Tartalom

„Széchenyié mindez emlékezet”

A Partiumi Keresztény Egyetem Széchenyi 225 című emlékkonferenciájának előadásaiból készült tanulmányok

Laky-Takács Péter Attila:
Köszöntő 3
Balázs Géza:
A legnagyobb költő a legnagyobb magyarról.
Arany János: Széchenyi emlékezete 7
Pomozi Péter:
Széchenyi: magyar nyelv és nemzeti jövő.
(A Magyar Akadémia körül, 1842) 31
Buday Miklós:
Gróf Széchenyi István: A Hitel mai magyar nyelven 37
Kőrösi Mária:
Hit és kötelesség gróf Széchenyi István szellemiségében
A szaktudományok időszerű feladatai a megmaradásunkért 53
Kolumbán Adrienn:
Széchenyi István öröksége: a Lánchíd.
Magyarország, Budapest szimbólumának szemiotikája 59
Halász Csilla:
Széchenyi halála a korabeli sajtóban 69

Arany

Tuba Márta:
Mikszáth Aranyt olvas 79

Ismertetés

Blankó Miklós:
Kommunikációtörténeti olvasókönyv nőkről
– nem csak nőknek 87

Vachter Ingrid:
Alkalmazott nyelvészeti szótár
(A két- és többnyelvűség alapfogalmai) 91
Kallós Mónika:
Tódor Erika-Mária: *Hétköznapi kétnyelvűség.*
Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én
a romániai magyar iskolákban 93
Fechete Kitty:
Pásztor-Kicsi Mária (szerk.): *Kétnyelvűség – hátrány vagy esély?* 97

Interjú

Molnár Judit: Partiumi tudományos őrhely 103

Rezumate 111
Abstracts 114

Köszöntő

DR. LAKY-TAKÁCS PÉTER ATTILA
konzul (Kolozsvár)

A 2016. október 18-án Nagyváradon tartott Széchenyi-emlékkonferencia köszöntője.
Kulcsszavak: II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, anyanyelv

„Akkor élsz, ha másokért élsz."
„Akit magyarnak teremtett az Úristen, és nem fogja pártját nemzetének – nem derék ember."
„Az ember csak annyit ér, amennyi hasznot hajt embertársainak, hazájának, s ezáltal az egész emberiségnek."

Tisztelt Rektor Úr, Professzor Asszonyok és Urak,
Kedves Diákok, Hölgyeim és Uraim!

A magyar kormány és a Kolozsvári Magyar Főkonzulátus nevében szeretettel köszöntöm a tudományok képviselőit és kedvelőit a mai ünnepi konferencián.

Mindenekelőtt köszönöm a meghívást erre a rangos eseményre, amely a tudományokra nyitott emberek számára igazi különlegességnek ígérkezik. Ennek egészen egyszerű oka, hogy a legnagyobb magyar hamisítatlan polihisztor volt, a legkülönbözőbb területeken alkotott maradandót.

Tudományos és közéleti tevékenységének bemutatása, annak elemzése és méltatása, persze nem az én tisztem, hanem a téma itt megjelent avatott ismerőié.

Számtalan szép idézetet találhatunk Sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi Istvántól, de az általam imént említetteket nem véletlenül fogtam egy csokorba, amelyekből – még ha nem is ismernénk az ő életútját – azonnal felsejlik, hogy igazi altruista alkat volt. Olyan személyiség, akit egy dolog motivált különösen, hogy másokért tehessen.

Ezek a mások pedig nem mások, mint mi, magyarok. Nemzete és hazája.

Ez azért különösen nagy dolog, mert kora Magyarországának egyik leggazdagabb arisztokrata családjában olyan környezetben nőtt fel, hogy gyermekkorában nem is nagyon használta a magyar nyelvet. Innen jutott el odáig, hogy végül a magyar ügy egyik legnagyobb harcosa lett.

Többek között neki köszönhetjük, hogy az ún. reformkor egyik jelentős vívmányaként 1844-től, a német és a latin mellett a magyar is hivatalos nyelvvé válhatott Magyarországon.

Ez egy olyan furcsa korszak volt, amikor a magyar főurak körében a magyar nyelvet divatba kellett hozni. Amikor Széchenyi egyik legjobb barátja, Wesselényi báró csodabogárnak számított azzal, hogy a magyar országgyűlésben csak magyarul volt hajlandó megszólalni.

Mert ők ketten biztosan tisztában voltak azzal, hogy nyelvében él a nemzet.

Vajon miért érzek hasonlóságot két évszázaddal ezelőtti helyzetünk és napjaink valósága között? Azért, mert sajnos ma is ott tartunk, hogy a külső és belső körülményeknek köszönhetően, a magyar nyelvet ismét divatba kell hozni. Amikor magyar szülőket arról kell győzködni, hogy gyermekeiket magyar iskolába írassák. Pedig ez a legjobb, ami gyermekükkel történhet, hiszen az ember igazán csak saját anyanyelvén teljesedhet ki.

Ráadásul ez az anyanyelv – a magyar – egy felbecsülhetetlen kincs, még akkor is, ha ezzel nem vagyunk tisztában.

Talán nem véletlenül mondta G. B. Shaw, a világhírű írófejedelem, hogy miután évekig tanulmányozta a magyar nyelvet, meggyőződésévé vált, ha ez lett volna az anyanyelve, életműve sokkal értékesebb lehetett volna.

Ezért is van szükség a magyar nyelvű alap-, közép-, és felsőfokú oktatásra, amit semmi mással nem lehet pótolni. A magyar kormány ezzel tisztában van, és minden lehetséges eszközzel támogatja is a külhoni magyar közösségek anyanyelvi oktatási intézményrendszerét.

Befejezésül visszakanyarodnék Széchenyi mindig másokért tenni akaró habitusához. És itt, ebben a körben, engedjenek meg nekem egy személyes vallomást.

Egyetemi tanulmányaim alatt, valamikor a kilencvenes évek közepén - a rendszerváltozás utáni időszak zavaros belpolitikai viszonyai közepette - lehetett, amikor kikristályosodott bennem, hogy két politikusi ideálom van.

Egyikük a vezérlő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc, a másik pedig a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István.

Előbbi azért, mert elveihez a végsőkig hű ember volt. Akinek az általa vezetett szabadságharc leverését követően a Habsburg udvar felajánlotta, hogy amennyiben hűséget esküszik a császárnak, összes birtokát megtarthatja. Ehhez tudni kell, hogy Rákóczi az ország legnagyobb földbirtokosa volt, 1 millió 200 ezer hold földdel, ami ma használatos mértékegységgel kifejezve 600 ezer hektárnak felel meg.

Ő viszont elveit nem adhatta fel, inkább az önkéntes rodostói száműzetést és teljes jószágvesztést választotta.

Széchenyi István pedig szintén nem azért foglalkozott a köz ügyeivel, mert abból egyéni hasznot remélt. Épp ellenkezőleg: vagyona jelentős részét

hazája és nemzete, a gazdaság, a kultúra, valamint a tudományok felvirágoztatására fordította.

Ő már egy bő évszázaddal korábban gyakorlatba ültette azt, amit később egy amerikai elnök zsinórmértékül állított az Egyesült Államok népe elé: „Ne azt nézd, hogy mit tehet érted a hazád, hanem azt, hogy te mit tehetsz a hazádért."

Széchenyi és Rákóczi biztosan rendelkeztek azokkal az erényekkel, amelyek mai napig az igazi államférfi ismérvei.

Bízom benne, hogy a mai konferencián sikerül ebből valamit megfejtenünk, és kívánom, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen megrendezésre kerülő sok hasonló esemény, a tudományos műhelyek és szakkollégiumok, valamint a határozott világnézeti és értékelvű nevelés hatására olyan fiatalok kerülnek ki e falak közül, akik később a magyarság jó vezetőivé válhatnak.

Nagyvárad, 2016. október 18.

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 7–29.

A legnagyobb költő a legnagyobb magyarról

Széchenyi István születésének 225., Arany János születésének 200. évfordulójára

DR. BALÁZS GÉZA
Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest),
Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
balazs.geza@gmail.com

A tanulmány a kor legnagyobb magyar költőjének (Arany Jánosnak) a „legnagyobb magyar" (Széchenyi István) emlékére írt esszéversét, gyászversét elemzi. A verset a Magyar Tudományos Akadémia rendelte meg, a költő nehezen találta meg hozzá a tartalmat és a formát. A Széchenyi-vers a klasszikus retorikai szerkezet lírai adaptációja (tétel, érvelés, következtetés). A költő Széchenyi Istvánt a bibliai zsidó-keresztény és az antik görög-római paradigma kettősségében láttatja. A részletezésben Széchenyi sorsát és reformkori tetteit intertextuális példázatokkal ragadja meg. A konklúzió: méltó értékelés, Széchenyi felmagasztalása. Az esszévers uralkodó nyelvi alakzata az adjekcióba sorolható ismétlés, figura etimologica, reddíció, variáció, párhuzam, a felsorolásszerű hármasságok, ikonikus vonzás, ellentét, archaizmus, szinonima-hálózatok. A Széchenyi emlékezete Arany János legjelentősebb magyarság-verse, melynek számos sora szállóigeként él tovább.
Kulcsszavak: Arany János, Széchenyi István, Széchenyi emlékezete, gyászvers, esszévers

Arany János: Széchenyi emlékezete

A vers[1]

1

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
  Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
  És átvonaglik róna, völgy, halom.

[1] Forrás: http://mek.oszk.hu/00500/00597/html/vs185305.htm

Az első hír, midőn a szót kimondta,
  Önnön hangjától visszadöbbene;
Az első rémület kétségbe vonta:
  Van-é még a magyarnak istene.

2

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,
  Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról, szív-lesújtva szólt az,
  Napján az Úrnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
  A hosszu, téli fásult dermedés,
Készíté új virágit, hogy behintse
  Nagy ünneped, dicső Fölébredés!

3

Immár az ég - ah, oly hideg korábban!
  Irántunk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc honában
  Kilebbent a tavasz lehellete;
S melynek halálos - úgy tetszék - elaszta,
  Életre pezsdült a kór sivatag;
Lassú folyót önérzelem dagaszta,
  Büszkén rohant le a szilaj patak.

4

S fölzenge távol a menny boltos alja,
  Gyümölcshozó év biztató jele,
Hallott korán megdördülő morajja -
  Midőn egyszerre villám sújta le.
Széchenyi meghalt - Oh, mind, mind csalékony:
  Te víg tavasz-nap! ujjongó mezők!...
Széchenyi meghalt - S e nagy omladékon:
  Élünk-e hát mi? búsan kérdezők.

5

Mert élni hogyha nem fajúlva tengés,
  Olcsó időnek hasztalan soka;
De vérben, érben a vidám kerengés,
  Mely szebb jövendő biztos záloga;
Ha célra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
  Így összehat kezünk, szivünk, agyunk,
Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! -
  Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

6

Megrontva bűnöd és a régi átok,
  Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar;
Nép, a hazában nem volt már hazátok:
  Sírt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva issza,
  Úgy lőn nekünk a romlás - élvezet;
Egy-két kebel fájt még a multba vissza:
  Nem volt remény már, csak emlékezet.

7

De, mely a népek álmait virasztja,
  Elhagyni a szelíd ég nem kivánt;
Széchenyit küldé végtelen malasztja
  E holttetembe érző szív gyanánt,
Hogy lenne élet-ösztön a halónak,
  Bénult idegre zsongitó hatás,
Reménye a remény nélkül valónak:
  Önérzet, öntudat, feltámadás.

8

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
  Ő megszerette pusztuló faját.
Oh, nemzetem, ha fognád elfeledni,
  Hogyan viselte súlyos nyavalyád?
És mennyi harcot küzde önmagával?
  Hány izgatott, álmatlan éjjelen?

Míg bátorító Macbeth-jóslatával
  Kimondá: “a magyar lesz” - hogy legyen!

9

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
  Azt, ami fő, s mindent befoglaló:
“Elvész az én népem, elvész - kiálta -
  Mivelhogy tudomány nélkül való.”
S míg kétle a bölcs, hátrált a tevékeny,
  Bújt az önérdek, fitymált a negéd:
Ő megjelenve, mint új fény az égen,
  Felgyújtá az oltár szövétnekét.

10

És ég az oltár. Ím, körébe gyűltünk,
  Szétszórt bolyongók a vész idején.
Már is tüzénél szent lángra hevültünk,
  Fénye világol sorsunk ösvenyén.
Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
  Enyhet találjon áldó magzatunk!
Ez lesz a méltó, a valódi hála
  Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

11

De hogy’ kövesse nyomdokát az ének?
  Némuljon el, lant, gyönge szózatod.
Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
  Klió, te készítsd legdicsőbb lapod!
Évezredek során mit összejegyzél
  Honfi-erény magasztos érdemét,
Arany betűkkel érctáblába metszél:
  Abból alkosd Széchenyi jellemét.

12

Ird azt, ki a pusztán népét vezérli;
  Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;
Tarquin előtt ki arcát megcseréli;
  Fülepet ostoroz lángajkival;
Ki győzni Athént csellel is szorítja;
  Kit bősz csoport elítél, mert igaz;
Ki Róma buktán keblét felhasítja -
  Elég... a példa fáj: Széchenyi az!

13

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
  Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
  Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek űl a szemben;
  Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
  Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.

14

Hitel, Világ és Stádium! ti, három -
  Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
  Egekbe nyúló hármas pyramid!
Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,
  Dőljön nyugatról a sivár homok:
A bújdosók előtt el nem takarja,
  Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

15

S lőn új idő - a régi visszacsökkent -
  Reményben gazdag, tettben szapora;
A “kisded makk” merész sudárba szökkent;[*]
  Ifjú! ez a kor: “Széchenyi kora.”
Nézd az erőt: hatása mily tömérdek -
  De ne imádj: a munka emberé -

Szellem s anyag, honszeretet s önérdek
  Mily biztosan lejt a közjó felé.

16

Majd elborúlni kezde láthatára:
  Kik műve által lettünk magyarok;
Nem ügyelénk többé vezérnyomára,
  Mi napba néző szárnyas Ikarok.
Oh, hogy riadt fel intő jós-ajakkal! -
  S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain,
Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal -
  Egy új Kasszándra Trója lángjain!

17

Hosszú, nehéz, sötét lőn akkor éjünk,
  Nyugalma egy álarcozott halál;
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk:
  Nagy szellem! íme, köztünk nem valál.
Oh, mely írígy sors önző átka vett el,
  Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? -
Vagy éppen egy utolsó honfi-tettel
  Tagadnod kelle - a feltámadást?...

18

Nem, Üdvezült, nem!... fájdalmunk hevében
  Hamvad ne sértse káromló beszéd,
Oh, nézz egedből és örvendj e népen,
  Mely soha így még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
  A sujtó karra félve ismerünk:
De Antéuszként majd ez illetéssel
  Küzdelmeinkhez új erőt nyerünk.

19

Emléket, oh hazám mit adsz e sírra?
  Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
  Örök dicsőség fénysugárival?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
  Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpít a gőz dagálya,
  Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz; -

20

Duna, Tisza... ez mely prüsszögve hordja
  Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;
Amannak hódol a sziklák csoportja,
  S Trajánusz híre újból megjelen;
Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
  Nyujt Corvin agg várának hű kezet,
S az édes honni szót selypíti nyelve - -
  Széchenyié mindez emlékezet!

21

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
  Ragyogja minden távol és közel:
Áldozni még jerünk - ah, oly sokáig
  Nem értők - Széchenyi szivéhöz el.
Nem láttuk, e szív néha mit palástol
  Hordván közöny havát és gúny jegét:
Hogy óvni gyönge csíráit fagyástól
  Őrizze életosztó melegét.

22

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
  Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
  Egy nemzeté, ím, e hálás adó.

El kelle buknunk - haj, minő tanulmány! -
  Meg kelle törnöd - oh, mily áldozat! -
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
  Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

23

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
  Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
Szentebb a multak ezredévi lapja,
  Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
Koszorút elő!... morzsoljuk el könnyűnket;
  Az istenülés perci már ezek!
Borítsa ünneplő mirtusz fejünket:
  Reménnyé váljon az emlékezet.

24

Nem hal meg az, ki milliókra költi
  Dús élte kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
  Egy éltető eszmévé fínomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
  Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
  Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

25

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
  Nem mindenestül rejt a cenki sír;
Oszlásodat még a család siratja -
  Oh, mert ily sebre hol van balzsamír?...
Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
  Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
  Van élni abban hit, jog és erő!

(1860)

Arany János jegyzete: [*] Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja. Széchenyi. - A. J.

A keletkezés körülményei: gyászóda – rendelésre

Magyarország akkor élő legnagyobb költője megalkotott egy (saját vallomása szerint) nagy erőpróbát jelentő művet a „legnagyobb magyar" emlékére. Szinte erőszakot téve önmagán, elégedetlen is a művével, de egyik monográfusa, Voinovich Géza (elfogult) véleménye szerint: „Magasabbra Arany tulajdon géniusza sosem szárnyalt", ugyanott Barta János (1984: 41) azt írja: „a Széchenyi-óda kivételes nagy teljesítménye a lírikus Aranynak". Az emlékezések szerint a megrendelő Akadémia és a közönség tombolt a lelkesedéstől... A művet az Akadémia Széchenyi emlékének szentelt díszközgyűlésén mutatták be. A Széchenyi emlékezete tehát a „legnagyobb magyar" emlékére az akkor élő „legnagyobb magyar költőtől" rendelt alkotás. Alkalmi vers, műfaja: óda, gyászóda, Keresztury Dezső szellemes megnevezésében: esszévers. Monumentális mű: 200 sor, 25 nyolcsoros versszak, keresztrímekkel (abab), ötös és ötödfeles jambusban.

A kort – Arannyal összefüggésben így jellemzi Fried István (2010): „Az 1860-as esztendő egyszerre volt mélypont meg a reménység kezdete. Arany János ódája, a Széchenyi emlékezete érzékelteti, mily megdöbbenést okozott, egyben mily felrázólag hatott a legnagyobb magyar öngyilkossága". Arany Jánosnak Széchenyi halálakor az Akadémia felhívására, az Akadémia őszi emlékező-gyászoló közgyűlésére kellett a költeményt megírnia. Arany még Nagykőrösön van, de már meg van hívva Pestre, az Akadémiára. A vers kiváltó oka tehát: megrendelés. Széchenyi 1860. április 8-án, húsvét napján oltotta ki életét, Arany gyászódája szeptember 29-ére készült el. De nem volt egyszerű feladat.

1860. áprilisi 23-án ezt írja Csengery Jánosnak (idézi: Barta 1984: 25): „ha engemet egy Széchenyi halála föl nem képes gerjeszteni arra, hogy szót adjak a nagy nemzeti fájdalomnak, akkor semmi felszólítás, semmi aranyos jutalom nem fogja azt eszközölni. Gondolod, nem sírtam-e titkos, belül vérző szívvel, vérkönyüket, a mult év Kazinczy-jubileuma alatt[2], hogy midőn fű-fa visszhangozta nagy nevét, csupán nekem kelle némán maradnom? Ez nem restség, tunyaság, egykedvűség volt: a legemésztőbb fájdalmat éltem át. (...) Én, ki évek óta – és bizony nem önkényes hallgatásban sínylek, most írjak, és írjak

2 1859-ben volt Kazinczy születésének 100. évfordulója.

egy Széchenyiről, amilyent róla, amilyet tőlem várnak, valóban, ez elnyom. (...) A Széchenyi-vers is nyom: nagyot várnak, s nekem az ily állapot a legnehezebb".

Hónapokkal később, a vers elkészültekor így számol be Tompa Mihálynak (idézi: Barta 1984: 25): „Széchenyi-ódám kész. Alkalmi poéma lett bizony az, és nagyon meglátszik rajta a morális kényszerítés, melynek nyomása alatt a világra jött. Hanem, legalább megtettem, amit rámparancsoltak".

Barta Jánost (1984: 27) elsősorban az érdekelte, hogy ennyi gátlás közepette hogyan valósulhatott meg Arany Széchenyi-verse a legmagasabb szinten: „Nyilvánvaló, hogy az 'ihletés' nem jött meg spontán és hamarosan, föl kellett azt külső és belső tényezőkkel, az alkotó lélek különféle erőivel, mechanizmusaival idézni." Majd fölteszi a kérdést, és erre keresi a választ a tanulmányában: „Melyek lehettek ezek az eszközök: alkotáslélektani szempontból nem közömbös kérdés, de magából a kész versből sok mindent lehet kiolvasni."

Voinovich Géza idéz egy Arany jegyzetfüzetében talált vázlatfélét: próza és verssorok, melyek a mondanivalót „érzelmi-gondolati ködgomoly-formában" tartalmazták (Barta 1984: 26). Barta János (1984: 26) szerint nyilvánvaló a Hitel, Világ, Stádium hatása, mert említve is van a versben, a Kelet népének olvasása és Kemény Zsigmond Széchenyi-portéjának hatása. Fontos megemlíteni, hogy egy Toldy Ferencnek 1860. május 26-án írt levelében Kazinczyt és Széchenyit ismét egymás mellé állítja: „Széchenyié sokkal megrázóbb: de mégis van párhuzam a két nagynak sorsa között". Barta János (1984: 27) Arany alkotói hangulatát kívánja rekonstruálni: az „affektív hangoltság" megvan, ehhez keresi Arany a nyelvi, képi formai eszközöket: a „képek teremtik, gerjesztik az ihletet, élesztik azt a magasszintű érzelmi hangoltságot, amelyet majd verssé lehet formálni". A képek forrásai: „Arany emlékezete és kutató ösztöne bejárja a mítosz, az antikvitás, a vallás, a történelem mezőit, s e tágas térségből válogatja össze mindazt, amit majd egy gócpontba tud tömöríteni." Barta János (1984: 41) az alkotáslélektan szempontjából értékeli a művet: „a költői erő és az emberi nagyság diadala csüggedésen és gátlásokon, a költészet és a történelem géniuszának páratlan, magasszintű találkozása. (...) ehhez Arany János kellett..."

A Széchenyi-vers világa

Az „esszévers" széles horizontot fog át: ókori, görög és római történelmi, bibliai események, a magyar reformkor, Széchenyi munkásságának tettei; példázatok és szinte lajtsromszerű felsorolás. Az esszévers (maradok ennél a meghatározásnál) retorizált műfaj, mesterien szabályos kompozíció, retorikai felépítés és hangvétel jellemzi. Veres András (1970: 129) felfigyelt arra, hogy „Arany egyike a legretorikusabb nyelvű költőinknek. Nemcsak azáltal, hogy

bőven él retorikai alakzattal, hanem azáltal is, hogy igen jellemző sajátja a retorikai tagoltság. Ahogy lírájának legszebb darabjaiban a stilisztikai forma szembesítő-érvelő, úgy a retorikai forma jól kivehetően elkülönül propozícióra (tétel), argumentációra, particióra (érvelés, részletezés) és konklúzióra (következtetés)". A klasszikus retorikus szerkezet lírai adaptációját Gáspári László (2003: 22) is úgy mutatja be, mint a tétel, érvelés és következtetés (propozíció, argumentáció-partíció, konklúzió) hármasságát. A Széchenyi emlékezete című versnek ez az arányos hármas szerkezete pontosan kivehető: propozíció (bevezetés: 1—6. szakasz): A halálhír keltette megrendülés, gyász leírása; argumentáció-partíció (tárgyalás, 7-20. szakasz): Széchenyi jelentősége: érdemei, művei felsorolása; konklúzió (befejezés, 21-25. szakasz): A magyarság hódolása a halott Széchenyi előtt; példájának felmagasztalása.

Propozíció: halálhír, megdöbbenés

A vershelyzet: a hír érkezése és az azt követő megdöbbenés: „Egy szó nyilallott a hazán keresztül...", majd a „fájdalom" igéivel árnyalódik: (szíve) rezdül, átvonaglik, visszadöbbene, s végül a fájdalmas kérdés formájában megjelenő felkiáltás: *Van-é még a magyarnak istene.* A magyarok istene – motívuma a korban elterjedt volt, Aranynál és Petőfinél is előfordul. Arany János korábbi versében (Él-e még az isten? 1848): Él-e még az isten - az az isten él-e (...) Él még él az isten ... magyarok istene / Elfordítva sincsen még e népről szeme..." Petőfi Sándornál (A magyarok istene): Él az a magyarok istene, hazánkat / Átölelve tartja atyai keze.

Az esszévers az első versszakában megjelenik a „haza", majd a szülőföld szimbolikus helyei: „róna, völgy, halom", később: konkrétabban: *A négy folyó és három bérc honában...* A versben végig felvonuló ellentéteket a tragikumot fokozó valódi ellentétes helyzet vezeti be. Széchenyi ugyanis 1860. április 8-án húsvét napján halt meg. A húsvéti újjászületés ünnepe és a gyász konfliktusa: Emlékezünk: remény ünnepe volt az, / Mely minket a kétségbe buktatott...

A bevezetőben látványosan felsorakoztatott természeti képek részben előhívják belőlünk kultúránk ősi hagyományát: népdalainkban a természet képei hangolják, árnyalják az ember hangulatát, részben halvány utalásként szolgálnak a „magyar tavaszra", azaz a reformkorra. A természet tavaszra fordul: „Kilebbent a tavasz lehellete" („Aranyszerű népdal ihlette sornak" véli Szepes 1991), *az ég hő mosolyra... engede, életre pezsdült, Gyümölcshozó év, víg tavasz-nap, ujjongó mezők*. Mert értelemszerűen korábban „hideg" volt, halálos szárazság („elaszta", kiszáradt), *kór sivatag*. Arany mesterien kapcsolja egybe az első tavaszi vihar, mennydörgés pozitívnak tekinthető képét (hiszen a mennydörgés, a vihar a tavasz, a zápor, az éltető eső jellemzője) a villámként lecsapó hírrel: S fölzenge távol a menny boltos alja, / Gyümölcshozó

év biztató jele, / Hallott korán megdördülő morajja – / Midőn egyszerre villám sújta le. / Széchenyi meghalt – Oh, mind, mind csalékony…

Újabb súlyos szembeállítások: Széchenyi meghalt >< Élünk-e hát mi, búsan kérdezők. Nem a valóságban, mert nyilvánvalóan, aki hallja-érzi a hírt, az él, hanem minőségben: „Mert élni hogyha nem fajúlva tengés, / Olcsó időnek hasztalan soka…" Csak értelmesen, nem „fajúlva tengve", célokért érdemes élni. A célt így határozza meg: „összehat kezünk, szivünk, agyunk". A sor finoman érzékelteti Vörösmarty Szózatának kétségbeesett felkiáltását: „Az nem lehet, hogy ész, erő / És oly szent akarat / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt". A kéz az erő, a szív az akarat (érzelem), az agy az ész (értelem). Az 5. versszakban megsejtetett „átoksúly" a 6. versszakban kimondva is megjelenik, ezzel is bizonyítva, hogy Arany Vörösmartyra gondol: „Megrontva bűnöd és a régi átok". Az átok, átoksúly egyértelmű utalás a turáni átokra: a vészistenek által elátkozott magyarságra, mely folyamatosan hozza ránk a bajt. Ez – a több évszázad kesergő verseiben felhozott átok – a magyar hungaropesszimizmus jellemző jegye. Vörösmarty Az átok című epigrammájában (1832) világosan áll előttünk a magyarázat, Pannon „vészistenének" buzdítása nyomán a véres harcok elmúltával: „…viszály maradott a népek lelkein: a föld / Boldoggá nem tud lenni ez átok alatt". Ezen átok, rontás alatt sínylődött a magyarság, sőt – Arany tovább fokozza – szinte már mazochista, önfeladó módon, mert számára a „romlás – élvezet" volt, „hazában nem volt" hazája, s az általános lelkiállapota: „Nem volt remény már, csak emlékezet". Arany – a rá annyira jellemző - mély pszichikai átéléssel, árnyalással ragadja meg a kettős érzelmet: élvezni a romlást.

De. Már a bevezetőben felvillan valami, Szörényi László (2016) szerint a vers kulcsszava (ildom), egy még meg nem nevezett személy („Ő az"), aki, hogy kivezesse a magyarságot a tespedtségből, elindított valamit; programot, célt, erőt, érzelmet és értelmet adott egy „vezérszóval" a zászlón: *ildom*: „Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! – / Ő az, ki által lettünk és vagyunk". Szörényi László (2016) nagy jelentőséget tulajdonít ennek a nyelvújítási szónak. A szót Fogarasi János alkotta meg (vonta el) a már meglévő *ildomos*-ból. A szó történetét Fogarasi így beszéli el (pompás anekdota, részben azért, mert pompásan árnyalja Széchenyi jellemét és a korszellemet) (Szily 1902: 139): „A negyvenes években gr. Széchenyi István nehányunkat magához hivatott, u. m. Szemere Pált, Bugát Pált, Szilassy Jánost, engem, s közlött velünk nehány idegen szót, ha lehetőnek találnók, magyarítás végett, melyeket egy készülendő munkájában szeretne használni. A többi közt fölemlítette a német *klug* szót, a mennyiben ez a latin *prudens et cicrumspectus* szónak felel meg… Én megemlítettem e régi szót: ildomos, mely előjön a Müncheni codexben: 'És elgyetek ildomosok, mint kégyók'. Pompás – felkiálta gr. Széchenyi – a magyar ember ne csak okos legyen, hanem ildomos is." (Szily 1902: 139.) Fogarasi hozzáteszi még,

hogy „legújabban" összetéveszik az ildomost az illedelmessel. Mert hát nem arról van szó! Szörényi László (2016) az versbeli ildom szónak szentelt esszéjében így foglalja össze az szó használatát: középkortól fogva azt jelenti, a nyelvújítás által kicsit felújítva, azóta azonban elfeledve, hogy: ügyesség, okosság, sőt talán: ravaszság. Esetleg: *eszélyesség*. Manapság azt mondanánk: életre való készség. Azt már én teszem hozzá: talán az is benne van, amit manapság úgy hangoztatunk: ahogy lehet... Gyulai Pál szerint Széchenyi azért kedvelte az ildom szót, mert úgy érezte, hogy az általa kifejezett viselkedés hiányzik leginkább a magyarokból, erre lenne tehát a legnagyobb szükség. Ne feledjük tehát, nem illedelmesség, hanem: okosság, ügyesség, eszélyesség, életre való készség. Ellentéte lehetne a bibliai hét főbűn legnagyobbika: a jóra való restség... És ez a szó jellemzi – Szörényi és Gyulai szerint is – Széchenyi István egész működését. Tehát: ildom, az eszélyesség, az életre való készség! A magyarságnak addig is, és azóta is többször kellett megtapasztalnia veszteséget, tragédiát, megérthető a pesszimizmusa, ám a pesszimizmus öl („romlás – élvezet"), ki kell zökkenni belőle, „ahogy lehet". Ehhez kell az ildom.

Visszatérve Szörényi László (2016) gondolataihoz: Arany Széchenyi halálát keresztény módon üdvözülésként, antikos módon istenülésként állítja be, s ez egyúttal két történetfilozófiai paradigmát is jelent. Az egyik a bibliai zsidó-keresztény paradigma: Isten megteremti az embert, az fellázad ellene, és ezért bűnhődik. Mivel azonban Isten kegyelmes, egy idő után hajlandó újra kegyébe fogadni az embert, az emberiséget, a nemzetet, ha az, illetve annak tagjai megbánják a bűneiket. A másik az antik görög-római paradigma: az egyes ember, a hős, illetve az egyes nemzet erényére támaszkodva szembeszáll a vaksorssal, amelyet még az istenek sem tudnak megváltoztatni, heroikus küzdelmüket pedig az örökké való hírnév jutalmazza. Az első Kölcsey Ferenc Himnuszában, a második Vörösmarty Szózatában ölt testet. Arany mindkettőt – szinte szimultán - beleszövi versébe:

Megrontva bűnöd és a régi átok, (*Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben*...: utalás a Himnuszra; *balszerencse, viszály, átoksúly*: utalás a Szózatra)

Beteg valál, s nem érzéd oh magyar; (*oh magyar*: utalás a Himnuszra)

Nép, a hazában nem volt már hazátok: (*Szerte nézett s nem lelé / Honját a hazában...:* utalás a Himnuszra)

Sírt még hogy adna, állt az ős ugar. (*S a sírt, hol nemzet sűlyed el...:* utalás a Szózatra)

A reformkori nemzethalál-víziók képei: bűn, régi átok, romlás, s a summázat: Nem volt remény már, csak emlékezet. És akkor csoda történik: egyszeriben megfordul minden, megszűnik a múltba merengés, s a passzivitást felváltja a cselekvés...

Argumentáció: részletezés, intertextuális példázatok

A vers fő tárgya (az argumentáció, partíció, részletezés, tárgyalás: 7—20. versszak) ellentétes kötőszóval (de) jelzi a fordulatot, a rossznak jóra fordulását. A költő az *ildom* vezérszóvá és cselekvéssé válását egy prófétaként az égből a földre „küldött" emberben, Széchenyiben látja: De, mely a népek álmait virasztja, / Elhagyni a szelíd ég nem kívánt; / Széchenyit küldé végtelen malasztja... A magyar átok alatt van, pusztul romlik, fajul – a versnek ezek a kulcsszavai Berzsenyi Dániel A magyarokhoz című versét idézik fel (intertextuális utalás). Romlás és fajulva tengés: Romlásnak indult hajdan erős magyar! / Nem látod, Árpád vére miként fajúl?

A vers Széchenyi vonásait rávetíti Krisztus üdvözült alakjára. Széchenyi (költői túlzásként) mint megváltó, mint próféta köntösében áll előttünk, aki „Reménye a remény nélkül valónak", s amit jelent: „Önérzet, öntudat, feltámadás". Széchenyi megfordította a „romlásnak indult" magyart „megszerette pusztuló faját", s már ekkor elkezdődött belső vívódása, ami a nagy ügyekért lelkiismeretesen fáradozók (prófétáék) sajátja, amikor magukra veszik, átélik a felelősséget: Hogyan viselte súlyos nyavalyád? / És mennyi harcot küzde önmagával? / Hány izgatott, álmatlan éjjelen?

A vers legterjedelmesebb része szinte eposzi enumeráció, előszámlálás jegyében Széchenyi István cselekedeteit, alkotásait sorolja fel. Széchenyinek küldetése volt. Erőt adó programot adott: Kimondá: „a magyar lesz" – hogy legyen! Arany a Hitel utolsó mondatát idézi: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt, én azt szeretem hinni: lesz!" Felsorolja Széchenyi tetteit:

Tudományt szorgalmazott: „Elvész az én népem, elvész – kiálta – / Mivelhogy tudomány nélkül való." Szó szerinti idézet Hóseás (latinosan: Ozeás) próféta könyvéből (4. fej. 6. vers). Támadó retorikával egy valóságos, az Úr szájába adott vádirat. Isten azért ítéli vesztésre méltónak a választott népét, mert tudomány nélküli, azaz nem ismeri az Isten által neki adott alapvető erkölcsi törvényeket: „Hamisan esküsznek és hazudnak, és gyilkolnak és lopnak, és paráználkodnak, betörnek, és egyik vér a másikat éri. Azért búsul a föld, és elerőtlenül minden, ami azon lakik, a mező vada és az ég madara, bizony a tenger halai is elveszíttetnek." Széchenyi ezért cselekedett: „Felgyújtá az oltár szövétnekét." Azaz megalapította az Akadémiát. Ellenszélben dolgozott, továbbra is voltak pesszimisták, és az örök hátráltatók, a mindenkori patópálok, rosszakaratúak, ellenkezők prototípusai: „kétle a bölcs", „hátrált a tevékeny", „Bújt az önérdek", „fitymált a negéd" (a negéd az örök kényeskedő).

A bibliai hasonlat: „Felgyújtá az oltár szövétnekét", majd: „És ég az oltár". Az égő oltár, az oltáron égő áldozat a Bibliában: „Ezután tegyék a részeket a fejjel és a hájjal együtt az oltáron égő fára", de Jókai Mórnál (Szeretve mind a vérpadig, 1882) is előfordul később: égő oltár (a honszerelem oltára). Az oltár,

ez égő áldozat, „a szent láng" összegyűjti a magyarságot (egy kihagyásos hasonlattal): „Ím, körébe gyűltünk, / Szétszórt bolyongók a vész idején".

Az ókori eposzok szerzői-énekesei a múzsát hívják segítségül, itt a költő a tudósokhoz, valamint Klióhoz, a történetírás múzsájához fordul, hogy írják meg Széchenyi tetteit. Ezek a következők lehetnének (bibliai és ókori cselekedetekhez), mint hasonlatos példák Széchenyi cselekedeteihez: ki a pusztán népét vezlérli = Mózes, Ki kürtöl, és lerogy a régi fal = Józsua, Tarquin előtt ki arcát megcseréli = az idősebb Brutus, Fülepet ostoroz lángajkival = Demoszthenész, Ki győzni Athént csellel is szorítja = az ifjabb Brutus, Kit bősz csoport elítél, mert igaz = Arisztidesz, Ki Róma buktán keblét felhasítja = Themisztoklész. A példák a népvezért, a szónokot, a hőt, az önmagát feláldozót állítják elénk. A „nemlét iszonyától" való félelmet háromszoros erővel (megszólalással) űzi el (a három a vers fontos szerkezeti eszköze): Munkálni, hatni, küzdni vágy a test. Óhatatlanul áthallatszik Kölcsey buzdítása: Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derűl! (Huszt)

Megnevezve Széchenyi három alapműve, voltaképpen a haza hármas pillére, mely piramisként emelkedik az egekbe, sőt: „Nem kézzel írt könyv", vagyis isteni sugallatra készült alkotás: Hitel, Világ és Stádium! ti, három – / Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít, / De a lét és nemlét közti határon / Egekbe nyúló hármas pyramid! A hármas pyramid (piramis) felidézi az egyiptomi (Kairó melletti) három piramist, mint az ókor egyik csodáját. Ha már Egyiptom, Afrika, akkor a kép tovább fejlődik: „hadd üvöltsön a Számum viharja". A számum por- és homokviharral együtt járó forró, száraz, viharos erejű szél a Szaharában. És a kép még tovább épül, s elgondolkodtatja az olvasót, hogy miért „nyugati" a jelzője, kire utalhat ez az üvöltő szél, különös tekintettel arra, hogy utána megjelennek a bujdosók...

Dőljön nyugatról a sivár homok:
A bújdosók elől el nem takarja,
Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

Egyértelmű: a nyugati sivár homok el akar temetni, pusztítani valamit, amit korábban valakik (a reformkorban) felépítettek, amit a bujdosók (egy elbukott szabadságharc után vagyunk) nem kívánnak elfeledni... Vissza a reformok korába: „új idő", „Széchenyi kora"...:

Egy újabb Széchenyi-metafora: A „kisded makk" merész sudárba szökkent. Arany János idézőjelbe tette a metaforát és jegyzetben megmagyarázta: „Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja. Széchenyi". Arany a versben korábban Széchenyit isteni kiválasztottnak tekintette, hősökhöz hasonlította, ám figyelmeztet: „De ne imádj: a munka emberé", vagyis Széchenyi nem isten, hanem ember. Ezáltal

lesz példája még inkább elfogadható, és követhető. S a példa: Szellem s anyag, honszeretet és önérdek / Mily biztosan lejt a közjó felé.

Széchenyi mintegy megváltóként felrázta a magyarságot, visszahozta a reménytelenségből, nemlét iszonyából, célt, hitet adott. S ahogy az ilyenkor lenni szokott, „a forradalom megeszi saját gyermekeit", azaz: Kik műve által lettünk magyarok; / Nem ügyelénk többé vezérnyomára... Széchenyi elméjének elborulását a hasonló helyzetben lévő Vörösmarty Mihálytól vett intertextuális utalással jellemzi: álla tört szívvel (16). Vörösmartynál: Hulló angyal, tört szív, őrült lélek, / Vert hadak vagy vakmerő remények? (A vén cigány) S a lánggyújtó: összetört, „elborulni kezde szemhatára", mikor látta, hogy mint rohan vesztébe a magyarság, mint omlik össze minden: Hosszú, nehéz, sötét lőn akkor éjünk. / Nyugalma egy álarcozott halál. Arany itt a forradalom és szabadságharc tragédiájára, bukására utal, majd, mivel már 1860-ban íródik a vers, az akkor már kétségtelenül érlelődő enyhülésre: S midőn a szív fellobbant, hogy reméljünk: / Nagy szellem! íme, köztünk nem valál. Ezek után „ébredésünk hajnalát" emlegeti, s a egészen konkrétan (a születő legendát nem említve) utal Széchenyi öngyilkosságára: Vagy éppen az utolsó honfi-tettel / Tagadnod kelle – a feltámadást?... / Az utolsó honfi tett: az öngyilkosság, a halál.

Széchenyi történelmi, sorsfordító tetteinek felsorolása, felmagasztalása után az esszévers a Széchenyinek való méltó emlékállítást latolgatja. „Széchenyié mindez emlékezet":

a lóverseny: „Ha büszke méned edzi habzó pálya"

a kaszinó: „Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz"

a gőzhajó és a vasút: „Ha szárnyakon röpít a gőz dagálya"

a Duna és a Tisza szabályozása: „mely prüsszögve hordja / Fékét, s szabályhoz kötni kénytelen"

Külön kiemelendő, hogy Arany János milyen pontosan látja és milyen szépen érzékelteti Széchenyi jelentőségét Pest-Buda gazdasági és kulturális felélesztésében:

a Lánchíd: „Az ifjú szép Pest, ki bizton ölelve / Nyujt Corvin agg várának hű kezet"

és a magyar nyelv: „S az édes honni szót selypíti neve"

Hogy a Lánchíd kigondolása és megalkotása Széchenyi nevéhez fűződik, köztudott. Azt azonban kevesen tudják, hogy mind Buda, mind Pest akkortájt még erősen német ajkú város, azonban a nyelvújítást is támogató Széchenyinek köszönhető – akinél állítólag először fordult elő a mai Budapest megnevezés is -, hogy az idegen ajkú város „az édes honni szót selypíti", azaz elkezd magyarul beszélni. Ma széles körben elterjedt kifejezés: édes anyanyelv. Ismereteink szerint Arany János használta először: Lessz-e költő, ki az édes anyanyelven Rólatok korának csudát énekeljen? De az édes anyanyelv a reformkor széles körben elterjedt szóképe volt. Például Jókainál is előfordul (Prológus): Egy

kincse van minden nemzetnek adva / Míg azt megőrzi híven, addig él. / E kincs neve: édes anyanyelv. Széchenyinek – mint már volt erről szó – van szerepe a nyelvújításban is. Arany összefoglalója a tárgyalás végén: „Széchenyié mindez emlékezet!"

Konklúzió: felmagasztalás

Mintha kardalt hallanánk: „Széchenyi hírét, a lángész csodáit, / Ragyogja minden távol és közel". Mint kezdetben, úgy később sem maradtak csöndben az ellenkezők. Úgy látszik, minden nagy ember, vátesz, próféta sorsa elérte Széchenyit is, közöny, kirekesztés, gúnyolódás: Nem láttuk, e szív néha mit palástol / Hordván közöny havát és gúny jegét: / Hogy óvni gyönge csíráit fagyástól / Őrizze életosztó melegét.

A bevezetés utolsó sora variációval tér vissza, ez az esszévers kiemelt üzenete. Széchenyi fellépésekor ez volt a helyzet: Nem volt remény már, csak emlékezet. (6. vsz.) A reformkor előtt reménytelenségben éltek, a múltban merengtek, emlékeztek. Mindez Széchenyi hatására megváltozott: Reménnyé váljon az emlékezet... **(**23. vsz.)

A kardalt egyfajta szózat követi, ezek a vers legismertebb, legmesszebb szálló igéi:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét...
(...) nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.
Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
Nem mindenestül rejt a cenki sír...

Illetve egy paradoxon, a vers másik nagy szállóigéje: Te sem haltál meg, népem nagy halottja!

Az utolsó versszakban újabb utalás. Nevezetesen a horatiusi Non omnis moriar sorra, ami magyarul kb. annyit jelent: Nem egészemben halok meg. Arany a vers zárlatában ismételten a reményre, a hitre összpontosít, de mellé teszi a jog és az erő szerepét is.

...Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
van élni abban hit, jog és erő!

Az esszévers alakzatai: csupa adjekció

Már említettem, hogy a vers stílusa egy gyászódához illően emelkedett, magasztos, olykor mintha közösségi véleményt mondó kardalt vagy szózatot hallanánk. Az esszévers jelleget a Kliónak (a történelem múzsájának) ajánlott

hatalmas mitológiai-történelmi pannó mutatja. Lajstromszerű felsorolások, utalások jellemzik Széchenyi munkásságát. Az utalások köre felöleli szinte az egész akkori történelmet: ókori, görög és római történelmi, bibliai események, a magyar reformkor, Széchenyi munkásságának tettei.

A lajstromozás, a felsorolás, a példák halmozása elsősorban az adjekciós gondolatalakzatok széles skáláján nyilvánul meg. Az ide sorolható alakzatok voltaképpen egy alakzatnyalábot alkotnak. (A kérdéshez lásd bővebben: Balázs 2009.) Az adjekció a nyelvi alkotás (kreativitás) egyik alapművelete. Megnevezései: hozzáadás, bővítés, toldás. (AlLex. 15.) Az esszévers legfontosabb alakzatai: az ismétlés, a halmozás (annak is sajátos módja: hármasság), az ellentét, a rövidítés és a toldás, a paradoxon, az intertextualitás (allúzió stb.), rendszerint az átélést, érzékítést segítő megszemélyesítéssel, különféle metaforákkal, metonímiával. Az ismétlés kiemelkedik a többi közül, ezzel az esszévers fő szövegszervező erőjévé válik.

szó szerinti ismétlések: oltár – oltár (9-10), nemzet – nemzet (13), szentebb – szentebb (23)

figura etimologica: reménye a remény nélkül valónak (7), nőttön nő (24), magasztost így magasztal (25)

reddíció (keretszerű visszatérés): Elvész az én népem, elvész (9)

variáció: egy szó... egy röpke szóban (1), romjaidra s romjainkra (22), Igaz – igazat (22)

párhuzam: nem volt remény már, csak emlékezet (6) // reménnyé váljon az emlékezet (2)

Az ember gondolkodási sajátossága a szervezett hármasság. Barta János (1984: 30) mágikus jelenségre utal: bűvös szóval, háromszor ismételt szóval a holtat életre lehet kelteni. Ez az antropológiai élmény Széchenyi kapcsán egybeesik egy másik hármassággal, (az esszéversben is megemlítve) három fő műve címével: Hitel, Világ, Stádium. Talán e kettős kényszer hatására az esszéversben feltűnőek a hármasságok, a hármas szerveződések, felsorolások. Felfogásom szerint a hármasság is adjekciós alakzat, leginkább szigorúan szabályszerű halmozásnak tekinthető:

átvonaglik róna, völgy, halom (1), három bérc (3), nagy, nemes dicsőre (5), kezünk, szivünk, agyunk (5), önérzet, öntudat, feltámadás (7), munkálni, hatni, küzdni vágy a test (13), Hitel, Világ és Stádium! ti, három... (14), hármas pyramid (14), hosszú, nehéz, sötét (17), ha tenni, szépre, jóra egyesülsz (19. hármas célhatározó), hit, jog és erő (25)

Az adjekciós alakzatok között beszélhetünk még a hangbetoldásokról (nyújtásokról): morajja (4), fajúlva (5), jóltevőnknek (10), űl (13), elborúlni (16), írígy (17), honni (20), nyúgoszol (23). Illetve sajátos toldásnak minősül egy összetett szó szétbontása: menny boltos alja (a mennybolt alja) (4).

Ritkán emlegetjük a költészetben az ún. ikonikus vonzásokat, vagyis a hasonló alakú szavak közötti vonzást. Bár gyakorlatilag a rím és a ritmus is egyfajta ikonikus vonzás, az esszéversben két kiugró formáját találhatni: Ki*lebbent* a tavasz *lehellet*e (3), *elaszta – dagaszta* (3), *vérben, érben* (5). A fölösleget tartalmazó szóalakok, az ún. pleonazmusok ugyancsak adjekció révén jönnek létre, rendszerint stílushibának is minősülhetnek, de a versben nyilvánvalóban hatáserősítő funkciójuk van (AlLex. 465): *holttetem* (7), *visszacsökkent* (15).

Távolabbról kapcsolódik az ismétléshez a gondolatok ellentétes alakban való bemutatása az antonímia (leplezett ismétlésként ható ellentétes jelentésű szavak) vagy az antitézis (gondolatok ellentétes jelentésben való visszatérése). Szathmári István (2002: 16.) az egész versre kiterjedő szembeállítássorozatot ellentétezésnek nevezi. Az esszéversben az ellentételezésnek kiterjedt hálózata figyelhető meg: remény >< kétség (2), hideg >< hő (3), elaszta >< dagaszta (3), lassú folyó >< szilaj patak (3), kór sivatag >< patak (4), víg >< bús (4), élet-ösztön >< haló (7), holttetem >< érző szív (7), él >< nemlét (14), új >< régi (15), jég/fagy >< meleg (21), távol >< közel (21). Az ellentét szélső értéke a paradoxon. A stilisztika tankönyvek nem egy esetben a Széchenyi emlékezete versből származó szállóigével példázzák a paradoxont: romlás – élvezet (6), hazában nem volt már hazátok (6), reménye a remény nélkül valónak (7), te sem haltál meg népem nagy halottja (25). Ez utóbbi példához Szathmári (2002: 16) hozzáteszi, hogy ennek a változatnak oxymoron a neve.

Az adjekcióhoz kell számítani az archaizmust is, hiszen egy szó régebbi alakja előhívja a szó másik változatát, modernebb alakját: kebel (6), elaszta (3), estve (10), enyh (10). Adjekciós határesetként vehetők sorba a sajátos szóösszetételek: lángajki (12), közjó (15), vezérnyomára (16), jós-ajakkal (16), vérbősz (16), balzsamír (25), esetleg Arany sajátos szóöszetételei: önérzelem (3), vérbősz (16).

Adjekciós hálózatnak tekinthetők az egyes témák szinonima-hálózatai, így például az átokkal, a romlással kapcsolatos hungaropesszimizmus szókészlete: a régi átok (6), magát ez nem tudá szeretni (8), kétle – hátrált – bújt – fitymált (9), sőt, a „nekünk a romlás – élvezet" (6) sor drámaian utal egy bonyolult lelkiállapotra, amikor valami a rosszat (pl. a romlást) élvezi, egyfajta öngyűlölet, de mindenképpen önfeladás.

A vers kulcskifejezéseinek, kulcsszavainak különféle ismétlések által való megterheltsége ugyancsak adjekciós jellemzők és a kohéziót szolgálja:

Széchenyi (a cím nélkül)	10
ÉL ~ ÉLET	10 (közte: él, élünk, élni: 4, élet: 4, élte, éltető: 2)
HALÁL	6 (közte: halál 3, holt 1, meghalt 2)
gyász	2
sír	4
EMLÉK	6 (közte: emlékezet 2, emlékezünk 1)
remény	6
isten	2

A nagybetűs kiemelések is jellemzőek a versre, ezek konkrétan az Istenre vagy az isteni hasonlatokra vonatkoznak: Úrnak (2), Fölébredés (2), Üdvezült (18), Igaz (22), Jóltevő (10).

Az adjekciós alakzatok mellett kiemelendők az immutációs, azaz behelyettesítő alakzatok. Az esszévers műfajából is adódik, hogy rengeteg példázatot hoz. A szóképek ugyancsak besorolhatók az alakzatok közé, hiszen például a szóláshasonlat, a metafora vagy a metonímia asszociációkat hív be, bővíti az eredeti jelentést. Ez a bővítés lehetne adjekció is (amikor például szentenciákról – bölcs mondásokról van szó, s ebben a versben nagy számban akadnak ilyenek, akkor azokat akár adjekciós alakzatként is számba vehetjük), de a rendszerbe mégis inkább immutációként illeszkedik be – egyúttal arra is utalva, hogy a négy gondolkodási alapkategória (adjekció, detrakció, immutáció, transzmutáció) lehetségesek átmenetek. Az esszévers bőven él a metaforával, annak is példaszerű (részben allegóriába hajló) változataival. Ezeket immutációs (behelyettesítő) alakzatoknak tartjuk. Szóláshasonlat: S mint lepke a fényt elkábulva issza (6), mint új fény az égen (9), mint Lóth asszonya (13), S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain (16), De Ánteuszként (18). Megszemélyesítés: átvonaglik róna, völgy… (1), hír visszadöbbene (1), természet… készíté virágit (2), a példa fáj (12). Hagyományos metafora: föld szíve (1), ég az oltár (10), sorsunk ösvenyén (10), habzó pálya (lóversenypálya) (19), eszmeváltó díszes körbe (kaszinó) (19), röpít a gőz dagálya (gőzmozdony) (19), prüsszögve hordja fékét (gát) (20). Metonímia: szó nyilallott (1), természet bilincse (2), tavasz lehellete (3).

A vers különösen gazdag metaforikus, példázatszerű (ezért intertextuálisnak is fölfogható) körülírásokban (némelyik körülíró metafora, a kérdéshez lásd: Kemény 2002: 109—112; ne feledjük, hogy Széchenyire Kossuth alkotott körülíró metonímiát: „a legnagyobb magyar"): Macbeth-jóslat (9) (másokat befolyásolni kívánó jóslat Shakespeare Macbeth című tragédiájából), felgyújtá az oltár szövétnekét (9), ki a pusztán népét vezérli (12), Ki kürtöl, és lerogy a régi fal (12), Tarquin előtt ki arcát megcseréli (12), Ki győzni Athént csellel is szorítja (12), Kit bősz csoport elítél, mert igaz (12), Ki Róma buktán keblét fel-

hasítja (12), hadd üvöltsön a Számum viharja (14) „kisded makk" (15), Mi napba néző szárnyas Ikarok (16), Egy új Kasszándra Trója lángjain (16), Trajánusz-híre (20), Corvin agg várának (Buda vára) (20).

A további két gondolatalakzat már kisebb számban fordul elő. Kiemelendő a detrakció (kihagyás) és a transzmutáció (átalakítás). Pl. rövidítés: soka (sokasága) (5), virasztja (7), ösvenyén (10), hogy' (11), lángajkivel (12), buktán (bukásán) (12), gerjelemben (13), küzdni (13), kelle (kellene) (17), multak (23), perci (23), enyhet (10), Kain (16). Célzás: a régi átok (6) – utalás a turáni átokra. Illetve transzmutációs alakzat a szórendváltoztatás: Napján az Úrnak (2), Kik műve által lettünk (16), Van élni abban hit (25).

Epilógus

Petőfi és Vörösmarty halála után Aranyra úgy tekintenek, mint akinek vállalnia kell a nemzeti költő szerepét. Arany alkatától azonban ez idegen. Mint a vers körülményeinek leírásából kiderült, Arany János személyisége folytán nehezen fogott ehhez a vershez. Már Nagyszalontán is „hallgati embernek", visszafogott, csöndes embernek tartották. Válságos életszakaiban gyakran elhallgatott. A szabadságharc bukása után, a nagykőrösi korszak elején, lánya halálakor... Megírta, hogy elnémította őt a Kazinczy évforduló, Kazinczy halála felett érzett fájdalom. Petőfi tragédiáját talán sohasem tudta feldolgozni, versben egyáltalán nem örökítette meg. Mindent, mindenkit csak csendes fájdalommal gyászolt. A szabadságharcot az 1850-ben írt Letészem a lantot című verssel:

Letészem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.

A fájdalom írásképtelenné tette, ahogy azt a leánya halálára írt, Juliska emlékezetében mondja el, összekötve egyéni fájdalmát honfiúi, össznépi fájdalommal:

Mióta rombadőlt oltáridon, Hazám,
A honfi legszentebb könnyével áldozám,
Mint egy Jeremiás nyögdelve bánatom',
Oly megtörött szívvel, de nem oly szabadon:
- -
Nagyon fáj! nem megy![3] (1866)

[3] 1865-ben leánya, Juliska tüdőbajban meghalt, fél évvel azután, hogy Szél Kálmántól megszületett kislánya, Szél Piroska (a költő unokája). Leányának halála mélyen megrendítette Arany Jánost, olyannyira, hogy amikor verset kezdett írni lánya emlékére,

Arany János szava elakad a lánya halálára írandó vers közben. „Nagyon fáj, nem megy…" (Szepes 1991). Ugyanezt érezhette a Széchenyi emlékezete kapcsán, de megírta, mert meg kellett írnia. Széchenyiért, a magyarságért, a magyar jövőért. Szerb Antalnál találóbban senki nem foglalta össze jelentőségét: „Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja."

Barta János (1984: 37) szerint sikerült Aranynak kimondani a kimondhatatlant: „Amikor a zsilipek fölszakadnak, nem volt nehéz Aranynak, a strukturáló költőnek a műfaji kereteket és a kompozíciót megtalálni: sikeres invenció a versforma: a nyolcsoros, nagy átfogó erejű keresztrímes strófák, amelyek a stanza felé hajolnak; az ő révükön tudja a vers követni az élmény ívelését, fordulatait, lassú, széles hömpölygését, (…) minden szak külön ki van kerekítve, és mégis csak egy láncszeme az egésznek. Talán nem várt, meglepő folyománya a találkozásnak: megmozgatja Arany nyelvalkotó erejét, nyelvi fantáziáját -, éppen a legyőzött gátak miatt szokatlan intenzitással. Az alkalom, a vállalt feladat diktálta azt is, hogy a dikciónak a költői nyelv legmagasabb szintjén kell mozognia, nemcsak szókincsben, hanem mondatformákban, a hangvétel és a magatartás változataiban is." Arany létrehozta a „zeneinek is mondható lelki megrendülésnek azt a szintjét, a hanghordozásnak azt a színezetét és fokozatát, amely nyelvbe átültetve nemcsak gondolatot, értelmet hordoz, hanem zenét és illúziót…"

Arany megformált alakjai, gondolatai, eszméi olykor szavak, szólások, szentenciák, szállóigék formájában tovább élnek. A Széchenyi emlékezete című vers nagyszerű szállóigéi is. Szabó Dezsőnél például ez: négy folyó és három bérc honában (3) – „Mi vitte az ezeréves Magyarországot a sír szélére, mi juttatta a négy folyó és három bérc hazájának legszebb részeit idegen kezekre?" És a többi: Van-é a magyarnak istene? (1), Nem volt remény már, csak emlékezet (6), „a magyar lesz" –hogy *legyen*! (8), Ifjú! ez a kor: „Széchenyi kora" (15), Reménnyé váljon az emlékezet (23), Te sem haltál meg népem nagy halottja! (25)…

Felhasznált irodalom:

AlLex. = Szathmári István főszerkesztő, 2008. Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. Főszerk.: Szathmári István. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

a negyedik sor után megakadt, s ezt írta füzetébe a folytatás helyett: „Nagyon fáj! nem megy!" A tragédia hatására több mint egy évtizedre a költő is elhallgatott benne. 1868-tól Aranyék nevelték Juliska kislányát, aki 21 éves korában ugyancsak a tüdőbajban hunyt el.

Balázs Géza 2009. Az alakzatok mint szöveg- és stílusépítő eljárások. 120-127. In: „Látni, teremteni kell". Sipos Lajos születésnapjára. Szerk.: Fráter Zoltán, Fűzfa Balázs, Szabó B. István. Savaria University Press, Szombathely.

Barta János 1984. Arany János Széchenyi-ódája. Irodalomtörténet 1984/1. 24—41.

Fried István 2010. Széchenyi István emlékezete... Irodalmi Szemle, http://irodalmiszemle.sk/2010/12/fried-istvan-szechenyi-istvan-emlekezete/. Letöltés: 2017. márc. 27.

Gáspári László 2003. A funkcionális alakzatelmélet vázlata. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba.

Kemény Gábor 2002. Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Szily Kámán, 1902. A magyar nyelvújítás szótára. Hornyászky Viktor kiadása, Budapest.

Szathmári István 2002. Alakzatok Márai Sándor Halotti beszéd című versében. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (Az alakzatok világa, 9.)

Szepes Erika 1991. Arany János: Széchenyi emlékezete. http://ezredveg.vasaros.com/html/1991_05/91051.html. letöltés: 2017. márc. 27.

Szörényi László 2016. Ildom. Magyar Nemzet, 2016. aug. 13. 31.

Veres András 1970. Elbizonytalanodó moralitás, ironikus életkép (Kertben). In: Németh G. Béla szerk.: Az el nem ért bizonyosság. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 31–35.

Széchenyi: magyar nyelv és nemzeti jövő (A Magyar Akadémia körül, 1842)

DR. POMOZI PÉTER
Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest),
Magyarságkutató Intézet (Budapest)
peterpomozi@gmail.com

Az írás a Magyar Tudós Társaság (a későbbi Magyar Tudományos Akadémia) megalapításának körülményeit mutatja be – kiemelve a megalapításban a magyar nyelv szerepének, fejlesztésének fontosságát.
Kulcsszavak: Széchenyi István, Magyar Tudós Társaság, magyar nyelv

Széchenyi 1821. január 4-én ezt jegyzi naplójába titkárával folytatott beszélgetéséből: *„Ma azt mondtam Brudernnak, hogy egyévi jövedelmemet fordítom rá, ha Buda és Pest között híd épül, s hogy ezért egyetlen krajcár kamatot vagy akár visszafizetést sem fogok követelni. Az a gondolat, hogy hazámnak fontos szolgálatot tettem, majd bőségesen kárpótol”*(Széchenyi 1982: 191). 1825. november 4-én Pozsonyban mégis egy honi akadémia, a Magyar Tudós Társaság megalapítására ajánlja birtokainak egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot.

1. Gróf Széchenyi István a pozsonyi országgyűlésen felajánlja egyévi jövedelmét a Magyar Akadémia megalapítására

Huszonegy évvel fenti naplójegyzete után, immár akadémiai másodelnökként az évi közgyűlés megnyitására kényszerül. Kényszerül, mivel gróf Teleki József elnököt helyettesíti. Nyelvről, a magyar nyelv előmozdításának ügyéről beszél, érvel, vitázik több mint két órán át. Kevéssé forgatott, ám ismertebb írásainál nem kevésbé nagyszerű műben jelenik meg beszéde, *A Magyar Akadémia körül*.

Néhány naplótöredék az akadémiai beszéd körüli napokból (idem: 991)

1842. nov. 24-én elkezdtem írni az akadémiai beszédemet. Ebéd nálunk... 25-én felolvastam Tasnernak a szóban forgó beszédet. 26-án Főfájás...de nagyon. Akadémia nagy ülés. Hosszan s jól beszélek a nagyszótárról.[1]
27-én Vihar. Bágyadtan, lanyhán vagyok, némi vért köpök. Hál'Istennek rekedt azonban nem vagyok. Akadémiai közülés a Vármegyeházán. Felolvasást tartok állva 2 óra tíz percig. Azt hiszem, jól sikerült. Pulszky elsápad a dühtől.

A hídépítő a közgyűlés előtt nyelvépítésről, a szellemi hidak fontosságáról értekezik. Pest s Buda közt átívelő világcsoda helyett létrehozott éves jövedelmén egy Tudós Társaságot. Ám a tudós társaság előtt mondott beszéde idején már alapozzák a Lánchíd pilléreit,[2] melyre szintúgy éves jövedelmét ajánlotta fel. Alapokról és alapozásról beszél, a nemzeti nagyságot az erényben, a kulturális vonzerőben véli felfedezni. Nem szereti a pántlika-magyarokat, szájhazafiság helyett tetthazafiságra, tetthazafiakra vágyik. Üres szólás helyett az érzésre helyezi a hangsúlyt. Neki, aki a tudós társaságot (akadémi-

1 Czuczor Gergely–Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára* előkészítő munkálatairól. Az irányelveket A Magyar Tudós Társaság *A nagy magyar szótár belső elrendelésének és miképeni kidolgozásának terve* c. utasítása tartalmazta, melyet 1840-ben küldött szét a társaság tagjainak. Ennek alapvetése, s magának a nagyszótárnak szükséges volta éppen Teleki Józsefnek, az akadémia első elnökének koszorús munkájában, az *Egy tökélletes* (sic!) *magyar szótár' Elrendelése,készítése módja* (1821) c. pályaműben fogalmaztatott meg elsőként.
2 A Lánchíd alapkövét 1842. augusztus 24-én tette le József nádor. A pillérek és hídfalak 1847 júliusára készültek el. A még átadás előtt lévő hídon 1849. január 1-jén haladt át az első kocsi: Bónis Sámuel országos biztos a koronát menekítette Debrecenbe. A hidat Buda ostromakor a császári csapatok Hentzi generális utasítására fel akarták robbantani. Végül 1849. november 20-án mégiscsak felavatták, ám az átadóra sem az akkor már Döblingbe kényszerült Széchenyit, sem Adam Clarkot nem hívták meg. A felavatott hídon elsőként Julius Haynau, a rettegett és gyűlölt osztrák főparancsnok haladt át.

át) a *„hazai nyelv mívelésére”* hozta létre, – az 1827. évi XI. törvénycikkben ez szó szerint szerepel – ismét a magyar nyelv igaz művelésének jogaiért kell csatáznia, korának forrongó politikai vitái és vádaskodásai közepette. A mocsárra ipartelepet követelő technokratákkal szemben, a nyelvet a Kárpát-medencében oktalan hevességgel terjeszteni kívánók szájhazafiak ellen. Vállalva a reá zúduló vádak képtelenségét önmérséklettel s kérlelhetetlen tetterővel felel: *„Midőn 1825-ben felálló Akadémiánk eszméje újra megpendült [...] rég elismerték hazánknak messzebbre látó már most elhúnyt hívei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk. Nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenekelőtt, ha élni akar”* (Széchenyi 1981: 12).

Jól tudja, nyelve nélkül nem maradhat fenn a nemzet, nyelve nélkül elvész a haza. Szellemi minőség, versenyképes, anyanyelvünkre épülő tudás nélkül az ipartelepek csak arra jók, hogy ültetvényes rabszolgák legyünk saját honunkban. De hogyan ügyeljünk nyelvünkre, ha élni akarunk? Első a minőség, mert *„minden nép, és ekképp a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába”* (idem: 49). A nagyobb szám látszólagos és múlékony erőtöbblet csupán: *„A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt – boldog Isten –, mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához vonzó, magába olvasztó varázs volna, mint bármely kis számban is, ha ez a civilizáció kincsétől felcsordul”* (idem, 38). Hasonlóképp hiú ábránd az erősebb jogának, a jog pallosának fegyvere is: *„Nem elég mai időkben törvényeket írni, de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvényeknek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül”* (idem: 44). A boldogító megoldás csak a minőség, minőség, minőség lehet! S a szentencia? Aki a Kárpát-medence kibontakozó kulturális harcában mások előtt kedves kíván lenni, annak *„olvasztói felsőbbséggel kell bírni”* (idem: 49).

Látnoki gondolatok, a magyar nyelv emelkedésének két jelképes dátuma, 1840 és 1844 között. (Az 1840. évi VI. törvénycikkely már rendelkezett a magyar nyelv hivatali használatáról, 1844-ben a magyar nyelv a történelmi Magyarországon hivatalos nyelvvé lett.) Széchenyi a tartós emelkedést félti, a nemzeti hirtelenkedés miatti ellenséges fanatizmusok fellángolását féli. Adyhoz hasonló váteszként, Adynál két emberöltővel korábban védené nemzetét a trianoni katasztrófa rémétől.

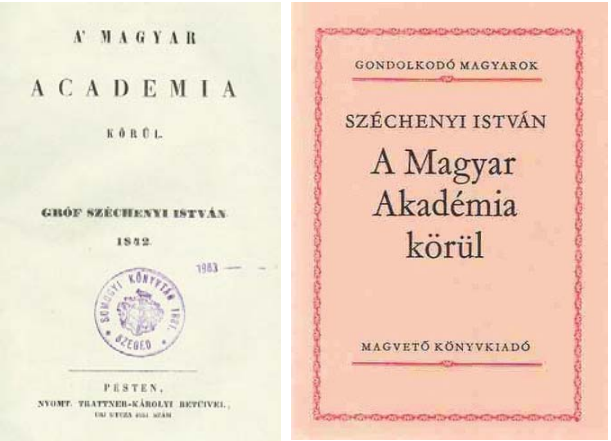
A' MAGYAR
ACADEMIA
KÖRÜL.
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
1842.
PESTEN,
NYOMT. TRATTNER-KÁROLYI BETŰIVEL,

GONDOLKODÓ MAGYAROK
SZÉCHENYI ISTVÁN
A Magyar Akadémia körül
MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

2. Széchenyi István művének első kiadása 1842-ből, valamint 1981es modern kiadása Szigethy Gábor Gondolkodó magyarok c. sorozatában

1844 előtt a Magyar Királyságban volt sok jó hungarus, ki nem volt ugyan magyar, ellenben akkor a haza lakosságának jó része kétnyelvű volt. A többnyelvű területek lakói közt éppúgy voltak szlovákul tudó magyarok, mint magyarul tudó szlovákok. A történelmi Magyarország többnyelvűségének, a hungarustudatnak előnyeit Széchenyi szent istváni józansággal látja, a nem magyar egynyelvűség korlátait pedig méltányos kulturális versengéssel kívánja meghaladni. Rá is sütötték sokadik képtelen vádként a „pánszláv bérenc" bélyegét. Igaz, a vádlók zöme, akár ostobaságból, akár bértollnoki buzgóságból támadott, aligalig foghatott fel valamit Széchenyi gondolatainak mélységéből. Elvégre éppen 62 évvel vagyunk Ady új verseinek első kiadása előtt, s Ady vészkiáltását 1906-ban sem értették, éppúgy, ahogy egészen a világháború kitöréséig később sem!

Széchenyi túlságosan igaz és tiszta volt ahhoz, hogy elkerülje Döblinget. A Habsburg-propagandagépezet tébolyult gróf-történetére égető szükség volt. Bécsben kiválóan tudták, nincs nála bölcsebb magyar politikus, s mint ilyen előbb őrülten veszélyessé, később veszélyes őrültté nyilváníttatott. Az igazság ismereténél, a tisztaság erejénél nagyobb bűn gyarló hatalom szemében nemigen lehet.

Széchenyi nyelvi programjával nem üzen hadat, nem tesz erőszakot. Pusztán épít és figyelmeztet. Programja követhető ma is, jövőbe látó nyelvstratégaként áll előttünk. A Kárpát-medence teljes magyarságának irtóztató vesztesége, hogy a politikum a mai napig sem érti Széchenyi nyelvi nézeteinek mélységét és korszerűségét. Sem a széthullott Hungária határain kívül, sem pedig Budapesten. Ideje lenne elővennünk és megértenünk *A Magyar Akadémia körül*-t, mert újabb, immár végső trianonok felé rohanunk.

Felhasznált irodalom:

Széchenyi István: *A Magyar Akadémia körül*. Gondolkodó magyarok. Magvető Kiadó, Budapest 1981.
Széchenyi István: *Napló*. Gondolat, Budapest, 1982.

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 37–52.

Gróf Széchenyi István: A *Hitel* mai magyar nyelven

BUDAY MIKLÓS
Széchenyi Alapítvány (Budapest)
buday.miklos@logod.hu

A *Hitel* még ma is aktuális mű, lélekemelő és erkölcsnemesítő olvasmány. A *Hitel* nemcsak gazdasági és jogi mű, hanem azoknak is hatékony segítséget jelenthet, akik helyzetükön, sorsukon javítani akarnak. Jól példázza, hogy hogyan kell, illetve lehet egy problémát kezelni, akár a közvélekedést megváltoztatva elintézni. Mindezen tartalmak mellett szépirodalmi értékű műnek is tekinthető. Széchenyi kiváló menedzser. A *Hitel* hasznos vállalkozóknak, vezető beosztású személyeknek. Az értelmiség megkerülhetetlen olvasnivalója, de egyben az okokat kutatni szerető emberek számára is fontos lehet. A nevelésben, az oktatásban – 18 éves kor körül – ajánlott vagy kötelező irodalomként kellene értelmezni. Mai magyar nyelvre azért volt szükséges átírni, hogy a következő nemzedékek számára megkönnyítsük és meggyorsítsuk a tartalom megértését. Széchenyi írja: „Magyarország pillanatai drágák!"
Kulcsszavak: Széchenyi István, *Hitel*, a *Hitel* átírása, koncentrikus szerkezet

„Magyarország pillanatai drágák!"

Széchenyi a XIX. század kiemelkedő gondolkodója volt – nemcsak magyar, hanem európai viszonylatban is. Hálás lehet a magyar nemzet, hogy képességeit Magyarország fejlődésének szolgálatába állította. De vajon hálás-e az utókor?

Gróf Széchenyi István hatalmas és páratlan életműve az utókor számára is igen fontos értékeket hordoz.

Cselekvő hazaszeretete minden magyar számára példaértékű. Nem véletlenül nevezték őt a leghívebb és a legnagyobb magyarnak. Széchenyi személyét általános tisztelet övezi, nem osztja meg a magyarságot. Akik találkoztak az életművével, akiket megérintettek gondolatai, azoknak a tevékenységét mind áthatja szellemisége.

Széchenyi István életműve egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarok csúcsteljesítményei közé tartozik, melyet belföldön és

külföldön egyaránt a magyarság eredményeként, kiemelt értékeként tartanak számon. Mindez hozzájárul az új nemzedékek nemzeti hovatartozásának, magyarságtudatának kialakításához.

Öt nyelven levelezett Európa-szerte a művelt világgal filozófiai, irodalmi, gazdasági, műszaki, elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozva. A kor jelentős gondolkodója volt, de markáns gyakorlati eredményei ellenére sem tekintünk rá elsősorban utilitarista filozófusként.

Önmagát magyarnak tartotta, és egész életében Magyarország felemelkedésén munkálkodott, mindezt azért, hogy tevékenysége nyomán az utána következő generációk „a vállára állva" messzebbre láthassanak.

Széchenyi István szellemi hagyatéka 2014 márciusában hungarikummá vált, és így az alapvető kérdések még jogosabban vetődnek fel, mint például:

Vannak-e még „fehér foltok" a Széchenyi-életműben?

Mennyire ismerjük műveit, eszméit?

Szükségünk van Széchenyi-ismeretre, és ha igen, mi hasznunk lehet manapság belőle?

Ismerkedjünk meg a *Hitel*lel, hogy jobb válaszokat adhassunk az imént feltett kérdésekre.

A *Hitel* mottója: „Az erős ellenáll, a gyenge kétségbe esik!"

A *Hitel* történelmi háttere

*Hitel*re, forrásra az élethez és a gazdálkodáshoz szükség van. Két főszereplő jelenik meg a műben: a földbirtokos és a tőkepénzes. Mindketten gyakran vesztesei a hitelezésnek. A birtokok jelentős része nem volt elidegeníthető, nem nyújtottak fedezetet a tőkepénzesnek, és egyébként is szinte állandóan per alatt voltak az ősiség törvénye miatt. A birtokosok korszerű gazdálkodási eljárásokat ritkán alkalmaztak. A hitelt gyakran felélték, s nem a gazdaságba fektették a forrásokat. A tőkepénzes pedig sokat kockáztatott, mert ha hitelezett, gyakran sem a kamatokat, sem a tőkét nem kapta meg. „Mert ha valaki pénzét 20, 50, 100 százalékos kamatra, vagy még annál is nagyobb uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga. Aki pedig 20, 50, 100 vagy 100 százalékosnál nagyobb kamatnál többet ír alá, azt jóhiszeműen sohasem cselekszi, hanem csalni akar." A tőkepénzes (bank) nem adott kölcsönt Széchenyinek, erre ő „méregbe gurult", és keresni kezdte a visszautasítás okait. Hosszú és alapos felkészülés következett, tudatos önképzés és tapasztalatszerzés jellemezte ezt az időszakot. Megírta korszakalkotó művét, a *Hitel*t, melynek szükségességét így indokolta: „Nevetséges-e vagy inkább szomorú dolog, ha valaki nagyszámú gulyája s telt gabonavermei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal?" „Nincs több ország, melyben több nevezetes birtokos – javaira nézve – napról napra nevetségesebben vagy szomorúabban

nyomorodik el, mint magyar hazánkban." „Már ez miért van így – és ennek úgy kell-e lenni [...] – annak kifejtése lesz e rövid értekezés tárgya."

A *Hitel* átírásának indokai

A *Hitel* 1830-ban robbant be a magyar közéletbe. Ez Széchenyi legbonyolultabb nyelvezetű műve. A kötet írásmódját a megjelenés után 40 évvel (1870-ben) meglehetősen elavultnak tekintették, ezért „korszerű kivonatban" jelentették meg. Idővel azonban nehezen olvasható és nehezen befogadható tartalmúvá vált, hiszen a kor gazdasági-jogi problémáit ma már csak kevesen ismerik. Azok az alapok viszont, amelyekre Széchenyi a válságos helyzetből való kilábalást építi, ma is aktuálisak.

A Gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka elnevezésű hungarikumnak a kezelője a Széchenyi Alapítvány. Így az alapítványnak egyben kötelessége is, hogy megismerhetővé tegye a magyarság ezen kiemelkedő értékeit. A kor, amelyben felcseperedtem, nem támogatta a Széchenyi-kultuszt. Az alapítvány célja, hogy egyéni és közösségi szinten egyaránt növelje a néhai gróf életművének ismeretét.

Az egyik barátom egyszer levette a könyvespolcról a *Hitel*t, és azt mondta: „Miklós, csináljatok valamit, mert ezt nem lehet az unokáim kezébe adni, de még én sem értem első olvasatra, pedig magyarul van írva." Az érvek között természetes kérdésként merült fel, hogy Széchenyi szellemi hagyatékát hogyan lehetne közelebb vinni a gyermekeinkhez, az ifjúsághoz. Szakmai vita kezdődött arról, hogy szabad-e mai magyar nyelvre átírni a *Hitel*t.

A Széchenyi-szövegek, -idézetek vonatkozásában a karakterhelyes közlésnek voltam a híve (lásd: a Széchenyi Fórum 1993–2004-ig nyomtatott változatát, valamint gróf Széchenyi István minden írása című CD-t). A mű átírásának vonatkozásában azonban más szempontok váltak lényegivé, ahogyan pl. a Biblia átírására is több alkalommal került sor. Döntő tényező volt az eredeti írásmód mindenekfeletti tiszteletével szemben a Széchenyi-gondolatok gördülékeny olvashatósága és megértetése. A gróf kétszázhuszonötödik születési évfordulója közeledett. Azt gondoltam, hogy az ismeretterjesztés érdekében a szövegbeli akadályok lebontásával tehetnénk a legnagyobb szolgálatot.

Az értelmiség könyvespolcán ott van a *Hitel*, de nagyon kevesen vállalkoztak arra, hogy „átrágják" magukat a köteten, így hamar letették. Csapatot verbuváltam, és 2015 januárjában elkezdtük a szöveg korszerűsítését. Főleg Dudás Márta nyelvész, Horváth Attila jogtörténész, Széchenyi-kutató, valamint Kovács Anna segítette a munkát. A *Hitel* mai magyar nyelven 2016 tavaszán jött ki a nyomdából, és azóta is ez a legkedvesebb kiadványunk. A kritikai észrevételek eddig megerősítettek abban, hogy egy fontos feladatot végeztünk el. Az átírás folyamán a *Hitel* tartalma kicsit sem változott, és Szé-

chenyi „ízei" is megmaradtak, viszont gördülékenyen olvashatóvá vált a mű, és így könnyen befogadhatóak lettek a gondolatok. Továbbá megértést segítő lábjegyzetekkel és két tanulmánnyal is gazdagítottuk a könyvet. Most már a Hitelt mint „kötelező olvasmányt" a fiatal felnőtt gyermekeink kezébe adhatjuk, de nekünk is illik befogadni a tartalmát.

Széchenyi és a *Hitel*

Széchenyi élesen bírálta birtokostársait. A várható támadások megelőzése érdekében körülbástyázta a művét – az elméleti megalapozást szolgáló – bevezető és befejező gondolatokkal. Ezek ellenére azt javasolta a cenzor, hogy tompítsa a bírálatait.

Napló, 1829. március 3.: „D[rescher] cenzort felvilágosult és jóravaló embernek találtam. Ő: A »HITELRÜL« nagy feltűnést fog kelteni. Önt meg fogják kövezni, – de ez használni fog – nekem a kenyerembe kerül – de azért aláírom." A cenzori jelentésében az engedély indokolására azt írja, hogy „a töröltek kihagyásával kinyomtatható", ennek ellenére kevés változtatás történt.

Wesselényinek 1830. május 10-én ezt írta Széchenyi: „Hogy a »Hitel« miatt sárral dobálni, keresztre verni s elégetni fognak – vagy azt mondani, hogy más írta – én németül s német lélekkel írtam, s más fordította magyarra – mind ezekre, Barátom! el voltam készülve…"

A *Hitel* tartalomjegyzéke

(A mű koncentrikus szerkezetére Németh László hívta fel a figyelmet. A témát sok bevezető és befejező fejezet keretezi.)

Ajánlás
Tudnivaló
Előszó
Bevezetés
Néhány, a tárgyat megelőző észrevétel
A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene
A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék
A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasabb virágzásra
– A legelők, faizás és birtokok el nem választása / A céhek és a limitáció fölöslegessége / A robot vagy szakmány / Dézsma
Magyarországnak kereskedése nincs
– Geográfiai helyezetünk / Pénzünk nincs / Más nemzetekkel a konkurenciát ki nem állhatjuk / A kivitel a vámok miatt lehetetlen / Rendelések feleslege / Produktumaink szűke / Rossz közlekedési kapcsolatok (Kommunikáció

rossz volta) / Alacsony belső fogyasztás (Belső konzumció kis léte) / A szállítások, tranzit és a vámok körüli bátorság híja / Kereskedési becsület s munkásság némely csorbái / Nemzeti Bank / Több s jobb termesztés és kivitel végett jutalomtételek

Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

– A hitel tágasabb értelemben / Polgári erényből / Nemzetiség / Egyesülés (Koncentráció) / A kiművelt emberfő / A hitel szorosabb értelemben – credit – / A törvényieket / Politikai megjegyzésekre és ellenvetésekre / A famíliák megőrzése / Azon okoskodások, melyek Magyarországon a hitel lábra állítása mellett vívnak

– Természetes befejezés

Berekesztés

– Kötelességekről / Lárma / Tanács

Végszó

Függelék

– Horváth Attila: A magyar jogintézmények a Hitel megjelenésekor – Széchenyi István jogmodernizációs programja

– Spira György: Egy pillantás a Hitel írójának hitelviszonyaira

1. idézet: A Hitel ajánlása

Honunk szebb lelkű asszonyainak

„Fogadjátok, hazám érdemes leányai, tiszteletem és szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását! Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogásotokba. A Hitelről szólok, s ami belőle fakad; a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről. Így előttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi nemes és szép, ami az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti viszitek karjaitokon életbe a kisded növendéket, s jó polgárrá nevelitek. A ti nemes tekintetetekből szív a férfi lelkierőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkületek – higgyétek – soha ki nem fejlődik; vagy nemsokára elhervad, mert ti vontok minden körül bájt s életet.

Ti emelitek egekbe a pórt s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlet és hála Néktek!”

A *Hitel* tartalma

A hitel szó kettős értelmű. A kor problémáinak középpontjába – két vonatkozásban is – a hitelt állítja. Mindkét értelem roppant fontos, és ezek összefüggését hangsúlyozza. Szűkebb értelemben a credit hiteljog, a hitelező, a

tőkepénzes és az adós, a birtokos szükséges jogszabályi kapcsolatát tárgyalja.

Tágabb értelemben a hitel alatt a polgárok erkölcsi tartását, a „hinni és hihetni egymásnak" kategóriáját érti. E két értelmezés szorosan összefügg egymással.

– A másik szükséges feltétel a tulajdonnal való szabad rendelkezés alapvető joga. Ez a tulajdon lehet a hitelfelvételnek biztosítéka. Erre a nemesi birtokok nem voltak alkalmasak.

– Széchenyi szorgalmazza a váltókereskedelmi törvény bevezetését is, amely a modern hitelgazdaságot megteremtené.

– Számunkra manapság nem a korabeli jogi és gazdasági vonatkozások a legfontosabbak, hanem általánosságban a Széchenyi által javasolt elvek, módszerek és egy-egy probléma komplex megközelítésének példája.

A *Hitel* kiindulási alapjai, elvei

Az önismeret fontossága

Széchenyi a gondolataihoz kereste a megfelelő címeket. Kezdetben A boldogság alapjai munkacímet találta előnyösnek, amely jól tükrözi a kiindulási alapjait, elveit. Vegyük ezeket sorra:

– Ismerd meg magad! Az önismeret fontossága a Hitelben többször, de más műveiben is gyakran hangsúlyos.

> 2. idézet: *„Az önismeret külön véve, minden egyéb körülállások ismerete nélkül, csak csorba hasznot hajtana. De a bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát – azaz testi-lelki tulajdonságait, körülményeit, úm. nemzetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiait; kapcsolatait, azaz szüleit, rokonait, gyermekeit; választottját, úm. szerelmét, barátját, ismerőseit oly tökéletesen ismerje, amint azt szellemi ereje csak engedi.*
> *A bölcsesség azt kívánja, hogy ezek kitanulása és kiismerése élete fő feladata s fő tudománya legyen; és végre minden helyzetében önmagát s kapcsolatait átlátván és tökéletesen kiismervén, ha szabad úgy mondanom, saját esze szerint cselekedjen."*

Széchenyi további megalapozó elvei

– Az egyesült munka erősebb!
– Egy nap se linea nélkül!
– Halljuk a másrészt is!
– A rend mindennek lelke!

Ezek tartalmát is részletesen kifejti a Hitelben, illetve példákon keresztül is jellemzi a társadalmi szereplőket, azoknak vezérlő eszméit.

A legapróbb dolgokban is jó döntéseket kell hozni!

3. idézet: „Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! [...] a vizsgálatok folyamatában, egyre mélyebben és mélyebben közelít a vizsgáló az alaphoz, melyen az egész épület nyugszik – ahogyan az a mag, mely oly nagy fa növését okozta, midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja – úgy fogja a vizsgáló tapasztalni: hogy többnyire a nagy következményeknek legeslegelső oka csekélységnek látszó dolog."

Okkutatás

4. idézet: „Hánynak áll legkellemesebb s legfőbb foglalatossága rejtvények és szójátékok készítésében s megfejtésében, ami többnyire csak hiábavaló, haszontalan észcsiszolás és idővesztés. Már vajon a kellemes időtöltésnek nem nagyobb szféráját leljük-e, ha puszta szavak helyett inkább rejtett s nevezetes dolgok s okok kikeresésében és feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatságosabbnak tartom kinyomozni és megvilágítani azt – habár hasznáról egy szót sem említek –, hogy pl. [...] Spanyolország miért szegényedett el minden kincse s aranya mellett is? Miért gyarapodnak némely országok lakosai a mezei gazdasága által, bár földjük rossz? S miért szegényülnek el, vagy csak nehezen élhetnek mások, jóllehet honukban a föld jó?"

A bölcs hazafi a hibák gyökereit nyomozza!

5. idézet: „Csak az az igazán bölcs hazafi, aki lehetőt kíván – jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet –, és középúton jár.

Ő vidáman él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább megkeresi a hibákat, azoknak gyökereit nyomozza, kifejti, s rajtuk segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri – gyáva panasz szájából nem hallatszik.

A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgy, mint az igazi hős: maga megáll, ha a többi futásnak is eredt. S mennyi minden jót lehet tenni hazánkban, csak hogy jóhiszeműen a közhaszon legyen a cél s ne fényűzés, a hírnévre való törekvés, a dicséret szomja!"

A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet!

6. idézet: „Ami pedig a legszebb és egyben a legszerencsésebb, hogy a közjóra törekvés, (valamint) önmagunkért és mieinkért való fáradozás egyformán kitelik tőlünk, s csak úgy tesz bennünket hasznos s egyszersmind boldog polgárokká, ha ezen kötelességeket egymás mellett gyakoroljuk is. [...] A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet, s kell is lennie, mert csak a takarékos és jó rendű lehet általánosan hasznos, nem csak lármázó hazafi."

A Hitel megírásának célja a hitelezés korszerűsítése (és törvényes alapra helyezése)

Széchenyi széleskörűen vizsgálja az akadályozó tényezőket, bemutatja a hitelezés gyakorlatának tarthatatlanságát, valamint érzékletes példákon keresztül javasolja a probléma feloldásának lehetőségeit.

Felhívja a figyelmet, hogy:

– a kereszténységre jellemző: a határtalan bizalom, a hit.

– a gazdaságban, a hitel vonatkozásában: a bizalmatlanság az igazi alap.

Élesen elhatárolja egymástól ezeket a különböző élethelyzeteket, de a maga nemében mindkettőt szükségesnek tartja.

„Részemről, ha pénzem lesz valaha kölcsönzésre, nem azt fogom tekinteni az adósomban, hogy az erénynek mily magasságán áll, s vajon a mennyország hányadik grádicsán fog örökkön-örökké vigadni; hanem hogy micsoda biztosítékot adhat nekem, s miképp foghatom üstökénél és ránthatom ki alóla még a párnát is, ha becsületes s törvényes kamatra adott tőkémet csak ő akarná használni, míg én addig tán sínylődöm."

Módszere

Meg akarja változtatni osztályának szemléletét, reformálni akar. Tudja, hogy a bírálatai erősek, joggal tart az elutasítástól. Ezért sokrétű a bevezető és a befejező gondolatsora. Széles elvi alapokat fektet le, és sokoldalúan elemez. Széchenyi rögzíti az alapelveket (a boldogság alapjait), majd sorra veszi azokat a törvényi, gazdasági és politikai érveket, ellenvéleményeket, amelyek akadályozzák a hatékony gazdálkodást. Ezt ma a tényhelyzet leírásának nevezzük. Mondhatni, a mai szervezéselméleti fázisoknak megfelelően jár el: leírja, elemzi, értékeli a helyzetet, majd keresi a megoldást, javaslatokat fogalmaz meg az elérendő cél érdekében, miközben gyakran hivatkozik a józan észre.

A józan ész

7. idézet: „Józan ész sohasem áldoz fel pillanatnyi vagy igen kis időre terjedő haszonért [...] jövendő nagyobb és tartósabb hasznot. Inkább ideig-óráig a rövid nyomást [...] békével tűri.

A józan országvezetés [...] pedig még hosszabb időt tűz ki feladatainak, s minden feltételezést a lehetőségig kerül. Előtte inkább a többség haszna, jóléte és boldogsága az a fő szempont, melynek minden egyéb mellékes haszon, fény vagy szükség hátrébb kerül és hódol."

Ehhez kapcsolódva érdekesen vizsgálja az ész szó használatát. Mi is az ész?

8. idézet: „Az ember általában munkássági körét vagy, hogy érthetőbben mondjam, azon időt, mely valaminek kezdetétől fogva annak beéréséig tart, igen rövidre tűzi ki. [...] Ha pedig annak magyarázatába ereszkedünk: mi az ész? – soha tíz ember közt három annak értelmében meg nem egyez.

– „Mennyi esze van U.-nak, mivel annyi pénzt tudott szerezni."

– „Csudálatos ész ezen H., tízezer verset tud könyv nélkül."

– „Már hogy O.-nak van esze, arról nem kételkedni, milyen jó rendben van háza, s felesége és gyermekei mily szépek, de kellemesen él."

– „Ez ám az ész, huszonnégy nyelvet tud"...

Csak ezek után is: vajon mi az ész? Mert akikről szólunk, azok lelki tehetségei éppen nem egyenlők, sőt inkább igen különbözők; mert a jó memoristának tán nem lesz felesleg pénze; a gazdag pedig egy verset se tud könyv nélkül; a boldog férj egy-két nyelvet tán jócskán, egyen-kettőn pedig darabolva szól; a nyelvészt ellenben nincs ki szeresse, és ki élete útját virágokkal hintegesse.

Hát ugyan: mi az ész? Ítéletem szerint jobb értelmét az észnek nem adhatni – azoknak ti., kik érteni akarnak –, mint így: „Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek öt, tíz, húsz esztendőre, amannak egész életre, s ennek századokra, öröklétre."

Ahol privilégiumok, ott kötelességek is vannak! Felhívja a birtokostársai figyelmét, hogy ahol kiváltságok, privilégiumok vannak, ott az ezekkel kapcsolatos kötelességeket is teljesíteni kell – főként azért, mert más osztályok tagjainak jogait még a teljesítés ellenére is gyakran korlátozzák.

9. idézet: „Hol kötelesség van, ott juss (jog) is; hol pedig juss, szabadság és privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniük! Ezek elválhatatlanok, a különbség egyedül az: hogy első esetben mindazok, kiknek

polgári életük csak kötelességük által tűnik szembe, jussaikat számtalanszor tapasztalják áthágni, másodikban pedig mindazok, kik szabadok s privilégiumokkal bírnak, kötelességükről általában el szoktak felejtkezni."

Befejező gondolatok

A legutolsó fejezetekben Széchenyi lelkesít, sok oldalról erősíti az erkölcsi alapokat, a közjó képviseletének fontosságát. A hiányok felismerésére és azok kiküszöbölésére buzdít. „Nyerjünk szép győzelmeket önmagunkon, merjünk nagyok s igazán nemesek lenni."

Végül a sokat idézett befejező bekezdés:

„Munkám tartalmából ki-ki azt fogja látni:
a szélsőségeket s túlzásokat gyűlölöm, és a békítés barátja vagyok;
szeretném a számos felekezetet egyesíteni,
s inkább a lehető jót akarom elérni középúton, mint a képzelt jót, melyet tán csak másvilágon lelünk fel, légvárakban.
Nem nézek én – megvallom – annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni: valaha mik voltunk, de inkább átnézni: idővel mik lehetünk, s mik leszünk.
A múlt elesett hatalmunkból, a jövendőnek urai vagyunk.
Ne bajlódjunk azért hiábavaló emlékezésekkel, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hű egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra.
Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; – én azt szeretem hinni: lesz!"

Széchenyi tanácsa: „Csinosítsuk értelmünket, terjesszük tapasztalásainkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetőssel, nagyobbítsuk könyvtárainkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót – üljünk kocsira, szálljunk hajóra, s nézzük a világot – s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!"

***

Az elkövetkezendőkben az a célom, hogy az életművet – mely valóságos kincsesbánya – minél szélesebb körben megismertessem, továbbá, hogy a Hitel mai változata angol, német és francia nyelven is elérhető legyen. Azt kívánom Önöknek, hogy gyűjtsenek minél több kincset maguknak Széchenyi szellemi hagyatékából, és ezeket adják át családjuknak, környezetüknek és tanítványaiknak is.

Kapcsolattartás: A Széchenyi-tisztelők látogassák a Széchenyi Fórum (www.szechenyiforum.hu) portálrendszert! Itt sok fontos és érdekes írás ol-

vasható, valamint rendezvényekről, eseményekről is tájékozódhatnak. Ugyanitt érhető el egy Széchenyi-ismeret-növelő játék, a Széchenyi-kvíz is.

Kapcsolódó képek:

gróf
Széchenyi István
minden írása
disc
1.0 verzió
ISBN 963 00 7859 7
© LOGOD ST

SZI
SZÉCHENYI-EMLÉKÉV
2016

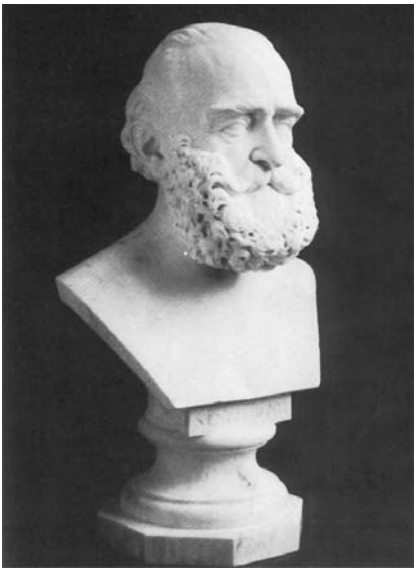

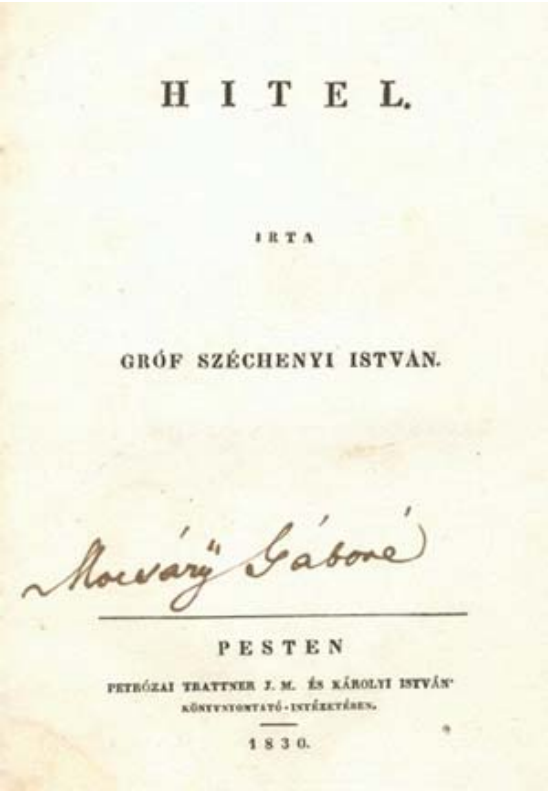

HITEL.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

PESTEN

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁN'
KÖNYVNYOMTATÓ-INTÉZETÉBEN.

1830.

Gróf Széchenyi István

SZÉCHENYI Fórum
A Széchenyi-tisztelők lapja

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 53–58.

Hit és kötelesség gróf Széchenyi István szellemiségében
A szaktudományok időszerű feladatai a megmaradásunkért

DR. KŐRÖSI MÁRIA
Óbudai Egyetem (Budapest)
kolama48@gmail.com

Az írás Széchenyi István írásaiból választott idézetekkel (szállóigékkel) igazolja az író-politikus gondolatainak időszerűségét.
Kulcsszavak: Széchenyi István, reformkor, művelődési program, gazdasági program

Választott témámhoz álljon itt egy kis történelmi visszapillantás: 1830-ban Magyarországon szinte minden gondolkodó ember mást sem látott maga körül, mint puszta reménytelenséget. Nyíltan lépni is csak igen kevesen mertek. Széchenyi volt az, aki egy lángelme szuverenitásával találta meg az újrakezdéshez való abszolút alapot: a hitet! Az erkölcsi súlyt. Hitével, a keresztény erkölcs normáival, a nyilvánosság megnyerésével, az önmagára kijelölt mércével, kötelességgel és állhatatossággal indította el hazánk nagy társadalmi és gazdasági átalakítását. Mérhetetlen kötelességtudatával állt neki annak a nagy reformmunkának, melynek során megerősödött benne az, hogy őt Isten rendelte erre a feladatra, hogy alvó nemzetét új életre ébressze. Ez volt elhivatásának világos jelentése és célja.

Keresztény hite és kötelességtudata adott erőt ennek az ízig-vérig gyakorlati embernek, hogy egyedül és elsőként tudja kigondolni terveit – s kijelölni a helyes utat nemzete sorsának jobbra fordulására. Ő nem politikai intézményektől, nem az ún. szép törvények hivatalaitól várta a megoldást. Ahogy mondta: „Tőlünk függ minden, csak akarjunk. ‘S nem lelki, testi ‘s országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink ‘s hibáink nagylelkű elismerése, ‘s azoknak férfias orvoslása. […] Se bot, se vessző nem hozott még egy országot is virulásra, s csak halvány s rossz illatú virágokat termeszt a kénszerítve dolgozó kéz.”

Évtizedeken át emberfeletti munkát végzett, mellyel kivívta báró Wesselényi Miklós, a mérnök Vásárhelyi Pál, valamint Beszédes József cso-

dálatát és együttműködését, mellettük pedig Kossuth Lajosét is, akitől először hangzik feléje az elismerés: „a legnagyobb magyar".

Könyveket, újságcikkeket írt, harcolt a magyar nyelvért és alkotmányért. Egyesületeket alapított, hidat építtetett, várost, terveket álmodott, folyót szabályoztatott – a Dunánál és a Tiszánál elért sikerek az ő kezdeményező munkáját dicsérik –, gőzhajótársulatot létesített, a Lánchíd felállításában fontos szerepet játszott, a Magyar Tudományos Akadémia megalakulására egy évi jövedelmét ajánlotta fel. A Vaskapunál újabb szabályozásokat végeztetett, közlekedési miniszterként többek közt egy Pest-Budától a tengerig, egészen Fiuméig vezető vasútvonal megépülését szorgalmazta. Azt szerette volna, hogy legyen Magyarországon vasgyár, hengermalom, lótenyésztés – és még hosszasan sorolhatnám ismét kihangsúlyozva: a legtöbb esetben mindent neki kellett kigondolnia, elölről kezdenie.

„Tanácskozzunk, fáradjunk s cselekedjünk" – figyelmeztet. Ugyanakkor feltette magában a nagy kérdést, hogy vajon hány ember lenne hazánkban, aki követné őt egy olyan úton, melynek még ő maga sem tudja a végét; majd felállított egy minősítő listát az akkori társadalomról:

egyszerűen az oligarchák, az egy vagy két hercegségre való kiskirályok,

aztán jönnek a hitvány főnemesek, elaljasodott úri lakájok,

s itt a középnemesség, egy büszke és derék magyar úr, aki Magyarországot csak úgy tudja megtartani, ha nem mond le ősi kiváltságairól,

az idegen polgárság, aki városokban él, akinek sem a magyar nyelv, sem a kultúra nem kell, de éli a maga renyhe életét,

a vidéki bocskoros nemesség, amely paraszti életet él, a választás idején pedig leissza magát a sárga földig, s akár a kormányhatalomnak, akár egyes oligarcháknak vagy a demagógiának rendeli alá magát,

a magyar paraszt, aki még olyan, amilyennek az Úristen megteremtette: férfiasan lépdel, egyszerűen szól, utálja a handabandát, a testi-lelki magatartása az úriember elkappanosodott lakájoskodása fölött királyi magasságban áll.

Széchényi szemét alaposan felnyitották az utazásai során szerzett tapasztalatai, hisz végigjárta a hajdani Nagy-Magyarországunk szinte minden táját. Naplói olykor megdöbbentő, olykor megható jellemrajzokban is bővelkedtek: helységekről, emberekről, otthonokról, elvekről egyaránt írt.

Gróf Széchényi Ferenc, az apa, maga is kiemelkedő humanista, egy alkalommal így szólt a fiához: „Hogyan akarsz te máshol élni, ha birtokaid, jószágaid, jobbágyaid a Fertő tava körül, a Duna-Tisza közén vagy Erdélyben vannak? Mi? Azt gondolod, hogy bérbe adod, vagy földjeidet gazdatisztjeiddel művelteted, s a jövedelmet magad után küldeted Londonba? [...] Mindenki tönkremegy, aki hűtlen lesz a földhöz és a paraszthoz, mert a föld csak annak terem, aki megműveli, s a paraszt csak annak dolgozik, aki szemmel tartja. [...] Nekünk Magyarországban adott az Isten birtokot, mi nem élhetünk

Franciaországban vagy Angolországban. Tetszik, vagy nem tetszik [...], mi magyarok vagyunk. És én büszke is vagyok erre, bátran megmondom mindenkinek. [...] István, nekem ne beszéljen senki addig nemzetről, nemzetiségről, alkotmányról, sarkalatos törvényekről, hazafiságról, ameddig nem emelkedik fel a keresztény tökéletesség magaslataira. Ez az egyetlen törvény." HIT és KÖTELESSÉG hazája és népe iránt a keresztény erkölcs szellemiségével – ezt tanulta édesapjától, melyet ő maga is továbbnemesített.

1848. április 27-én ezt írta a naplójába:

„Itthon vagyunk Pesten. [...] Elhatároztam, hogy ameddig a kormánynak nincs pénze, és nem tudom megkezdeni a közlekedésügyi program munkálatait, legalább elkészíttetem a legsürgősebb teendők terveit. Aztán, hogy valamivel elfoglaljam magam, értekezleteket tartok Buda és Pest egyesítéséről, a Duna-part befásításáról, az utcai világításról, az utak kövezéséről, csatornázásról, sétaterek, fasorok és ligetek ültetéséről, vasútépítésről, lóvasútról, a város körül építendő csatornáról. A Csepel-szigetet körös-körül fel kell tölteni, a Gellérthegy és Csepel között levő partot a város széléig kiépíteni, és a két város között az egész Duna-partot kő- és karóalapra támaszkodó fallal felemelni. Ó, én öreg szamár, nem csoda, hogy ezeket a naiv és korszerűtlen ábrándokat a Kemnitzer és Pilvax Kávéházban a fiatal jurátusok lemosolyogják. Egyebekben pedig megszervezem a minisztériumot. Kossuth arra kér, hogy a személyzet kiválasztásánál őt is meghallgassam. Mindenkit meghallgatok, de cselekedni csak a magam esze és szíve szerint tudok. A minisztériumban négy osztályt szerveztem. Az elnöki osztály vezetését Tasnerre bíztam, az útépítési, középítési és közlekedési osztály vezetésére tizennégy mérnökembert neveztem ki, akik mellé a térképészeknél (ennek Kovács lesz a feje) még tizenöt és a vidéki kerületeknél ismét tizenöt főmérnököt alkalmazok. A kávéházakban meg is állapították, hogy Széchenyi István gróf, nemhiába semmi jogászi műveltsége nincs, belebolondult a mérnökökbe - pedig én most kétségbeesve kapaszkodom beléjük, ha már a jogászok a sír szélére vonszolták Magyarországot."

Mérnökeiben nem is csalódott. 1835. szeptember 27-én indult egy újabb al-dunai útra a Zrínyi gőzhajón, hogy ellenőrizze a hajóút építését a Vaskapunál, továbbá az Angliából megrendelt Vidra elnevezésű kotrógép hatékony működését. Összesen kilenc nagy szemleutat tett, s jó néhány alkalommal vett részt kínos diplomáciai tárgyalásokon annak érdekében, hogy a folyószakasz szabályozásával a dunai hajók kijuthassanak a tengerre.

Az 1840-es évek elejéig tartottak a Vaskapu szabályozásával kapcsolatos legsürgősebb teendők. Az elvégzett munkáról szóló jelentést Vásárhelyi Pál és Lechner József 1840. április 14-én nyújtotta be a Magyar Királyi Építési Főigazgatóságnak és a Helytartótanácsnak. Széchenyi 1841. december 24-én arra kérte a nádort, hogy az Al-Duna szabályozásának királyi biztosa marad-

hasson. Bár igenlő választ kapott, pénz hiányában felfüggesztették a munkálatokat, a folytatásra csak 50 év múlva került sor.

Széchenyi gazdasági terveibe és országépítő programjába szervesen beépültek a mérnöki-műszaki feladatok. Elmondható, hogy nagyon jól felismerte e két tényező jelentőségét. Műszaki jellegű terveit, technikai alapításait többnyire részvénytársasági formában valósította meg, mondhatni, szerencsés kézzel. Kiváló emberismerettel rendelkezett, munkatársait, a vezetőket helyesen választotta meg, mai szóhasználattal élve: kimagaslóan jó logisztikai érzéke volt. A Stádium c. könyvén keményen dolgozott, s itt hívnám fel külön a figyelmet a benne található 12 törvényre, melynek minden pontja ma is igencsak szignifikáns tartalommal, de feladattal is bír! Ezt a művét Magyarország képviselőinek ajánlotta. Fontos kiemelnünk még A' Kelet népe c. munkáját is, amelyben nemzetünk jövőjének biztosításáról értekezett. Alkotó korszaka egybeesett az 1848–49-es szabadságharccal, amikor a nemzeti munka négy nagyobb területen folyt, egész pontosan:

kulturális,
hazateremtési,
gazdaságtervezési,
bel- és külpolitikai, védelmi kérdésekben.

Gazdaságpolitikájának érezhetően két sarokpontja volt: a mezőgazdasági és földbirtokügyek, valamint a közlekedésfejlesztés.

Széchenyi, aki egy rövid évtized alatt megtanulta a nemzetgazdaság és a pénzügyek, a vízszabályozás, a hídépítés, a földgazdálkodás, a nemzetközi jog, a politika és jogtörténet, a bölcselet, az antik és a modern irodalom, valamint a művészettörténet tudományát, továbbá a magyar és a latin nyelvet, ezúttal valóban a mérnöki tudományokra vetette magát. A Világ c. könyvében – miután Telforddal és Clarkkal tanulmányozta az összes vashidat, gazdasági számításokat végzett velük, s jobban megismerkedett a természettudományokkal is – kijelenti: „Ha valami fölemelheti még a hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére s hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet, mint Nemzetiség és Közértelmesség." Célja: „a nemzeti tétek rugósságát vagy a közlelket felébreszteni". A' Kelet népében így szól: „Merjetek nagyok lenni, Ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, születve, kik egy szebb jövendőnek lehettek urai."

A MEGMARADÁSUNKÉRT! Ez jelen előadásom kulcsfogalma Széchenyi máig érvényes üzeneteivel. De egyúttal sorsközösségekről is szó van, s itt sem kerülhető meg a geopolitikai gondolkodás, valamint egy kivételes tudományterület, a katasztrófavédelem mérnöki és földrajzi szempontjainak dialektikus kapcsolata. A mérnökség, az ún. „hallgatag elit" mindenkori feladata – kooperálva a gazdaságért felelős politikusokkal – az épített környezet fejlesz-

tése, egy széles körű infrastruktúra kialakítása és a természettel való folyamatos kontaktus fenntartása.

Jelenünkben a tudományok és a technika robbanásszerű változását észleljük. Mindez már korábban, az ipari forradalommal vette kezdetét, melyet a villamos energia felhasználása gyorsított fel. Ez alapozta meg – csak néhányat említve – a közlekedés, a nukleáris, a bio-, az elektro- és a számítástechnika létrejöttét. Mindez a fiatalokra is kihatott, ugyanis a Z generációval elérkezett a „digitális bennszülöttek" korszaka.

Habár bizonyos szempontból „jobb lett a jövő", de korántsem felhőtlen! A nagyberuházások hosszabb távon nem pótolható, nem újratermelhető energiaforrások eltűnését is előidézhetik. A földrajzi adottságok különböző tényezőit mérő/értékelő kutatások eredményei társadalmi, gazdasági és politikai szempontból egyaránt fontosak, sőt nélkülözhetetlenek. Azonban egy önző szemlélet könnyen félrevezetheti a tájékozatlan embereket, kötelezően devalválja a tudományt, ezért e jelenséggel mindenképpen szükséges foglalkozni. A szakértelem mellőzése, a tények önérdekű elferdítése, a populizmus elburjánzása a tudósok diszkriminálásához és a dilettantizmusnak a hatalomba való befészkelődéséhez vezethet, ami egy végzetes hiba.

1846-ban a következőket írta Széchenyi: „Húsz esztendő óta hiába erőlködnek, hogy pártembert faragjanak belőlem. Utálom a pártéletet. Hatalmi vággyal átitatott gyermeki dac, bizonyos pajkosság, betyárság és pajtáskodás, amely a cimbora szemében a gerendát sem látja, párturalom, amely a pártnak és ennek keretében az uralkodási viszketegnek mindent alárendel – ebből áll az egész. Nincs a föld hátán olyan nemzet, amelynek legkényesebb kérdései körül ez idő szerint annyi tudatlannál tudatlanabb fickó viselne előkelő, sőt vezető szerepet, mint a mi hazánk. Ha ezen a beteg állapoton a közvélemény és a törvényhozás nem tud segíteni – valamennyien belepusztulunk."

Számos – hol kegyetlen, hol álomszép – történet, jegyzet és napló(töredék) igazolja Széchenyi igaz hazaszeretetét, állandó tenni akarását. Kossuth Lajos egyik felszólalásából idézek: „Uraim! A gróf egész másképp látja a nemzetét, mint a többi magyar. A gróf felfedezte a faji kapcsolatot, és leereszkedett a nemzet gyökeréig: a népig, amelyet Rákóczi óta senki sem vett észre. Neki nincs Magyarország, Erdély, Alföld, Dunántúl, számára nincs öt felekezet, hat nyelv, ötvenkét vármegye. Ő csak egyetlen élettani egységet ismer, a magyar fajt, amelynek gyökere a földből, virágja a napfényből él. Gyökere a paraszt, virága a kiművelt emberfő. […] A Hitel nemcsak gazdasági és pénzügyi hitelt jelent, hanem erkölcsi hitelt is, vagyis a nemzet egyes tagjainak kölcsönös bizalmát egymásban, hogy mindegyik megteszi a haza iránt való kötelességét: a nagy vagyonú arisztokrácia anyagi áldozatokkal, a nemesi rend a közterhekben való részvételével, a polgár a maga munkájával és valamennyiünk a jobbágynak a vármegyei és földesúri nyomás alól való felszabadításával."

Wesselényi Miklós barátsága, tájaink és népünk megismerése, Kőrösi Csoma Sándor írásai s megannyi egyéb olvasmánya mind-mind segítették Széchenyit a magyarság történelemének megértésében. Őt, aki a maga módján fáradhatatlanul harcolt nemzete felemelkedéséért.

Éljünk, munkálkodjunk a HIT és KÖTELESSÉG vállalásával, egy dicső hazafi, Széchenyi István szellemiségében! SOLI DEO GLORIA! ISTENÉ A DICSŐSÉG!

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 59–65.

Széchenyi István öröksége: a Lánchíd Magyarország, Budapest szimbólumának szemiotikája

KOLUMBÁN ADRIENN
Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
Szegedi Tudományegyetem (Szeged)
kolumbanadrienn@gmail.com

A Lánchíd méltó szimbóluma Széchenyi tevékenységének és a hozzá kapcsolódó számtalan újításnak. Nem csak funkció szempontjából, de művészetileg is örökérvényű alkotás. Motívumai mesélnek a korról, a nemzeti egységről, a szabadság utáni vágyról és hazáról, amelyet Széchenyi megálmodott.
Kulcsszavak: Széchenyi István, híd, Lánchíd, a híd jelrendszere, a híd mint szimbólum

A híd

A híd folyón, patakon, valamilyen természetes vagy mesterséges akadályon átvezető építmény, amelyet az ember hoz létre. Jelnek tekinthető, mivel felfogható érzékszervekkel, az értelmező számára információt közöl, illetve önmagánál sokkal bonyolultabb dologra mutat rá (Voigt 1977: 33-35). Elsődleges funkciója az összekötés, amely megkönnyíti az ember mindennapjait, viszont számos másodlagos jelentés is társulhat hozzá. A művészet minden területén fellelhetőek a jelek, így az építészetben és szobrászatban is. Ennek előfeltétele a felismerés, hogy az épületek létrehozásánál nem csak a funkcionalitás játszik szerepet, hanem a kommunikáció is, hiszen a használónak és a nézőnek egyaránt megmutat valamit. E két szerep kapcsolata nem ellentétes, sokkal inkább kölcsönhatásban áll egymással, mert a kommunikáció a látott forma segítségével válik egyértelművé (Kelényi 2006).

A Lánchíd, amely Széchenyi életművének egyik legjelentősebb alkotása és a magyar nemzet ébredésének fontos jelképe, Peirce jelfelosztása alapján (jel és jeltárgy viszonyából kiindulva) szimbólumnak nevezhető, mivel jelentése nem egyértelmű, hanem kulturális és történelmi tudás határozza meg. Tehát konvenció által utal a jel tárgyára (Voigt 2011: 33).

Az elemzés célja

Dolgozatomban a Lánchidat a reformkori polgárosodás, a technikai fejlődés és a nemzeti egység szimbólumaként elemzem, amely a kor építészetének stílusjegyeit is magán viselő építmény, Budapest egyik ékessége, sőt sok tekintetben (turisztikai kiadványokban) Magyarország szimbóluma. A szemiotikai elemzéshez több tényező együttes vizsgálatát veszem alapul. Egyrészt a hídépítés előzményeit mutatom be, különös hangsúlyt fektetve a tervezett funkcióra, majd megvizsgálom a klasszicista motívumok és szimbólumok jelrendszerét, végül azokat a jeleket, melyek az építők akaratán kívül kerültek a hídra, információkat közölve az emberek mint értelmezők által kapcsolt jelentésekre.

Reformkor, hídépítés

A reformkori Magyarországon uralkodó helyzetet ismerve, két fontos előzmény emelhető ki, amely mozgatórugója volt az állandó híd megépítésének. Az első funkcionális, és Széchenyi közlekedésszervező reformjaihoz kapcsolódik. Ekkor még csak lovaskocsival lehetett közlekedni, ez hetente négy alkalommal ment Bécsbe. A jobbágyok által épített földutak számos akadálya miatt óránként hét kilométert lehetett haladni, így az utazás több napot is igénybe vett. Ezt hátráltatta a folyókon, patakokon való átkelés is. Hajóhidakat alkalmaztak, ezek viszont télen használhatatlanná váltak. 1821 januárjában Széchenyi, apja halálhírére Bécsbe igyekezett, viszont jégzajlás miatt több napba telt a Dunán való átkelés. Ez alkalommal tette kijelentését, miszerint egy évi jövedelmét ajánlaná fel egy hídra, amely összeköti Pestet és Budát, és ezáltal megkönnyítené népe számára a közlekedést.

A másik előzmény Pest és Buda egyesítésének gondolata, amelyet Széchenyi megemlít 1831-ben Világ című könyvében. Ekkor viszont még hiányoznak a feltételek, amelyek alkalmassá tennék a híd megépítését (Szigethy 2004: 296). A Lánchíd a két sivár, elhanyagolt város összekötésének szimbóluma lenne, a fővárossá válás alapját képezné (Éri 1991: 136).

Megépítése nem volt zökkenőmentes folyamat. A januárban tett kijelentés csak gondolatok szintjén létezett, és bár az évek során Széchenyit egyre többet foglalkoztatta a megvalósítás terve, végül tíz év elteltével történt meg az első lépés, amely a Lánchíd megépítésének hosszú útját előzte meg. 1832-ben alakult meg a Hídegylet, amely lehetőséget adott tárgyalásokra üzletemberekkel, hivatalnokokkal és földbirtokosokkal (Gajdos 1997: 35). Ugyanebben az évben Széchenyi Angliába utazott, hogy tanulmányozza a nyugati hidak szerkezetét, és megismerje neves mérnökök és építészek munkáit, illetve kikérje véleményüket. Itt került sor először a tervezővel, az angol William Tierney Clarkkal, majd pedig a kivitelezés irányítójával, a skót származású

Adam Clarkkal való tárgyalásra. Utóbbiról nevezték el az Alagút és a Lánchíd közötti teret (Clark Ádám tér). Ezután számos gazdasági és politikai kérdés merült fel a híddal kapcsolatban. Az egyik fő ellenérzés alapja az árvíztől való félelem volt, a másik az állandó pénzhiány. Széchenyi belátta, hogy az országban felmerülő problémák megoldására nem a híd megépítése jelent megoldást, sokkal fontosabb lenne az útépítés. Az 1837-ben Rennie angol mérnöknek írt levelében, ekképpen magyarázta el, hogy miért fontos mégis a hídépítés: „a mi országunkban mindazok fel vannak mentve az adófizetés alól, akik tudnának fizetni és a közlekedés teljes súlya a szegény emberre nehezedik. Ezért nem az útépítéssel kell kezdenünk, hanem a legelső dolog, amin túl kell lennünk az, hogy a mindenki által viselendő közteher elvét érvényesítsük." (Szigethy 2004: 304). A híd építése és működése részvények vásárlásával volt csak elképzelhető, így általános vámfizetési kötelezettséget kellett előírni (Éri 1991: 139), hiszen a nemesség hídon való átkelésének megfizetése nélkül a vállalkozás megbukott volna. Ez komoly ellenvetést jelentett, mert a nemesek és jobbágyok egyenlőségét feltételezte a híd ügyében, és ez könnyen a parasztok felszabadítását eredményeztethette (Szigethy 2004: 299). A nemesi előjogok „megnyirbálása" (uo. 302) viszont elengedhetetlen volt a polgári fejlődés, illetve a Széchenyi által megálmodott „tökéletesedés" érdekében (Szigethy 2004: 304). A kezdeti negatív közvélemény ellenében a hídvám bevezetése megtörtént, ezért nevezhetjük a Lánchidat a polgárosodás és modernizálás szimbólumának is, amely sikeresen alapozta meg a köztehervisélés kibontakozását Magyarországon.

Alapkőletétel, hídépítés

Az alapkőtételi ünnepség ötlete Széchenyiben a kétkedők elhallgattatása érdekében merült fel. 1842-ben került sor a jeles eseményre, amelynek vendége volt Ferdinánd Károly főherceg is. A pesti hídfőnél elhelyezett alapkővel együtt építették be a hídfő testébe az okiratot, amely az alapkőtételről szólt, illetve arany- és ezüstpénzeket (Páll 2007: 40). Széchenyi a Clarcknak szóló, 1842-ben írt levelében rámutat az ünnepség legfőbb céljára, ugyanis a tárgyakat „souvenir"-eknek szánta az utókor számára. Így az érméket is tekinthetjük a Lánchíd eszmei értékéhez szorosan kapcsolódó jeleknek, amelyek közlési szándék eredményeként hivatottak információt közölni az utókor számára. Széchenyi levelében a hídra mint „az anyagi gyarapodás kiindulópontjára" hivatkozik, és a reformkor embereinek „magasztos gondolkodására" hívja fel a figyelmet (Éri 1991: 150-151). Ezen kívül a híd a reformkor „politikai kulcsa", hiszen a valahova való haladás általános célkitűzés az országban (Szigethy 2004: 300). A híd történetének kegyetlen fordulata, hogy 1849-ben Haynau avatta fel a hidat, aki előtte pár héttel kivégeztette az aradi vértanúkat (Ozsda 2017).

Az 1890-es években a híd túlterheltté és elöregedetté vált, így forgalmi korlátozásokat kellett bevezetni. A Ferenc József és az Erzsébet híd megépítése után elkezdték a Lánchíd újjáépítését. 1915-ben nyitották meg a forgalom előtt a teljesen megújult és már sokkal erősebb hidat. A második világháborúban viszont a többi hídhoz hasonlóan, felrobbantották. Újjáépítésére országos szintű gyűjtést szerveztek, amely sikeres volt, hiszen még Amerikából is érkezett adomány. Végül 1949. november 20-án, a híd első avatásának 100 éves évfordulóján, adták át az újjáépített hidat (Ozsda 2017). (A Lánchíd újabb felújítása 2017-ben kezdődik meg teljes lezárással.)

Funkcióját és az építés célját tekintve tehát a Lánchíd hatalmas előrelépésnek számított a közlekedés szempontjából, illetve megelőlegezte Budapest fővárossá, majd a gazdasági és kulturális élet központjává válását. Itt érdemes figyelni a híd szimbolikus jelentésére, miszerint két világot összekötő építmény (Pál--Újvári 2001: 167). Széchenyi legfontosabb eszménye a nemzeti egység megteremtésére vonatkozott, a hídépítés gondolata is ezzel kapcsolódott szorosan össze.

Budapest gazdasági felemelkedése érdekében a városrendezés és szépítés fontos szerepet kapott. Nem volt közömbös, hogy a főváros épületállománya milyen képet mutat, megfelel-e a korban uralkodó művészeti stílus és a nép igényeinek (Éri 1991: 198). A Lánchíd esztétikus, szemet gyönyörködtető látványt nyújt a nézőnek, méltán emlegethetjük „a két várost egybefűző koronaként" (Szigethy 2004: 300). Elkészülése tíz év munka eredménye. Az alapos előkészületekről a skót mérnök, Adam Clark gondosan megtervezett tervrajzai, és a ma is szilárdan álló, hatalmas terheket elbíró pillérek árulkodnak (Páll 2007: 40).

A híd jelrendszere

Az elsőrangú mérnöki munka mellett viszont az építészeti szempontot is érdemes kiemelni, hiszen a pillérek esztétikus megoldásai fontos szerepet kaptak. Clark eredetileg a pillérekre körbefutó korinthoszi oszlopsort tervezett, de végül sokkal egyszerűbb kivitelezésben épültek fel, a városképbe jobban beilleszkedő megjelenést adva a hídnak (Páll 2007: 33). A Lánchíd stílusát tekintve eklektikus, pillérei a reneszánsz diadalívek eleganciáját idézik. Erre az időszakra művészeti szempontból a klasszicizmus letisztultsága, rendezettsége volt jellemző, amely ellentétben állt a barokk kor mozgalmas formáival. Bár Széchenyi elképzelése szerint a funkció, és a jégzajlások idején történő biztonságadás sokkal fontosabb, mint a dekoráció, az egységes városkép kialakításának érdekében mégis jelentős szerepet kaptak a Lánchidat díszítő elemek. Ezen motívumok, szobrok jelrendszereinek kommunikatív funkciója máig szerepet játszik a hidat övező népszerűség fennállásában (Éri 1991: 207). A vonalvezetés, a harmonikus motívumrendszer, a letisztult és

ismétlődő formák a klasszicizmus szabályrendszerét követik. A virágmotívumok egyszerűsége, sematikus ábrázolásmódja a művészetben való érthetőséget hangsúlyozza. A pillérfej részein elhelyezett virágmotívum minden tekintetben a harmóniát, békét sugallja. (1. kép) A virág valamennyi kultúrában a világi és szakrális ünnepek fontos díszítőeleme, a tavasz és a megújulás szimbóluma (Pál--Újvári 2001: 408). A híd egyik gyakran ismételt jele, a korlátokon is megjelenik (2. kép). A stilizált tulipánokba futó, oszlopra emlékeztető korlátelemek a magyar népművészetet idézik, ahol ez a szimbólum a nőiséget, életet, a gonosztól való védelmet jelenti (Pál--Újvári 2001: 391). (3. kép) A lámpákat tartó köveket félkör alakú, dekoratív domborművek díszítik, amelyek a páva farktollazatára emlékeztetnek, viszont értelmezhetjük a magyar építészetben gyakran fellelhető Nap-motívumként. A Nap a fény égiteste, a kozmikus értelem szimbóluma. Általában hét napsugarat jelenítenek meg: közülük hat a tér dimenzióival van összefüggésben, a hetedik a kozmoszon kívülit jelzi (Pál--Újvári 2001: 278). (4. kép) A Lánchíd pilléreire kerülő oroszlánok az erő szimbólumai. Értelmezhetjük úgy is, mint a bátorság erényét megtestesítő, a Nap birodalmához tartozó lények. Gyakran jelenik meg sírok, templomok őrzőiként (pl. babiloni oroszlánfal), a Lánchíd esetében is ez a funkció érvényesül a leginkább (Pál--Újvári 2001: 294). Ezen felül a 19. század építészetében elterjedt szimbólum volt, több szobrász művészetében helyet kapott. Az oroszlán a pilléreken is megjelenik, Magyarország címere alatt. (5. kép) A címert többször átalakították, végül 1996-ban került fel az eredetileg is elhelyezett Kossuth-címer. A Széchenyi-címer az oroszlánokat tartó talapzaton van elhelyezve, ezeket megkülönböztető jelekként kell értelmeznünk (Pál-Újvári 2001: 71). (6. kép) Az emléktáblák és feliratok a Lánchíd újjáépítésének és felújításának emlékeit őrzik. Továbbá jelen vannak az alkotókra vonatkozó feliratok, például Marschalkó András neve, aki az oroszlánokat készítette, valamint W. T. Clark munkásságának emléket állító, kétnyelvű –angol és magyar– tábla. A „Széchenyi-Lánczhíd" felirat a budai oldalon látható, a nevet először Kossuth Lajos javasolta a híd alapkőtételi ünnepségén.

Ezek a jelek képzőművészeti és jelentéstani szempontból is érdekesek, hiszen nem csak a Lánchíd esztétikai értékét hangsúlyozzák, de mögöttes tartalmakra is rámutatnak. Az általam vizsgált jeleket két csoportra oszthatjuk Peirce jelfelosztását követve. Egyrészt jelen vannak a képszerű (ikonikus) jelek, amelyek jelentéseiket oly módon magukon hordozzák, hogy az értelmezés szinte kézenfekvő (ilyen például az oroszlán, melynek elemzésekor nem igényel különösebb magyarázatot, hogy miért a hatalom, erő megtestesítője); másrészt a nem képszerű (non-ikonikus) szimbólumok, amelyek az alkotó kultúra ismeretében értelmezhetők (erre példa a címer) (Pál--Újvári 2001: 1). Az utóbbiak gyakran maradnak némák az értelmező számára, hiszen a történelmi és kulturális ismeretek sokat hozzáadnak az építmény rejtett jelentéseihez. Az viszont

elmondható akkor is, ha csak az ikonikus jeleket vesszük alapul, hogy a hídhoz olyan értékek kapcsolódnak, mint a biztonság, védelem, megújulás és erő.

A látogatók által alkotott jelek

Az építészeti sajátosságok kommunikatívak, a motívumok, formák jelentéseket hordoznak, amelyeket a néző dekódolhat, legtöbbször konvenció alapján (Kelényi 2006). Emellett viszont megjelenik a látogatók (közlekedők, nézelődők) által gyártott jelek rendszere. Napjainkban elterjedt műfajnak számít a graffiti és falfelirat, amelyeknek létrejötte a jelhagyás ősi ösztönére vezethető vissza. Ezen kívül sokféle kiváltó ok létezik: esztétikai, politikai, önkifejezés stb. (Balázs 2015: 126). A Lánchídon sétálva számos falfirkán akad meg a szemem, ezekből csak néhányat mutatok be. A kategóriáknál Balázs Géza (2015) esettanulmányát veszem alapul. A leggyakoribb formula, mely a híd minden részén megjelenik, a szerelemre vonatkoztathatóak. Általában szívbe írt kezdőbetűket láthatunk, de jelen vannak keresztnevek, köztük magyarok is. (7. kép) Ezen kívül főként beceneveket, dátumokat, turisták jelzéseit láthatjuk, de akadnak politikai személyiségekre, nemzetiségekre, népcsoportokra utaló feliratok is (8. kép). A graffiti jellegzetes betűtípusa is feltűnik a hídon, az ezekhez kapcsolódó jelrendszereket gyakran csak egy adott csoport tagjai tudják dekódolni (9. kép). A feliratok üzenetei nagyon változatosak, a kedves és motiváló szövegek mellett gyakoriak a tréfás kérdések, utasítások, illetve a kompromittáló, ellenséges tiltásokra is van példa. (10. kép)

A feliratok nyelve változó, ezt a turistaforgalommal lehet magyarázni, viszont a magyar nevek és szavak jelentős mértékben megjelennek. A feliratok készítői (vagy elkövetői) jelvevőkből váltak jeladóvá. Üzeneteik nem kapcsolódnak a Lánchídhoz vagy a reformkor bármely eszméjéhez, így három lehetséges ok léphet fel, amely magyarázatot adhat arra a kérdésre, hogy a híd miért olyan közkedvelt helyszín a falfirkálók számára:

a. A helyszín mellékes, a jelek szándéktalanul kerülnek pont a Lánchídra.

b. A híd jelentése úgy is szemlélhető mint átvezetés az érzékelhető világból az érzékfelettibe (Pál--Újvári 2001: 167). A szemlélők ösztönösen mágikus jelentéseket kapcsolnak hozzá. A híd monumentális formái pedig azt sugallják, hogy elpusztíthatatlan mű, és ezáltal a feliratok is örökérvényre tesznek szert (szerelmes feliratokra különösen érvényes).

c. A híd Budapest egyik kultikus építményeként kitüntetett szerepet kap, így tökéletes helyszín a hatalommal szembeszegülő műfaj (graffiti) számára (Balázs 2015:126).

Egy másik jellegzetes látogatók által alkotott jel a szerelemlakat, amely a szerelemhez kapcsolódó feliratokkal mutat rokonságot, abból a szempontból, hogy ezek is a híd által sugallt elpusztíthatatlanság miatt kerültek fel. A laka-

tok száma az évek során egyre jobban növekszik, így a használók általi „birtokbavétel" jeleinek szaporodása látványosan érzékelhető.

A híd mint szimbólum

Láthatjuk tehát, hogy a híd jelként és jelek rendszereként is értelmezhető. Számos technikai, ipari, gazdasági és nemzeti reform szimbóluma. Múltjelen viszonylatában azt vesszük észre, hogy nem ment végbe jelentésváltozás, a hídhoz való viszonyulás napjainkban is pozitív. A falfeliratok megjelenése nem az értékek eltűnésére utal, hanem összefüggésbe hozható a híd mágikus jelentésével. A számos felújítás is arról tanúskodik, hogy nagy becsben tartják. A hidakra hídmester „vigyáz", akinek feladatkörei közé tartozik a híd alsó szerkezetének karbantartása, a Clark Ádám tér alá is benyúló lehorgonyzókamrák állapotának felmérése, a szivattyúk megfelelő működésének biztosítása, illetve a híd tetejének és a pillér belsejének vizsgálata. Az utóbbihoz a láncon, nyolc emelet magasságába kell felmenni. A jelenlegi hídmester, Fazekas János már tizenharmadik éve felügyeli a Lánchidat. Elmondásai alapján előtte az édesapja 1964-től, negyven évig volt hídmester, majd ő örökölte tőle „a világ legszebb hídját" (Ozsda 2017).

Felhasznált irodalom:

Balázs Géza 2015. Antroposzemiotika. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.
Éri István (szerk.) 1991. Széchenyi és kora. Budapest. Tájak-Korok-Múzeumok könyvtára 3.
Gajdos Gusztáv 1997. Széchenyi István. Műszaki könyvkiadó. Szeged.
Kelényi György 2006. Szemiotika. http://arthist.elte.hu/BA_courses/Archiv/2006osz/Kelenyi_Gyorgy/Szemiotika.htm (2016. szeptember 28.)
Ozsda Erika 2017. Haynau avatása, Budapest – A Lánchíd és a váralagút utoljára harminc éve újult meg. Magyar Idők Lugas (melléklet) 2017. május 20. 12.
Pál József, Újvári Edit 2001. Szimbólumtár - Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. Balassi Kiadó, Budapest.
Páll Gábor 2007. A budapesti Duna-hidak története. (Lánchíd füzetek 6.) Első Lánchíd Bt., Budapest.
Szigethy Gábor 2004. Reform kor társaink. Savaria University Press. Szombathely.
Voigt Vilmos 1977. Bevezetés a szemiotikába. Gondolat, Budapest.
Voigt Vilmos 2011. Jeltudomány. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.

1. kép (2016. szeptember 3.)

2. kép (2016. szeptember 3.)

3. kép (2016. szeptember 3.)

4. kép (2016. szeptember 3.)

5., 6. kép (2016. szeptember 3.)

7. kép (2016. szeptember 25.)

8. kép (2016. szeptember 25.)

9. kép (2016. szeptember 25.)

10. kép (2016. szeptember 25.)

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 69–78.

Széchenyi halála a korabeli sajtóban

HALÁSZ CSILLA
Látóhatár Kiadó (Budapest)
halasz.csilla@latohatarkiado.hu

Az írás sajtótörténeti dokumentumokkal mutatja be Széchenyi István halálhírének (1860) közlését a magyar közönséggel. Ezt követően a temetésről szóló tudósításokat elemzi. Kitér a Széchenyi halálával kapcsolatos, a bulvársajtóban gyakori találgatásokra is.
Kulcsszavak: Széchenyi István, Döbling, sajtótörténet

Döbbenetes hírt közöltek 1860. április 10-én, kedden reggel a magyarországi újságok: meghalt Széchenyi István. „Gyászoljunk! Mélyen gyászoljunk! Hazánknak nincsen többé Széchenyi Istvánja!" – olvasható az Idők Tanuja címlapján. „Széchenyi István gróf nincs többé!" – írta a Magyar Sajtó. „Gróf Széchenyi István meghalt" – olvashatjuk a Pesti Napló első oldalán. „Széchenyi meghalt!" – adta hírül szintén azon a keddi reggelen a Pesti Hirnök.

Fekete gyászkeretes címlapon, öles betűkkel kürtölték világgá a felfoghatatlant, megrendülten, értetlenül és mély gyásszal számoltak be a szomorú eseményről. Az első híradásból még nem tudhatták meg az olvasók, mit is történt valójában húsvét vasárnap, április 8-án a Bécs melletti Döbling elmegyógyintézetében, ahol Széchenyi István 1848. szeptemberétől önkéntes száműzetésben élt. De nem volt még halottja a magyar nemzetnek, akinek elhunytakor olyan dicsőítő szózatokat zengtek volna az újságok, mint tették ezt a legnagyobb magyar elvesztésekor. „E gyászhír nemcsak a Kárpátoktól Adriáig fog hangzani, de egész Európát (...) bejárván átkel az atlanti tengeren" – olvashatjuk a megrendülés szavait a Pesti Naplóban. Az április 10-i lapszámba a nekrológot Kemény Zsigmond írta, aki nem sokkal korábban már második alkalommal foglalta el a szerkesztői posztot. „A milliók szeméből egymás után fakadó könny hatalmasabban beszél, mint a nyelv és a toll" – fogalmazott. „Jelszavad, melyet – hogy soha el ne feledjünk – első és legdöntőbb hatású politikai munkádban kihirdettél, így hangzott: 'Sokan azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz.' Mi, Árpád nemzetének minden egyes tagja,

állhatatosan hiszünk e jósigébe s oh bár te ne feledted volna el azt a megpróbáltatás egy rövid, de sötét perczében!" – írta a drámai órákban Kemény Zsigmond.

„Öltsön gyászt minden honfi és honleány, és siránkozzék a nemzet nagy halottja fölött! (...) Oh vajha lehetnénk olyan mértékben tolmácsai az országos fájdalomnak, amint óhajtanók!" – olvashatjuk a Lonkay Antal által szerkesztett Idők Tanujában. „Emléke ez országban enyészhetetlenül fog fönnmaradni s hálásan emlegettetni, míg csak egy magyar fog élni a Tisza s Duna partjain" – fogalmazta meg sokak fájdalmát az április 10-i nekrológ szerzője.

„Széchenyi meghalt! E két nehéz szóban rejlik a legsulyosb csapás, amelyet a sors számunkra fenntartott – a legyászosb esemény, mely e pillanatban bennünket érhetett. Lesújtva a váratlan esemény fagylaló híre által, néma fájdalommal borulunk le a dicsőültnek árnyéka előtt, mely halhatatlan nevében és szellemében nemtő gyanánt őrködik felettünk " – olvashatjuk a Pesti Hirnökben. „Sírjánál egy nemzet áll könnyekbe borulva." „Gróf Széchenyi István, a szó legkomolyabb értelmében a „legnagyobb magyar", a személyesített honszeretet, egymagában a legmagasb értelmiséget, a legtisztább hazafiui szándékkal, bölcsességgel, s példátlan tetterővel párositván, a megifjodás korszakát teremté a magyar nemzet számára" – írta a Török János által szerkesztett politikai napilapban április 10-én a szerző.

A hetilapokban is neves szerzők írták a nekrológokat, a hosszabb átfutási idő miatt pár nappal később jelentek meg a döbbenet első szavai. „Széchenyi megszűnt e földön élni!" – olvashatjuk Jókai Mór írását a Vasárnapi Ujság április 15-i címlapján. „Midőn minden magyar, ki nevét kimondta, utána mondá: 'sokáig éljen', ő megczáfolá a közóhajtást és odatért, a hol örökké élnek" – fogalmazott az író, hozzátéve: „A Hunyadyak, a Zrinyiek óta nem volt fényesebb a magyar ég csillagképletei közt; nem érte nagyobb gyász egy halottban a magyar nemzetet."

A Napkeletben Vahot Imre szerkesztő búcsúztatta a legnagyobb magyart. „Gróf Széchenyi István meghalt!" – olvashatjuk az egész oldalas nekrológ címét. „Megszoktuk már mi a dicsőültet a haza leghivebb fiának, a legnagyobb magyarnak nevezni, mert az ő neve is csillagbetűkkel lesz a történet azon emléklapjára följegyezve, hol a honszerző Árpád, a honalkotó sz. István, a honfentartó- és dicsőitő Könyves Kálmán, Nagy Lajos és Mátyás király nevei tündöklenek" – fogalmazott a lapszerkesztő.

A halálhír hallatán Deák Ferenc és Fáy András indítványára azonnal, már április 10-én összeült az Akadémia. „Nincs magyar, ki a veszteség nagyságát ne érezze. Azonban legmélyebben a magyar Akadémiának kell azt éreznie" – idézi a Pesti Napló másnap az akadémiai ülésen elhangzottakat. A lap szerint Dessewffy Emil elnök indítványára az akadémia jegyzőkönyvileg fejezte ki mély fájdalmát, kijelentette, hogy gyászünnepélyt fog tartani, egyhónapost

gyászt hirdetett. Határozatot fogadtak el, hogy Pest valamely közterületén emléket állítanak neki, emlékérmet veretnek Széchenyi István tiszteletére.

De mit is tudhattak meg az olvasók, amikor a tragédia híre eljutott Pestre? Az információk Bécsből viszonylag lassan csordogáltak át a pesti lapokhoz. A magyar nyelvű újságok leggyakrabban a Wanderer, a Morgen-Post, a Presse, a Pest-Ofner Zeitung és az Ost-deutsche-Post információira hivatkoztak, amikor megpróbálták összerakni, mi is történt valójában Döblingben azon a gyászos éjszakán. Nem volt egyszerű dolguk, mert nem egy esetben egymásnak ellentmondó információkat kaptak; ez is hozzájárult, hogy az akkor felmerült számtalan kérdés, kétkedés, értetlenség, érthetetlenség a mai napig is foglalkoztatják a közvéleményt.

Az Idők Tanúja már április 10-én azt közölte, hogy Széchenyi április 8-án, reggel 4 órakor halt meg, de nem írta, hogyan, milyen módon. A lap arról is beszámolt, hogy a főurak közül sokan Bécsbe utaztak, hogy a beszentelésnél jelen lehessenek, s megtudhatták még az olvasók, hogy a fő gyászünnepély Nagycenken lesz. A Budapesti Hírlap egy nappal később, április 11-én már jóval több információval rendelkezett. Azt írta: a családi gyászjelentésben ugyan szélhűdés szerepel a halál okaként, de már április 8-án elterjedt Bécsben a hír, hogy Széchenyi pisztollyal vetett véget életének. A lap idézte azokat az osztrák újságokat, amelyek az öngyilkosságról írtak.

Ha elolvassuk a család által 1860. április 9-én Bécsben kiadott gyászjelentést, ma is érthetetlennek találjuk, miért írták azt, hogy szélhűdésben halt meg, amikor a helyszínen az elmegyógyintézet alkalmazottai, a rendőrség, hatósági emberek sora szembesülhetett a történtekkel, és adhatta tovább a helyszínen tapasztaltakat. „Gróf Széchenyi Istvánné, szül. Crescentia grófnő, Csillagkeresztes és Palota-hölgy, maga és fiai, Béla és Ödön nevében, vigasztalhatatlan szívvel jelenti, felejthetetlen kedves férje, s illetőleg atyjok, Nagy Méltóságu Sárvári Felső Vidéki gróf Széchenyi István, Ő. cs. kir. Apostoli Felsége val. belső titkos tanácsosa és aranykulcsosa, több jeles rendek vitéze, Pölöske várának örökös Kapitánya, s a magyar tudós társaság igazgató tagja, f. h. 8-kán, hőn szeretett hazája s nemzete javának s dicsőségének szentelt tett- és áldozatos élete 68-dik évében, Döblingben, szélhüdés folytán váratlanul bekövetkezett gyászos kimultát " – olvasható a több újságban is megjelent gyászjelentésben. Ebből arról is értesülhetett a nagyközönség, hogy Döblingben április 11-én déli 1 órakor szentelik be az elhunyt tetemét, és Nagycenken április 12-én, 4 órakor fogják temetni. Ezekkel az információkkal ellentétben nem volt igaz, hogy szélhűdésben halt meg Széchenyi, de a beszentelés és a temetés időpontja sem akkor volt, mint hírül adták a közleményben.

A gyászjelentést a Pesti Napló már úgy közölte április 11-i számában, hogy a szélhűdés szó nem szerepelt benne. Ugyanakkor a temetés napjaként változatlanul április 12-e volt feltüntetve, miközben a lap megjelenésének napján

helyezték örök nyugalomra az elhunytat. Aki a gyászjelentést olvasva Bécsbe utazott a beszentelésre vagy Nagycenkre a temetésre, döbbenten szembesülhetett azzal, hogy a szertartás mindkét helyen egy nappal korábban lezajlott. A törvényszéki boncolás húsvét hétfőn volt. A holttestet április 10-én, kedden szentelték be a döblingi templomban, azon a napon, amikor a magyar lapok még csak a halálhírről adtak tudósítást. Másnap pedig már el is temették Széchenyit a nagycenki családi mauzóleumban. A hatóságok ugyanis, megakadályozandó, hogy valamiféle tüntetéssé fajuljon a nemzet nagy halottjának temetése, mindkét időpontot egy nappal előbbre hozatták.

Több lap is hírt adott később arról a rendeletről, amely előírta, hogy a temetési szertartás „24 órával hamarabb tartandó meg, mint a hogyan eredetileg határozva volt". Ám ez az információ túl későn érkezett, így a téves értesítés miatt sokan nem tudtak részt venni a szertartásokon. Csak a család barátainak, a bennfenteseknek, a jól értesülteknek sikerült időben megkapni a tájékoztatást, hogy mindkét helyszínen egy nappal korábban vehetnek búcsút a nagy halottól.

Hogy hogyan zajlott Döblingben a holttest beszentelése, arról a Wandererből tudhattak meg részleteket az érdeklődők, amelynek információit az itthoni lapok is átvették. A bécsi újság szerint az április 10-én, 12 órakor kezdődött szertartásról meglehetősen kevesen értesültek, az eseményről még a gróf legjobb barátai is elkésték, csupán mintegy 50-60-an jelentek meg, s csak félig volt a döblingi templom. Az is kiderül a cikkből, hogy a tetemet egyszerű koporsó zárta le, melyet csupán egy kereszt díszített. A Wanderer tudósítójától azt a megállapítást is idézték a magyar lapok, hogy a legigénytelenebb polgárnak sem lehetne egyszerűbb szertartása, mint Széchenyi Istvánnak volt. „Ily egyszerű volt azon nagy férfi tetemeinek beszentelése, kinek emléke (mint P. L. szépen jegyzi meg) világító csillagzatkint fog még akkor is az ország fölött lebegni, midőn drága csontjaira a hallgatás örök éjszakája terjeszti sötét szárnyait" – zárta a döblingi gyászszertartásról szóló híradást a Hölgyfutár április 14-i száma.

A Pesti Napló április 14-én így számolt be a temetésről: „Koporsóját nem állták mindnyájan körül, kik temetésére készültek, kik Czenkre indultak, hogy megadják a nagy embernek a végtiszteletet. Ezek csak holnap érkeznek a szomszéd megyékből, a távolabb környékről Széchenyi István sírjához, minthogy a halotti jelentés holnapra hívta meg a rokonokat, a szomszédokat, az érdekelteket a temetésre. A temetés ma, április 11-én történt meg." A lap felsorolta, akik időben megérkeztek, így jelen voltak a búcsúztatáson, köztük az Akadémia képviseletében számosan, így például Dessewffy Emil elnök, Deák Ferenc, Károlyi György, Kemény Zsigmond, Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál, Lónyay Menyhért. Megtudhattuk azt is, hogy a koporsót a sírboltba nyolc Széchenyi-gróf vitte. A tudósító megrendülten búcsúzott a legnagyobb magyartól: „De

kik e nap velünk együtt érzik a veszteség fölötti fájdalmat, kik megdöbbenve elborult kebellel gondolnak a nagy hazafi halálára, kik gondolatban e napon Czenken voltak, azokat nem fogadhatná be Czenk határa, mert azok száma millió."

A Hölgyfutárban április 17-én jelent meg a tudósítás a temetésről, és a lap azt is megírta, hogy másnap, április 12-én a téves értesítés miatt több tízezer ember gyűlt össze Nagycenken, ahol aznap is gyászistentiszteletet tartottak.

Mindeközben az ország közvéleményét leginkább az érdekelte, mi is történt azon a végzetes éjszakán Döblingben. Az események mozaikkockáit a halál körülményeit illetően is először a bécsi lapok próbálták meg összerakni. Több pesti újság is átvette a Wandererernek azt írását, amelyben a szerző felelevenítette az öngyilkosságot megelőző napok eseményeit és beszámolt a gyászos éjszakáról. Erre a bécsi újságra hivatkozott a Hölgyfutár április 14-i száma is, amelyben az olvasható, hogy a gróf agyonlőtte magát. A tudósítás szerint egy hete megfigyelhetők voltak rajta a mélakór nyomai, keveset beszélt, a legjobb barátait sem szívesen fogadta. Öt nap óta alig evett, kedvenc tárgyaival („órái és chronométerjei") nem törődött, s a galambokat sem etette – pedig korábban gyakran játszott bús magyar dallamokat ébenfa fuvoláján, melynek hangjára a galambok berepültek hozzá. „S a betegápoló cselédnek is gyakran említé az öngyilkolást" – olvashatjuk. A cikkíró szerint éjszaka 12 óráig fel-alá járkált, majd minden elcsendesült. Reggel a szolgák fél óráig kopogtak szobájának ajtaján, majd feltörték azt. Megrendítő kép fogadta a belépőket. „Az öreg gróf harmadik szobájában zselyeszékében ült, hová oly kényelmesen szokott nyújtózni, szétzuzott koponyával. A látvány rettentő volt. A holt egészen föl volt öltözve, s így le sem feküdt. Az iszonyatos tett eszköze rövidcsövű, de nagy lőerejű pisztoly volt; golyóval (s nagy adagú lőporral) volt megtöltve".

A Pesti Hirnök még döbbenetes képet festett a történtekről április 13-i számában: „Reggel a felvigyázók majd egy fél óráig kopogtak lakása ajtaján és a mint a szokás ellenére nem nyittatott ki, az intézet segédorvosát hívták elő. Miután egy ugynevezett főkulccsal az ajtót kinyitották, a harmadik szobáig mentek, s itten iszonyu látvány állt előttük. A gróf testét fő nélkül, zsellyeszékében, ülőhelyzetben pillanták meg, koponya- s agyvelődarabok hevertek szerteszét a szobában A halott kezébe egy ugynevezett czéllövő rövidcsövű (...) pisztoly volt szoritva. (...) A pisztoly vizzel volt töltve." Az újságok megpróbálták értelmezni a meglehetősen ellentmondásos információkat. A Hirmondó újságírója is értetlenkedését fejezte ki május 1-jén megjelent cikkében: „Az egyik azt mondá, vízzel, a másik apró söréttel, harmadik meg, hogy golyóval volt a pisztoly megtöltve."

Mindenki a magyarázatot kereste a történtekre. Azt is olvashatjuk a korabeli lapokban, hogy a halála előtt Széchenyi a jövőt állítólag a legsötétebb színekben látta. Megviselte őt barátja, Jósika Sámuel halála is, aki 11 nappal

korábban, március 28-án hunyt el Bécsben. Két nappal a tragikus tett előtt azt mondta feleségének: „Napjaim meg vannak számlálva." A halála előtti napon, szombaton a látogatók nyomott hangulatban találták, de ezenkívül semmi gyanúsat nem észleltek. Aznap a titkárával sakkozott, és jól játszott. A két cselédet, akik egyébként hónap végén szokták megkapni fizetésüket, a gróf állítólag nem sokkal halála előtt kifizette.

Találgatások olvashatók a lapokban, hogy valóban beteg volt-e Széchenyi, hogy vajon indokolt volt-e, hogy a döblingi elmegyógyintézetben élt. A Pesti Hirnök május 10-én feltette a kérdést: „Mindenesetre fennakadhatni rajta, mikép juthat olyan intézetben a beteg a fegyverhez? Rokonai bizonyosan nem szolgáltatták kezébe."

Miután a lapok meglehetősen erőteljesen azt a kérdést feszegették, indokolt volt-e Széchenyi elmegyógyintézeti kezelése, a döblingi tébolyda tulajdonosa, Dr. Görgen úgy érezte, meg kell szólalnia. Írása a Morgen-Postban jelent meg, s ebben bírálta azokat, akik kétségbe vonták Széchenyi betegségét. Mint fogalmazott: „Mintha a gróf házamat mindjárt eleinte azért választotta volna állandó lakhelyül, hogy ott háborítatlanul adhassa át magát politikai működésének, és mintha én e czélra adtam volna e menhelyet. Én már többször hivatalos uton kijelentettem és most a leghatározottabban nyilvánítom, hogy gróf Széchenyi házamba érkezése perczétől fogva halála pillanatáig valósággal elmebeteg volt." Az orvos bizonyítékként közzétette Széchenyi magánleveleit, melyet Dr. Görgen feleségéhez írt – ezekben Széchenyi homályos célzásokat tett a jövőre, mondván: „csak már vége volna".

Dr. Görgen tettét, a magánlevelek közzétételét Széchenyi barátai közül sokan felháborodással fogadták. Falk Miksa például, aki halála előtt látogatta meg, a Hölgyfutár április 21-i számában írt arról, hogyan fogata őt, milyen kedélyállapotban Széchenyi, mélységes felháborodását fejezte ki a levelek közzététele miatt. „E leveleket mindenki, ki e személyeket s viszonyokat közelebbről nem ismeré, kell hogy félreértse, s Görgen úr maga-magáról szegénységi bizonyítványt adott ki az által, hogy ez iratokat a hirlapok piacára vitte. Azon nő, kihez e levelek intézve voltak, még száz ezekhez hasonlót bír, melyeket Széchenyi tréfából, gyakran unalomból írt hozzá, és melyek semmi mást nem bizonyítanak, mint hogy a grófnak is, mint minden embernek, voltak kedvetlen napjai, hanem azért utolsó pillanatáig, ragyogó szellemét, találó elmésségét megtartá." Falk Miksa azzal is szembesítette a szeretetteli bánásmódot felemlegető Görgent, hogy a gróf évente 10 ezer forintot fizetett az öt szobáért. „Ezért az összegért aztán még jó bánásmódot se lehessen igényelni?" – kérdezte. A Pesti Hirnök azt írta április 16-i cikkében, hogy „dr. Görgennek kevesen fogják feledni Magyarországban a kérdéses levelekkel való eljárást". Széchenyi haláláért sokan a tragikus eset miatt magyarázkodásra kényszerülő intézetvezető orvost hibáztatták. „Mi úgy látjuk – így a Pesti Hirnök –, hogy dr.

Görgen, ki bizonyára azt hivé, hogy ezen nyilatkozatában minden gyanunak erejét vevő védelmet irt, csak az ellene emelendő vád tényállását írta meg."

De hogyan, milyen körülmények és korlátozások között élt Széchenyi Döblingben, az elmegyógyintézetben? 1848. szeptember 5-én költözött az intézmény falai közé, ahol eleinte három szobát bérelt, később már ötszobás lakosztályért rótta le a díjat. Halálakor a lapok azt írták, hogy a tébolydában nem betegként bántak Széchenyivel, a személyzet létszámáról maga döntött, a vagyonával szabadon rendelkezett, sőt előfordult, hogy a fiainak ünnepekre fegyvert vett ajándékba. Az Oest Ztg írásából így idéz a Hölgyfutár: „Azon 12 év folytán, melyeket Széchenyi a Görgen-féle intézetben nem annyira betegnek, mint bérben lakó félnek tartatva töltött, sohasem lépett ki a ház küszöbén, de még a házhoz tartozó kertbe se ment. Kiszolgálása két felügyelőre volt bízva, kik az intézettől kapták a bérüket." Az itt töltött tizenkét év alatt látogatóban megfordult nála a magyar értelmiség színe-java. A Wanderer szerint – mint idézi a Hölgyfutár április 17-i száma – „minden Bécsbe érkező honfitársa kötelességének tartotta a nagy férfiút magányában fölkeresni. (...) A tébolydában a külvilág minden benyomását úgyszólván másodkézből vette a gróf, s oly kézből, mely a kellemetlent mindig kíméletes gyöngédséggel tudatá vele." Barátai állítólag többször megpróbálták rábeszélni, hogy hagyja el az elmegyógyintézetet, de próbálkozásuk eredménytelennek bizonyult. Halála után az újságok képeket közöltek Széchenyi lakószobájáról és dolgozószobájáról, láthatjuk azt a fotelt is, amelyben holtan találták.

Információkat találunk a lapokba arra vonatkozóan is, hogy a hatalom még mindig tartott a legnagyobb magyar politikai tevékenységétől. A Presse című lap – miként a Hölgyfutár idézte április 14-i számában – azt közölte, hogy utolsó éveiben Széchenyi, „a döblingi beteg" ismét magára vonta a hatóságok figyelmét, és őt tartják több röpirat szerzőjének. Azt is írták, hogy Széchenyi világos pillanataiban azzal vádolta magát, hogy „hazáját nem tudta megmenteni". A magyarázkodásra kényszült tébolydatulajdonos, Dr. Görgen azt közölte a Morgenpost című lappal, hogy „Márc. 3-án felsőbb helyen szükségesnek találtatott szobáiban rendőri kutatást tenni."A Széchenyi halálával kapcsolatos kétkedéseket és kételyeket ez is növelte, az ellentmondásos információk és a temetés hatóságilag előírt köztelező előrehozatala mellett.

Bécsben április 26-án tartották a gyászünnepélyt, „a skót-benczék tágas templomában" – mint arról a Hölgyfutár május 1-jén beszámolt, a Wanderer tudósítása alapján. „A templom s egyéb helyiség zsufolva voltak. A jelen voltak nagy része magyar nemzeti öltözetben jelent meg; köztük a magyar akadémia, a pesti nemzeti kasinó, a gazdasági egyesület küldöttsége, továbbá más hazai küldöttségek Győr, Soprony, Veszprém és Zalából, köztük a magyar klérus számos tagjai, továbbá a Bécsben és környékén tartózkodó magyar notabilitások" – írta a lap. Arról is olvashatunk, hogy a mise után a magyarság nagy része a

családot gyalog hazakísérte, s néhányan a fogadóteremben együtt emlékeztek a nagy halottra. A lap azt is felelevenítette, hogyan akadályozták meg a hatóságok annak a 400 pesti fiatalnak a Bécsbe utazását, akik a Széchenyi-gyászmisén szerettek volna részt venni. Először a már megrendelt hajójegyek árát emelték meg olyan magasra, hogy a fiataloknak gyors gyűjtést kellett szervezniük, hogy ki tudják fizetni, s mikor együtt volt az utazásért kért tetemes összeg, rendőrségi hivatalnokok azt közölték, hogy egy felsőbb rendelet előírása értelmében diákok nem utazhatnak Bécsbe a gyászmisére, csak az Akadémia tagjai és a mágnások.

A pestiek 1860. április 30-án vettek végső búcsút a nagy halottól. A gyászistentiszteletet a belvárosi plébániatemplomban tartották meg, s mint a Hirmondó írta május 15-én, „habár kezdete 10 órára volt határozva, már 8 órakor nem csak a templomba, de közelébe is alig lehetett jutni, a belváros utczái hullámzottak a népsokaság ezreitől". A Vasárnapi Újságban május 6-án Jókai Mór számolt be az eseményről. „A kereskedők testületileg elhatározták e napon boltjaikat, műhelyeiket zárva tartani; közintézetek, tanodák nem tartának felolvasásokat, ünnepies néptömeg lepte el az utczákat és a főtemplom előtti tért; gyászlobogók, fátyolozott nemzeti zászlók lengtek az ablakokból alá; a közönség kivánatára a városház tornyában kitüzetett a nemzeti lobogó" – olvashatjuk a lapban. A pesti belvárosi templomban felállított gyászravatalról a Vasárnapi Ujság rajzot is közölt. „Középett állt a ravatal, ezer égő gyertyától körözve, azt az Akademia és testületek tagjai állták körül fáklyákat emelve, s onnan két sorban a templomajtóig, s onnan ki egész a Dunapartig 400 ifju, magyarruhában, gyászkardokkal, képezett hosszu fáklyás rendet; e fényes utczán haladt végig egy ájtatos menet: Pest lelkészeinek hosszu sora, teljes ornatusban, középett Magyarország primása, Scitovszky János, bibornok jelvényeivel; ő maga tartá a requiemet a nemzet halottja fölött. A chorusban 150 énekes zengé Mozart hires requiemét." A Hirmondó beszámolt az utcán történtekről is. „Most a fáklyás ifjak s az egész közönség a templomtérből kitódulván, a melléktereken és utczákon volt néptömeg is a templom téren és a Dunaparton igyekezett összpontosulni, mi amennyire a hely engedé, megtörténvén, megzendült a 'Hazádnak rendületlenül légy hive oh Magyar'. A nagy néptömeg Isten szabad ege alatt, fedetlen fővel, megindulva hallgatá vagy éneklé az ifjakkal a Szózatot, mely után Kölcsey Hymnus-ának első versszakát is énekelték." A Napkelet azt írta a gyászünnepélyről szóló cikkében, május 6-án: „Széchenyi nagy lelke nem fért el egy testben: egy nemzetbe kelle annak átszállnia." A Hölgyfutárban május 3-án a gyásznapról szóló beszámolóját így zárta Tóth Kálmán: „Mert nem volt nagyobb emberünk, mint ő, a ki mindenét nekünk adta, s magának csak a fájdalmat és kétségbeesést tartotta meg, és meghalván, eljött ismét közénk és sziveinkbe bizalmat és hitet adott. Oh hogyan emeljünk neki méltó sírt! Hiszen ha másnak is jut egy domboru sirhant

akkor neki kicsiny lenne a Kárpát, mely nemes porait megjelölje."

Még halála után napokkal, hetekkel sem tudott felocsúdni a nemzet. Érzékletesen fejezte ki a mély megrendülést a Hírmondó, május 1-jén megjelent cikkében: „Ugy ellepte a gyász fővárosunk utczáit, hogy bizonyára még soha nem lehete itt annyi gyászfátyolt magyar fövegeken, és búbánatos szomoruságot magyar arczokon látni, mint ma egy hét óta". A lapok heteken át folyamatosan közölték a szerte az országban megrendezett gyászünnepélyek, emlékmisék, gyászmisék, emlékbeszédek, szertartások helyét, időpontját. Mint a Hírmondó fogalmazott május 15-én: „A mindennap megjelenő hirlapok egyikének sincsen olyan száma, mely több vidéken tartott Széchenyi-gyászünnepélyről ne hozna tudósítást, s olvassuk bármelyiket, valamennyiből kitetszik, hogy a nagy halottat külsőleg a szomoruság fekete szinével, belsőleg a búbánat szívszorongató fájdalmával, nemes lelkéről, nagy tetteiről való hálás megemlékezéssel gyászolják hazaszerte." „A megrenditő hatás, mit gr. Széchenyi István halálának hire a két magyar haza minden vidékén előidézett, napról napra nagyobb mérvben tünik fel" – írta a Vasárnapi Ujság. Bizonyos településeken több napos gyászt rendeltek el, a kaszinók, gazdasági egyletek egyhónapos gyászt hirdettek, de Egerben például 6 hetes gyászt vállaltak a fiatalok. Több helyen jegyzőkönyvbe iktatták a mély fájdalmat, és gyűjtést indítottak Széchenyi szobrának felállítására.

S miként az ilyenkor lenni szokott, hamarosan a Széchenyivel és műveivel kapcsolatos hirdetések is megjelentek a lapokban. A Napkelet április 22-i számában Vahot Imre aláírásával jelent meg az a közlemény, mely szerint a dicsőült gróf Széchenyi István 1858-ban lerajzolt legújabb arcképét nagy alakban, „finom chinai papiron" 1 forint 50 krajcárért lehet megvásárolni.

A Pesti Hirnök április 26-i számában Werfer Károly műintézete hirdette különböző kiadású Széchenyi-arcképeit, az egyik az 1859-es élethű mellszobor alapján készült, egy másik „allegoriai jelvényekkel koszorúzott", s van közöttük „híven talált arczképe". Aki beküldte a hirdetésben szereplő összeget, az postai úton kapta meg a képeket. Ugyancsak Werfer Károlynál jelent meg a „Gróf Széchenyi István végrendeletének némely pontjai" címet viselő kiadvány, amelyet Török János látott el jegyzetekkel; hirdetésben azt olvashatjuk, hogy 50 krajcárért minden hiteles könyvkereskedésben megszerezhető, „A tiszta jövedelem Széchenyi érczszobrára van szánva". Az azonban nem derül ki, hogy az 50 krajcárból mennyi a kereskedők és egyéb közreműködők haszna, s mennyi marad a szoborra. Szintén Török János bocsátotta közre Széchenyi István kiadatlan iratainak „töredékét", amelynek díszkiadása 90 krajcár. A hirdetés a vásárlókat e szavakkal kívánja megnyerni: „Az üdvözültnek e soraiban is az államférfiú bölcsessége, a vezér ildomossága és példátlan forró hazaszeretete tükrözi magát vissza, és e sorok mindegyikében egy-egy arany szabály van a magyar faj számára fenntartva." A 157 évvel ezelőtti hirdetések

szép példája az a szöveg, amely beharangozza, hogy néhány nap múlva díszes színnyomatban meg fog jelenni Széchenyi portréja, „amely Őt azon alakban s helyzetben tünteti fel, midőn művészileg játszott csákányát tartva kezében nyilt ablakán kedves galambjait eteti, melyek az édes-kinos magyar dal epedő hangjára seregesen röpültek oda. Ára egy diszesen kiállitott képnek 3 frt."

Az azóta Bécshez csatolt Döblingben – amely ma az osztrák főváros XIX. kerülete – ma is áll az épület, amelyben Széchenyi István élt 12 éven át, ma kerületi bíróság működik benne. Parkjában megtalálható a legnagyobb magyar mellszobra, az épület homlokzata előtt pedig egy stilizált síremlék és a rajta lévő felirat emlékeztet arra, hogy itt élt és itt halt meg a legnagyobb magyar.

A nagycenki mauzóleumot 2015-ben felújították, a kastélyban, a Széchenyi Emlékmúzeumban pedig a 2016-os Széchenyi-emlékév keretében megújították az ott található kiállítást, amely bemutatja a legnagyobb magyar országépítését, szerteágazó tevékenységét. S aki azt megtekinti, a Hirmondó 1860. május 15-i írásával egyetértésben vallja majd: „adjunk hálát Istennek, hogy a mi büszkeségünkké, a mi világító tűzoszlopunkká, nekünk rendelte őt, hogy a mi nemzetünk történetében fog az ő neve fényes ragyogásával sok homályt, árnyékot észrevétlenné tenni."

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 79–86.

Mikszáth Aranyt olvas[1]

DR. TUBA MÁRTA
Gárdonyi Géza Általános Iskola és Gimnázium (Érd)
Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)
dr.tuba.marta@gmail.com

Mikszáth Kálmán A jó palócok (1882) és Arany János kései parasztballadái (1877) között észrevehetők tematikus egyezések. A jó palócok kötet egy novellája felveti a motivikusnál nagyobb mértékű szövegközti hatás, a pastiche (ráírás) intertextuális lehetőségét egy korábbi Arany-balladára..
Kulcsszavak: Arany János, Mikszáth Kálmán, pastiche

Mikszáth Kálmán A jó palócok (1882) című kötetében megjelent novelláit és Arany János kései parasztballadáit (1877) olvasva észrevehetők tematikus egyezések. A néhány év különbséggel keletkezett művek archaizált szövegvilága kedvez a tipikus szereplők, helyzetek felbukkanásának. Közismert népköltészeti témák ismétlődnek A jó palócok novelláiban és az Arany-balladákban: a megesett lány (Péri lányok szép hajáról, Tengeri-hántás), a kitagadott lány (Az a pogány Filcsik, A kép-mutogató), a kerítőnő csábítására házasságtörést elkövető asszony (Szegény Gélyi János lovai, Vörös Rébék), stb.

A jó palócok kötet egy novellája azonban felveti a motivikusnál nagyobb mértékű szövegközti hatás, a pastiche (ráírás) lehetőségét egy korábbi Arany-balladára. A pastiche intertextuális eljárás, amellyel a szerző egy kiemelkedő irodalmi alkotást utánoz. A szerkesztésben felismerhető „hozzávalókat" használ, de nem alkot új „ételt". A paródiával ellentétben a pastiche célja nem a kigúnyolás, hanem az elmés tisztelgés a választott író és korszakalkotó műve előtt. Lehetséges, hogy a pályakezdő Mikszáth a Bede Anna tartozása novellájában az Ágnes asszony balladára írt rá?

A Bede Anna tartozása negyven évvel a nagykőrösi ballada után (1851) keletkezett. A népi téma, a falusi környezetben elkövetett bűn és annak szerelmi indítéka alapvető kapcsolatot teremt a két szöveg között: Ágnes

[1] Rövidebb formában elhangzott a 4. Partiumi Szabadegyetemen, Berettyóújfaluban, 2019. július 25-én. A tanulmány elkészítéséhez köszönöm Eisemann György útmutatását.

asszony felbujtja a szeretőjét, hogy ölje meg az urát, illetve Kártony Gábor, Bede Anna szeretője orgazdaságot követ el. A két szöveg azonos poétikai alapötletre épül: egy nő, de nem a tettes áll a bíróság előtt, akit felmentenek:

> „(az elnök) Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a szarkalábakat a fehér lapon, de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve."... „ ...megígértük neki az anyámmal, mindent jóváteszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Kártony Gábort, miatta keveredett bűnbe.)" ... „Azt, hogy legyen meg a teljes nyugodalma a haló porában. Ne mondhassa neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyénél szenvedem el helyette azt a fél esztendőt."[2]

Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
„Jaj, galambom, hogy› mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. ...
„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyü a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga vall rád.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
„Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bünhödöl te.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. ...[3]

A művek szerkezete és az elbeszélői, beszélői hang is hasonló. A ballada leghosszabb szerkezeti egysége a bírósági tárgyalás, ugyanezt a jelenetet nézhetjük a novellában is. Két nő áll a bíróság előtt, egyikőjük sem tettes. Ágnes asszony bűnös a felbujtásban, Bede Erzsi viszont ártatlan. Egyik sem érti, hogy mi történik vele, de más-más okból. Ágnes már beleőrült a lelkifurdalásba, ezért nem szólal meg a bíróság előtt; Erzsit az anyja küldte, ő csak annyit tud, hogy kötelessége átvállalni halott testvére bűnét. A cselekmény in

[2] In Bisztray Gyula és Király István szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei 32. Elbeszélések VI. 1881-1882.* S. a. r. Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1968. 103-106.
[3] In *Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények.* s. a. r. Szilágyi Márton. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 282-286.

medias res kezdődik, a bűneset elkövetése után találkozunk a főszereplőkkel. A tárgyaláson retrospektív módon kerülnek felszínre az események. A novella, illetve a ballada harmadik szerkezeti egysége csattanóval zárul:

> „(az elnök) Széles tenyerét homlokára tapasztja s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.
> - Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok... ...
> - Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.
> - Gondoltuk mi azt!- suttogá s kis kezét szívéhez szorította."

„Méltóságos nagy uraim!
Nézze Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem űlhetek.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
„Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
Összenéz a bölcs törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
„Eredj haza szegény asszony!
Mosd fehérre mocskos lepled;
Eredj haza, Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Bede Erzsi további sorsáról a Szűcs Pali szerencséje és a Gózoni Szűz Mária c. novellákból értesülhetünk: Erzsi visszaküldi a jegykendőt a korhely legénynek, ám később kiderül, hogy mégis szereti, mert Gughi Pannával pénzt küld Szűz Máriának, hogy kiengesztelje az édesanyja szívét az egykori kérő iránt. (Hajdu Péter (2005: 162) szerint a Bede Erzsiről szóló három történet más sorrendben is olvasható.) Ágnes asszony sorsát a ballada zárlatából tudjuk meg: tudata beszűkül, rögeszméssé válik, ez a büntetése.

Mindkét műre jellemző a drámaiság, de hangulatuk eltérő. A novella egy jelenet, a bíró és a vádlott párbeszéde, a ballada legrészletesebben előadott szerkezeti egysége is a tárgyalás (9-19. versszak). Mikszáthnál a drámaiság

nem párosul tragikummal, a szöveg hangulata szentimentális. Arany Jánosról köztudott, hogy ebben a balladában a lélektani folyamat ábrázolása érdekelte.

A Mikszáth Kálmán teremtette elbeszélői hang éppolyan - hagyományos és modern értelemben is (Eisemann 1998: 27) -, mint az Arany-balladáé. Hagyományos értelemben véve azért, mert lírai: részvéttel szemléli a vádlottat. Erzsi alakjának leírásában több kulcsszó is megismétlődik Ágnes és környezete jellemzéséből: *sugár*, *tánc-táncol*, *szem-szempilla*. A tárgyalóterem ködös, a börtön sötét, a terem jégvirágos ablakán csak egy fénysugár hatol át, éppen úgy, mint a börtön ablakrésén. A fénysugár végigtáncol a termen, úgy, mint ahogy Ágnest körbetáncolják a rémlátomások a cellában:

„Az ajtó kinyílt és a lány belépett. Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat s megcsiklandozá a **szempillákat**: a vastag ködön át mintha egy **sugár** is lopózott volna az ablakhoz és ott **táncolna** a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tárgyalási terem falain és bútorzatán.”	Mély a börtön: egy **sugár-szál** Odaférni alig képes; Egy **sugár** a börtön napja, Éje pedig rémtül népes. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Szegény Ágnes naphosszanta Néz e kis világgal szembe, Néz merően, - a **sugárka** Mind belefér egy fél **szembe**. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. Mert, alighogy félrefordul, Rémek **tánca** van körűle; Ha ez a kis fény nem volna, Úgy gondolja: *megőrülne*. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Erzsi ugyanúgy viselkedik, mint Ágnes: rendesen, rendezetten áll a bíróság elé. Az öltözet szó jelentésmezőjébe tartozik a *ködmön*, a *kendő*; a *megsimít* és a *simul* ige azonos szócsaládba tartozik. A *megbomlik* igének rokon értelmű párja, a *kioldózik* 'hajfonat kioldózik' jelentésben, és hasonló jelentésű párja, a *kigombol* 'ruházatot megbont' jelentésben szerepel a novellában. A *hull* ige igekötős változatban ismétlődik Mikszáthnál: *kihull*. A két női arc azonos metaforája a bűntelenséget hangsúlyozza: *liliom*.

Takaros egy teremtés. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan **simult**, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs. – Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.) A lány **megigazítja fekete kendőjét a fején** és mély sóhajjal feleli: - Nagy az én bajom, nagyon nagy." ...	**Öltözetjét** rendbe hozza, **Kendőjére** fordít gondot, **Szöghaját** is **megsimítja** Nehogy azt higgyék: ***megbomlott***. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
A lány szomorúan bólint a fejével s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a **gyászkendő** s a gazdag fekete **haj** egy vastag **fonata kioldózva** omlik arcára. Jobb is, ha eltakarja, mert ha **fehér liliom** volt előbb, olyan most a szégyentől, akár a bíbor. ...	Nosza sírni, kezd zokogni, Sűrű záporkönnye folyván: **Liliomról** pergő harmat, **Hulló** vizgyöngy hattyu tollán. Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.
Ott az írás, majd elmondja az: csakhogy azt meg előbb meg kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső kapcsát, s kezeivel belenyúlni érte. Oh a csúf kapocs! Ni, lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte szemérmesen, s az írás is **kihull** onnan.	

Modern értelemben is ugyanaz az elbeszélői hang, amennyiben megteremti saját magát a műben. A beszélő az Arany-ballada refrénjében szólal meg (*Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.*), a novellában az első zárójeles közbevetés a narrátor reflexiója, amely egyben a közvéleményt is kifejezi (V. Raisz 2005: 16-17). A vidék, a régió közvéleményét, „genette-i értelemben vett empatikus elbeszélői nézőpontból" (T. Szabó 2007: 20), véleményem szerint az egész kötetben:

> – Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.) ...

Mikszáth Kálmán a gimnáziumban tanulta vagy olvasta Arany János művét, mivel abban az időben Szklabonyán is csak két könyvet forgattak az otthonokban: a Bibliát és a kalendáriumot. 1857-61-ig volt a rimaszombati egyesített protestáns gimnázium, 1863-66-ig a selmecbányai főgimnázium tanulója. A rimaszombati gimnáziumban 1853/54-től a latin nyelv és irodalom

helyett az élő, nemzeti nyelv és irodalom oktatása folyt (Rejtő 1992a: 9), a tanári kar idősebb és fiatalabb nemzedéke is hazafias szemléletű volt, a tankönyvi anyag mellett valószínűleg Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely, Garay János költeményeit tanították (Rejtő 1992a: 12-13, 50). Az Ágnes asszony – Arany más alkotásaival együtt – kortárs műnek számított, de 1861-ig bekerülhetett a tanórák anyagába, illetve Mikszáth olvashatta az iskola könyvtárában.

Használhatta-e Mikszáth a ballada szövegét mintául? Igen, mert sikeres író akart lenni, ugyanis el akarta venni a tőle eltiltott Mauks Ilonát feleségül (Praznovszky 1997:139). Gyorsan és közérthetően írt, tipikus, könnyen befogadható történeteket. A Jó palócok novellák 15 darabjából 12 Szegeden, tíz hónap alatt, rohammunkában készült (Praznovszky 1997: 142), a Bede Anna 1881. március 22-én jelent meg a Fővárosi Lapokban (MÖM 289).

Bár a novella szegedi törvényszéki élményből fakad (MÖM 290), Mikszáth Kálmán 1880 végén újra Pestre költözött, és a készülő kötet darabjait felolvasta fiatal íróbarátainak. Szana Tamás, Reviczky Gyula, Gozsdu Elek, Ambrus Zoltán és a többiek a Váci utcai Korona kávéházban hallgatták a szövegeket, és a tökéletesítés érdekében kihagyásokat, tömörítést javasoltak. A Koszorúban is Szana Tamás, a Petőfi Társaság titkára mutatta be az 1882 januárjában megjelent kötetet, és dicsérte az író líraiságát, sűrítő képességét, a szövegek népballadai erejét. A felolvasásokról Révay Mór visszaemlékezéseiből tudunk (Praznovszky 1997: 82), amelyeken elhangozhatott az a javaslat is, hogy Mikszáth a drámaiságot Arany balladáiból tanulja el.

Mikszáth Kálmánnak nemcsak fiatalkori műveire, hanem egész fiatalságára jellemző az utánzás, a játékosság. Barátaival álneveket választottak, így leveleztek a lapokban. Ellenfeleiknek gúnyos álneveket adtak, sőt Mikszáth „több levelet ír Árendorfer György, tört magyarsággal beszélő helyi körorvos nevében és stílusában" (Praznovszky 1997: 137). A pályakezdő író 1871-72-es elbeszéléseinek névadásában kimutatható Jókai iránti rajongása (Praznovszky 1997: 137). Kedvelt alkotói módszere az imitáció és az adaptáció. Önképzőköri diákként is legtöbbször imitáció volt a feladata, később több témát adaptált, pl. Murány ostroma, Szécsi Mária. A pályakezdés időszakában egy csattanós történetet, évődő glosszát többször is megírt, közülük többnek a forrása és a változatai is fölfejthetők (l. Rejtő István 1992-es tanulmánykötetét).

Lehet, hogy a bíróság előtt álló, megvádolt majd felmentett nők történetét a két szerző önállóan dolgozta fel, hiszen ilyesmi több vármegyében is megeshetett. Erre találunk példát Arany Jánosnak a Hatvani, Jókai Mórnak A magyar Faust és Mikszáthnak A magyar ördög c. műveiben (Rejtő 1992c: 138). A nyelvi adatok azonban azt bizonyítják, hogy a két szöveg között hypertextuális kapcsolat van, a novella a ballada cselekményvázát más műfajban adja elő. Ennek az egyszerű transzformációnak nem célja Arany János

romantikus stílusát utánozni, ezért tarthatjuk a jelenséget pastiche-nak és nem imitációnak (Genette 1996: 86-88). Mikszáth Kálmán újraíró karaktere a megszülető modernitásba kapcsolja a Bede Anna-novellát: a szövegnek elsősorban nem valóságreferenciája, hanem szövegreferenciája van.

Az irodalomtudomány A jó palócok kötetet az 1990-es évekig döntően az élményanyag szempontjából elemezte, a nyelvészet Mikszáth prózaritmusát vizsgálta. A fordulatot a szerző születésének százéves évfordulójához köthető újraolvasás hozta, amikor is a kötet regényszerű olvasatának lehetősége, a metaforikus ciklusok létrehozása (Szilágyi 2005), a narrátori hang minőségének megállapítása a modernségbe kapcsolta a novellákat. A Bede Anna tartozása novellát a metaforikusság szempontjából Kovács Gábor (2006) és Bengi László (2016) vizsgálta. Ez a tanulmány a szövegközti kapcsolat tipizálásával, a ráírás jelenségének azonosításával gazdagítja az előzményeket. Lehet, hogy a kortársak közül Bartók Lajos 1882-ben már gondolt erre?

> „ ...Mikszáth az irodalomban ötvösmunkát végez. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy sakter-memorandumokat ír. Szó szerint értjük, hogy az ő tehetsége a genialis ötvösé, aki *aranyból* dolgozik finom apróságokat. Nem *aranyért*, hanem aranyból! És éppen ez az üdvös.
> Jankónk furfangos ónja Kaalmányunkat a maga ős mivoltában tünteti föl. ...”

Felhasznált irodalom:

Arany János: Ágnes asszony. (In: *Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények.* s. a. r. Szilágyi Márton. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 282-286.)

Bartók Lajos 1997. *Mikszáth Kaalmaan*. In: Praznovszky Mihály szerk. *Az utolsó boldog író. Magyar írók Mikszáth Kálmánról*. Mikszáth Kiadó. 10.

Bengi László 2016. A birtoklás viszonylagosságának elbeszélései. Mikszáth Kálmán: A jó palócok. In: Bengi László és Eisemann György szerk. *Narratíva és politika. Mikszáth újraolvasás.* Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest. 97-108.

Bowen, Claire 2012. Pastiche. In: *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics.* Fourth Edition. Ed. Roland Greene-Stephen Cushman-Clare Cavanagh-Jahan Ramazani-Paul F. Rouzer. Princeton University Press. https://books.google.hu/books?hl=hu&id=uKiC6IeFR2UC&dq=bowen+princeton+encyclopedia&q=pastiche#v=snippet&q=pastiche&f=false. 1005. (utolsó letöltés 2019. szeptember 30.)

Eisemann György 1998. *Mikszáth Kálmán*. Korona Kiadó. Budapest.

Gellénné Körözsi Eszter 2008. Imitáció: In: Szathmári István szerk. *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 297-303.

Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. *Helikon*. 82-90.

Hajdu Péter 2005. *Csak egyet, de kétszer. A Mikszáth-próza kérdései.* Gondolat Kiadó-Pompeji. Budapest-Szeged.

Kovács Gábor 2006. *Az intonáció metaforái. Mikszáth Kálmán: „Bede Anna tartozása".* In: Iskolakultúra. 3-14.

Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása. (In Bisztray Gyula és Király István szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei 32. Elbeszélések VI. 1881-1882*. S. a. r. Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1968. 103-106.)

Praznovszky Mihály 1991. *Nógrádi Mikszáth-lexikon (egy kötetben, két részben). 1. rész: Személyek. 2. rész: Helyszínek*. Mikszáth Kiadó. Salgótarján. 71.

Praznovszky Mihály 1997. Valóságos és fiktív nevek a pályakezdő Mikszáthnál. *Az öreg batár utasai. (Mikszáth tanulmányok).* Mikszáth Kiadó. Horpács. 136-144.

Praznovszky Mihály 1999. *Mikszáth Kálmán*. Élet-kép sorozat. Elektra Kiadóház.

Rejtő István 1992a. Mikszáth és a rimaszombati gimnázium. *Mikszáthiáda*. Cikkek, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest. 5-51.

Rejtő István 1992b. Mikszáth a selmecbányai főgimnázium diákja. *Mikszáthiáda*. Cikkek, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest. 52-89.

Rejtő 1992c. Hatvani István csodás történetei. *Mikszáthiáda*. Cikkek, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest, 1992. 133-139.

Szilágyi Zsófia 2005. „éreztetése kissé érzéki". (A novellaciklus műfaja és A jó palócok erotikája). *A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák.* Kalligram. Pozsony. 136-159.

T. Szabó Levente 2007: *Mikszáth, a kételkedő modern*. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában. L'Harmattan Kiadó. Párizs.

V. Raisz Rózsa 2005. *A közbevetés és a közbeékelés a Mikszáth-prózában*. Az alakzatok világa 11. Sorozatszerkesztő Szathmári István. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 87–90.

Kommunikációtörténeti olvasókönyv nőkről – nem csak nőknek

BLANKÓ MIKLÓS
Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)
blanko.miklos@gmail.com

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nőtörténeti Kutatóközpontja több érdekes kutatással, kiadvánnyal jelentkezett már, de A női kommunikáció kultúrtörténete című tanulmánykötetük a nyelv és a kommunikáció világa iránt érdeklődők számára is fontos és élvezetes olvasmány lehet. A könyv a nőtörténet egy olyan aspektusát vizsgálja, amelyről ritkán esik szó: hogyan kommunikáltak a nők a magánéletben és a közéleti-kulturális térben a történelem különböző korszakaiban.
Kulcsszavak: nőtörténet, női kommunikáció

Krász Lilla A nőtörténet és a kommunikációtörténet historiográfiai perspektíváiról című írása (9–18) egyfajta bevezetőként áll a többi, tematikus egységekbe rendezett írás előtt. Krász felhívja a figyelmet arra, hogy a nyugat-európai nőtörténeti kutatásokban az elmúlt két évtizedben jelent meg kommunikációtörténet (írás-olvasás kultúrtörténete) női nézőpontból való vizsgálata (14).

Az első tematikus egység a mikrotörténet felül indít: Családi kommunikáció, levelezés címmel (19–74). **Lengyel Tünde** a kora újkori női műveltségről alkot képet tanulmányában (21–33): a 16. századból ugyanis egyre nagyobb számban találhatnak a történészek a levéltárakban nők által és nőknek írt leveleket. Ez a tanulmány Czobor Erzsébet, Thurzó György nádor második feleségének és hét lányának levelezését mutatja be. **Fundárková Anna** Fugger Máriának, Pálffy Miklós hadvezér nejének kiterjedt, sokoldalú kommunikációs eszközként használt levelezését ismerteti (34–46). A női kommunikációs milyenségét a nemesi családban betöltött szerep is meghatározta – derül ki **Duchoňová Diana** írásából (47–58). A levelezés a távollévő családtagokkal sokkal intimebbé válhatott, mint a feleségek-édesanyák által írnokoknak diktált üzenetek. Nyáry Krisztina és anyósa, a már említett Czobor Erzsébet, Nyáry Krisztina és férje, Esterházy Miklós, valamint leánya, Thurzó Erzsébet üzenetváltásait veti össze Duchoňova. Kiderül, hogy Nyáry Krisztina levelei-

ben egészen másként nyilvánul meg menyként, feleségként és édesanyaként. **Géra Eleonóra** a Rédly-Hellenbrandth rokonság női családtagjainak levelezésén keresztül vázol fel asszonyi sorsokat (59–74) – számukra ugyanis az írásbeli kommunikáció az információközlésen túl egyfajta lelki támasz is, itt tudják kiírni magukból a fájdalmaikat.

A Társadalmi kommunikáció és a nőiség jelentésének formálása címet kapta a második fejezet (75–121). **Mátay Mónika** a nemzeti ébredés korába kalauzolja olvasóját (77–91), hiszen ebben az időszakban a nőkérdés igen sokszor került a közéleti témák közé. A nő felelősségét óriásiának látták a nemzet szempontjából: neki kellett gyermekeibe „beoltania a hazaszeretetet, a magyar kultúra, mindenekelőtt az anyanyelv ismeretét, a hagyományok tiszteletét" (77). Mátay bemutatja a korabeli sajtóban szintén megjelenő nőkkel szembeni kritikai hangot pár példán keresztül. **Varga Zsuzsanna** Falusi nők a propaganda célkeresztjében az 1950-es évek elején című tanulmányában (92–104) felvázolta azt a folyamatot, amely során a kommunisták propagandisztikus eszközökkel igyekeztek megnyerni maguknak a falusi nőket. Varga nemcsak a kommunikációs csatornákat (újság, rádió, filmhíradók), hanem a diktatórikus eszköztárat, a megszólítási módokat is ismerteti. **Barta Eszter** arra hívja fel a figyelmet, hogy a szociológia mennyire nem figyelt a genderspecifikus kérdésekre az 1970-es évekbeli Magyarországon (105–121), munkásnő-interjúkat és munkáséletmód-kutatásokat mutat be és értékel.

A harmadik tartalmi egység a Társadalmi kommunikáció és a női aktorok: tartalom-előállítás címmel fogja össze a laikusok által talán leginkább ismert oldalát a nőtörténetnek (123–201). Az antik görögség világának költőnőt, festőnőit és filozófusnőit sorakoztatja fel **Németh György** (125–137). Németh rávilágít arra, hogy noha a művészet és a tudomány az antikvitásban a férfiak által uralt terület volt, Szapphón kívül is vannak női alkotók: pár női festő és filozófus mellett tizenkilenc költőnő létezését tudta igazolni a görögségből – igaz mindez tizenhárom századra vonatkoztatva igen alacsony szám. **Pesti Brigitta** a nők szerepére hívja fel a figyelmet a 17. századi könyvkiadási mecenatúrában (138–155). Egyre több nőnek dedikált kiadvány lelhető fel ebben a korszakban, de levelezésekből még több kötetről derült ki, hogy nagy szerepet játszott a női akarat a megjelenésükben, a 17. századra tehát az irodalom e fajta támogatása már nem pusztán férfiúi kiváltság. A századforduló egyik port kavaró kérdésébe avatja be az olvasót **Deáky Zita** (156–166). Jelentős szakpolitikai kérdéssé vált ekkor a bábák helye az egészségügyi rendszerben: a bábahiányt egyesek a képzésük egyszerűsítésével, mások a szerepük kórházi átvételével akarták megoldani. A kérdés vitái a korabeli folyóiratokban, lapokban megjelentek, sőt több szakmai sajtófórumot hoztak létre a bábák számára (pl. Szülésznők Lapja). **Sipos Balázs** a hazai sajtó nőtörténetét írta meg (167–184). Az első öt magyar újságírónő pályarajzát és a saj-

tószereplők nemi arányainak megváltozását ismerheti meg az olvasó Sipos tanulmányából: míg 1890-ben a 454 újságíró közül egy sem volt nő, 1900-ban 884 újságíróból már 9, 1910-ben 1201-ből 13, 1920-ban 1063-ból 27, s 1930-ban 1515-ből már 57, azaz minden 25. újságíró nő volt (181). **Szilágyi Ágnes Judit** írásában (185–201) valamelyest elhagyja az európai kultúrát, és a Revista Atlântida című portugál-brazil folyóirat 1915 és 1920 közötti lapszámaiban megjelenői női művészeket és gondolkozókat emeli ki a két ország oktatási-művelődési viszonyainak tükrében. A női témák elnyomottságát jól mutatja a következő arány: 700 írásból kb. 15-20-nak volt köze a nőkhöz, női szerepekhez direkt módon (190).

A női kommunikáció kultúrtörténete című kötetben fellelhető írások nem rajzolják meg a női kommunikáció teljes történetét, azonban alapvető irányadói lehetnek majd egy ilyen témájú áttekintő kötetnek. A tudományos minőségben, de közérthető stílusban írt tanulmányok metszetek a magyar és az egyetemes történelem egy-egy olyan kultúrtörténeti pillanatáról, amelyek a női kommunikáció alakulását megváltoztatták. Az egyik szerkesztő, **Krász Lilla** bevezető írásában találóan összegzi a tizenhárom szerző azon szándékot, hogy a tanulmánykötet többféle olvasatban is használható legyen: „a női kommunikáció hazai történetéhez hozzájáruló tudományos kísérletként, nőtörténeti tankönyvként vagy kommunikációtörténeti olvasókönyvként" (17).

(A női kommunikáció kultúrtörténete. Tanulmányok. Szerk. Sipos Balázs–Krász Lilla. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019. 204 oldal*)*

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 91–92.

Alkalmazott nyelvészeti szótár (A két- és többnyelvűség alapfogalmai)

VACHTER INGRID
Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
ingridvachter@yahoo.com

Alapvető munka a két- és többnyelvűség iránt érdeklődők számára; amelyben az angol és román terminusok is segítik a tájékozódást.
Kulcsszavak: kétnyelvűség, többnyelvűség, román terminológia, angol terminológia

A háromnyelvű *Alkalmazott nyelvészeti szótár (A két- és többnyelvűség alapfogalmai) / Dicționar de lingvistică aplicată (Conceptele fundamentale ale bi- și multilingvismului) / Dictionary of applied linguistics (Basic concepts of bi- and multilingualism)* 2019-ben jelent meg a Kolozsvári Egyetemi Kiadónál. A szótár szerzői: Bartha Krisztina (PKE), Benő Attila (BBTE), Dégi Zsuzsanna (Sapientia EMTE), Magyari Sára (PKE), Tankó Enikő (Sapientia EMTE), valamint Tódor Erika-Mária, a kutatás vezetője (Sapientia EMTE).

A szótár nyomtatott formában érhető el, a borítólapon megjelenik a cím három nyelven: magyarul, románul és angolul. A szótár külső megjelenését tekintve megnyerő, a borítón megjelenő színkavalkád is tükrözi azt a sokszínűséget, amit a szótár is képvisel.

A munka a következőképpen épül fel: a megastruktúra: a makrostruktúrát és a szótáron kívüli részt magába foglaló rendszer. Ide tartoznak a három nyelven olvasható bevezető gondolatok. A szótár makrostruktúrája a szótár címszavainak valamilyen szempont szerinti sorbarendezett együttese. Ebben a kiadványban a címszavak betűrendes felsorolásban olvashatók. A szótár mikrostruktúrája a címszavak és a címszavakra vonatkozó információk együttese, amely a szócikkben jelenik meg ebben a szótárban, a szócikkekben mindhárom nyelv esetében vastag betűvel van kiemelve a címszó, majd ezt követi a magyarázat.

A bevezető gondolatokban a kutatás vezetője hangsúlyozza, hogy miért is vált szükségessé egy effajta szótár megszerkesztése és kiadása. A két- és a többnyelvűség kérdése ma már egyre erőteljesebben foglalkoztatja a tudóso-

kat, tanárokat, kutatókat és a szülőket is. Ma már nem elég csak bizonyos szakterminusok pontos meghatározására törekedni, hanem szükségessé vált a különböző nyelveken meghonosodott jelentések harmonizálása is. A szótár szerkesztőinek nem volt könnyű feladatuk, ugyanis léteznek olyan nyelvi jelenségek, amelyeknek bizonyos nyelven nincs vagy csak kevésbé használt megfelelőjük van (pl. szórvány). Ahogy a kötet egyik szerzője is kiemeli, a cél az, hogy közelebb hozza ezeket a fogalmakat az olvasókhoz, gondolva itt pedagógusokra, tanárokra, tanárjelöltekre, olyanokra, akiket valamelyest foglalkoztat a téma. A szótár olyan két- és többnyelvűséggel kapcsolatos nyelvészeti fogalmak megmagyarázására törekszik, amelyeket ma már egyre több, erre a témára vonatkozó diskurzusokban olvashatunk.

A háromnyelvű fogalommagyarázatok mellett, amelyek a szakirodalom rendszerezése és összegzése alapján íródtak, a szótár az olvasónak további szakirodalmi tájékozódási lehetőséget nyújt. Kiemelendő, hogy az ajánlott szakirodalomban egyaránt találunk magyar, román és angol nyelvű publikációkat is.

A szótárban 48 szakkifejezés magyarázata jelenik meg három nyelven. Ez a fogalomszótár olyan alapfogalmak tisztázására törekszik, mint az *anyanyelv/limba maternă/mother tongue; idegen nyelv/limbă străină/second language; jövevényszó/împrumutul lexical/loan word; kétnyelvűség/bilingvism/bilingualism, kódkeverés/amestecarea (mixarea) codurilor lingvistice/code-mixing*; *kétnyelvű beszédértés/*înțelegerea vorbirii la bilingvi/bilingual speech comprehension; kétnyelvű beszédészl*elés/percepția auditivă bilingvă/bilingual speech perception* – és még más alapfogalmak, amelyek gyakran jelennek meg a két- és többnyelvűségről szóló kutatásokban. A szótár bevezetőjében a kutatás vezetője megemlíti, hogy ez a kötet a szótár első része, amely csak az alapfogalmakat tartalmazza, így a kötet nem öleli fel az alkalmazott nyelvészet minden területét.

Összességében elmondható, hogy e munka megjelenése segítő kezet tud nyújtani azoknak, akik érdeklődnek a két- és többnyelvűség iránt, azoknak, akik most ismerkednek jobban a témával, illetve azon személyeknek is hasznos lehet, akik már egy ideje a téma kutatói, hiszen olyan terminusokat magyaráz meg még másik két nyelven is, amelyekkel a kutatások során gyakran találkozhat a szakember az idegen nyelven íródott szakirodalmakban.

Alkalmazott nyelvészeti szótár (A két- és többnyelvűség alapfogalmai) Dicționar de lingvistică aplicată (Conceptele fundamentale ale bi- și multilingvismului) Dictionary of applied linguistics (Basic concepts of bi- and multilingualism). Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2019, 313 oldal.

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 93–96.

Tódor Erika-Mária: Hétköznapi kétnyelvűség. Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolákban

KALLÓS MÓNIKA
Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
kallosannamonika@yahoo.com

A tanulmánykötet a romániai magyar tannyelvű iskolák mindennapjaiban tapasztalható kétnyelvűség jellemzőit tárja fel, három kulcsfogalom köré összpontosítva a kutatási kérdéseket: a nyelvhasználati szokások, a nyelvi tájkép és a nyelvi én összefüggésében. A közzétett kutatási eredmények a pedagógusi munkában gyakorlati segítséget nyújtanak, illetve újabb kérdésfeltevésekre kínálnak lehetőséget.
Kulcsszavak: nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép, nyelvi én

Tódor Erika-Mária 2019-ben megjelent *Hétköznapi kétnyelvűség* című tanulmánykötete aktuális témának feldolgozását és bemutatását tűzi ki célul: a különböző erdélyi magyar nyelvi környezetekben működő oktatási intézmények nyelvhasználati szokásainak feltérképezését, amelyek kutatását a kisebbségi lét életképei, mindennapjai ihlették. Az előszóban a szerző a szociolingvisztikai, alkalmazott nyelvészeti és nyelvpedagógiai tanulmányok kiindulópontjául egy empirikus kutatás eredményeit és tanulságait nevezi meg.

A háromnyelvű tanulmánykötet magyar nyelven írt egysége hét részre tagolódik, amelyek tematikailag egymásra épülnek, illetve egymást kiegészítik, ezt követi egy részletes román és egy angol nyelvű ismertető. A szerző a témaköröket érintő magyar és idegen nyelvű szakirodalom átfogó ismertetésére törekszik, valamint számba veszi a különböző területeken végzett kutatások eredményeit is.

A nyelvi tájkép fogalmának alakulását és szakszerű értelmezési lehetőségeit követi nyomon az első tanulmány, kiemelten az iskolai nyelvi tájképre összpontosít, ezt követően a nyelvhasználati szokások és kétnyelvűség kérdéskörét vizsgálja meg. Az iskola mint a formális oktatás helyszíne, a vizuális nyelvhasználat sajátos tereként jelenik meg. A nyelvhasználat az intézmény

rejtett tantervét, értékrendjét tükrözi, valamint a tanulást támogató tárgyi környezet tükörképet állít az intézmény nyelvi ideológiáiról, nyelvhasználati szokásairól és tanítási paradigmáiról. A szerző kiemeli, hogy az iskolai nyelvi tájkép főként kisebbségi helyzetben az emlékek és megemlékezés helyszíne is, a régi dokumentumok a múlt és a jelen párbeszédét biztosítják, valamint sajátos teret kap az intézmények névadása, mint a helyi, lokális identitás kifejezése. A következő fejezet az iskolai tér individualizálódásának sajátosságait és eszközeit térképezi fel, a nyelvhasználati szokásokon belül a nyelvválasztás jelenségét vizsgálja a kétnyelvű közegekben.

A bemutatott elméleti felvezetést szemlélteti a második tanulmány, amely a magyar tannyelvű iskolákban véghezvitt nyelvhasználati szokások kutatásának módszertanát mutatja be, a terepmunka tanulságait összegezi. Egy integrált kutatási modellt követve kvantitatív és kvalitatív módszereket alkalmaz, a kutatási mintát Hargita, Temes és Bakó megyei települések magyar tannyelvű iskolái képezik. A hatékonyabb elemzés célját az összehasonlító perspektíva segíti, a szerző más romániai kisebbségi tannyelvű iskolák sajátosságait is számba veszi, szerb és szlovák tannyelvű iskolákban gyűjtött adatok bemutatására is sor kerül.

A kutatás kiemelt jelentősége, hogy nem öncélú adatgyűjtés vezérelte a résztvevőket, hanem hasznosnak tartották az összegzett adatokat visszavinni és ismertetni a meglátogatott intézményekkel, illetve bevitték a tanárképzés és a továbbképzések tartalmába is.

A tanulmánykötet harmadik fejezete áttekinti az iskolai nyelvi tájkép közvetlen múltját és jelenét. A vizuális propagandától az egyéni vizuális nyelvhasználatig, illetve a faliújságtól a digitális tábláig követi nyomon az intézményi kultúra dinamikus változását a vizuális nyelvhasználat és a szimbólumhasználat szemszögéből. Az 1950-es évektől különböző pártideológiai szempontok érvényesültek a nyelvi tájkép kialakításánál, majd 1989 után a tisztítás, takarítás és újjáépítés időszaka következett, vagyis az intézményi kultúra átalakulása követhető nyomon. A magyar tannyelvű iskolák mai környezetének tájképelemei a diákok mindennapjait körülvevő információtípusokat és közlési szinteket tükrözik, ezt az anyagot a szerző tematikus csoportokba sorolva mutatja be. Az iskolai nyelvi tájkép funkciója a sajátos üzenetközvetítés: pedagógusok által fontosnak tartott információk kerülnek előtérbe, a szerző a következő kategóriákat állapítja meg: szabályozó, szervező, tanulást támogató, tükröző, külső kommunikációt támogató, esztétikai, dekorációs, hasznossági, szimbolikus, vagyis értékrendet, lokális identitást megjelenítő funkció.

Iskolai életképek és történetek képi megjelenítése teszi változatossá és színessé a tanulmánykötetet, a fényképalbumszerű rész osztálytermi pillanatok, didaktikai eszközök, kicsengetési kártyák, iskolai életképek sorába enged bepillantást, a szerző közel 50 év emlékeit idézi fel.

A negyedik fejezet a nyelvi viselkedés és nyelvi énkép fogalmának a meghatározását közvetíti, amely kiegészül a nyelvi önkép, a nyelvi attitűd és nyelvhasználati tapasztalatok értelmezésével. A szerző a magyar diákok nyelvhasználati tapasztalatát ismerteti és elemzi, összevetve a szlovák és szerb diákok nyelvhasználatával. A következő alfejezetben a nyelvi attitűd és a nyelvi énkép összefüggéseinek elemzésére kerül sor a legszebb és a leghasznosabb nyelvek mutatói mentén. A szerzett adatok alapján a legszebb nyelv vizsgálatakor egy anyanyelvközpontú nyelvi énkép figyelhető meg, a leghasznosabb nyelv kategóriára adott válaszok angolnyelv-központúak. A továbbiakban a nyelvi viselkedési formák kerülnek részletes bemutatásra változatos példaanyaggal illusztrálva: a kommunikációs kudarc, a nyelvi lapszusz, a nyelvi botlás, a nyelvi hiány, a kommunikációs szorongás, a nyelvközi tudatosság. Ezek a jelenségek arra utalnak, hogy minél erőteljesebb az anyanyelv-dominancia, annál kisebb mértékben jellemzőek a felidézési gondok, és minél nagyobb a kitettség a mások nyelvi ingerekre, annál természetesebbé válik a második nyelv hatásának megjelenése a különböző nyelvi viselkedésformákban.

A következő tanulmány az iskolai nyelvi szocializáció szintjeit vizsgálja. Megállapítja, hogy az iskolai nyelvi szocializációban az osztálytermi interakciók, implicit beszédmodellek céltudatosan vagy kevésbé tudatosan interiorizált kommunikációs stratégiák. Az elemzés során a szerző megkülönböztet egynyelvű-, célnyelv-domináns, kétnyelvű-, illetve anyanyelv-domináns, kétnyelvű osztálytermi interakciókat, és kiemelten felhívja a figyelmet a szünet nyelvére. Mindezek mellett bemutatja a tantermi kétnyelvűséget a helységnevek és a tulajdonnevek használatának gyakorlatán keresztül, a tanárok nyelvi motivációit, és külön fejezetet biztosít a tanári nyelvi életutak számbavételének, ezt követően az iskolai ügyintézés nyelvi vetületeit elemzi a szerző.

A nyelvi érintkezés és kétnyelvű lét a hatodik fejezet központi kérdése, a beszélők nyelvválasztási döntéseinek indítékait vizsgálja. Erdélyben természetes a nyelvi kódváltás és a transznyelvűség, a kétnyelvűség különböző formái figyelhetők meg. A szerző kísérleteket mutat be a nyelvhasználati szokások és nyelvi értékítéletek terén, megállapítja, hogy a vendégnyelvi elemek használatának értelmezésében a kettősség dominál, ugyanis egyszerre van jelen a tiltás és az elfogadás.

A tanulmánykötet záró része a tudományos kutatás eredményeinek gyakorlatba ültetését szorgalmazza, szempontokat, támpontokat biztosít a pedagógusi munkában való alkalmazáshoz. A szerző különböző kísérleteket és kezdeményezéseket mutat be, amelyek a kutatási eredmények fejlesztési szempontú alkalmazását követik azzal a céllal, hogy mindezek továbbgondolásra, adaptálásra serkentsék az érdeklődőket.

A magyar nyelvű tanulmányokat román és angol nyelvű összegzés követi, amely részletesen tárgyalja a bemutatott kutatási folyamatot és az elért eredményeket.

Tódor Erika-Mária tanulmánykötete a romániai magyar tannyelvű iskolák mindennapjaiban tapasztalható kétnyelvűség jellemzőit tárja fel, három kulcsfogalom köré összpontosítva a kutatási kérdéseket: a nyelvhasználati szokások, a nyelvi tájkép és a nyelvi én összefüggésében. A közzétett kutatási eredmények a pedagógusi munkában gyakorlati segítséget nyújtanak, illetve újabb kérdésfeltevésekre kínálnak lehetőséget.

(Tódor Erika-Mária, *Hétköznapi kétnyelvűség*, Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2019, 252 oldal)

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 97–102.

Pásztor-Kicsi Mária (szerk.): Kétnyelvűség – hátrány vagy esély?

FECHETE KITTY
Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)
kitty_banhazi_96@yahoo.com

AA két- és többnyelvűség a globalizálódó élet mindennapi részévé válik. Az újvidéki egyetem magyar tanszékének kiadványa a kérdést a kétnyelvűségkutatás kezdeteitől bontja ki, majd utal a kétnyelvűséggel foglalkozó szociolingvisztikai, pszichológiai és pszicholingvisztikai kutatásokra.
Kulcsszavak: kétnyelvűség, többnyelvűség

Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke 2018-ban felelős kiadóként tárta az olvasóközönség elé a *Kétnyelvűség – hátrány vagy esély?* című tanulmánykötetét. A kiadvány négy nagyobb tömbbe csoportosul a 13 szerző tanulmányával, amelyek körbejárják a két- és/vagy többnyelvűség fontosabb kérdéseit, kezdve az általános meghatározásoktól, egészen a jogi, politikai kérdésekig. A szerzők többsége maga is kisebbségben él, az elszakított területek különböző országaiban, így saját tapasztalataikat, helybéli kutatásaikat felhasználva vázolják nézeteiket a címbéli kérdéskörről.

Az első fejezet az *Agyi szerveződés és lélektani hatások* címet viselve jogosan indít Navracsics Judit tanulmányával, mely a mentális lexikon kérdéskörét tárgyalja. Ennek a lexikonnak a létezését igazolandó kétnyelvű kutatások eredményeinek bemutatásával kezd, miközben külön tárgyalja a gyerekek és a felnőttek esetében a kérdést. Mielőtt vázolja saját környezetében végzett kétnyelvű kutatását, a több nyelv tárolása kapcsán bemutatja az eddig meglévő elméleteket. A felnőtteknél jelenlévő kétnyelvű mentális lexikon esetében olyan fogalmakat mutat be, mint szubordinatív kétnyelvűség, Weinreich-féle modell, összetett és koordinált struktúrák. Amennyiben mentális lexikonról beszélünk, helyénvaló tárgyalni az agyi folyamatokat és az agytérkép szerepét is, mely Navracsics tanulmányának következő részében olvasható, a különböző nyelvek használatakor mely agyi területek aktivizálódnak, hogyan alakul a szürkeállományok sűrűsége egy új nyelv megtanulása során. Az agytérkép kapcsán az vizsgálandó, hogy a nyelvek tárolása hogyan alakul több nyelv ismerete esetén. A tanulmány zárásaként szó esik néhány új saját kutatásról.

A fejezet második tanulmányában áttérve a kétnyelvűség lélektani oldalára, hatására Göncz Lajos írását olvashatjuk, aki néhány újabb kutatás eredményét mutatja be. A szöveg három nagyobb egységre oszlik. Először megismerkedhetünk az egzekutív funkció fogalmával, valamint azzal, hogy miként hozható ez kapcsolatba a két- és többnyelvűséggel. Az egzekutív funkciók mérésére használt három eljárás (Wisconsin kártyaszortírozási teszt kártyái, ingerszavak a Stroop-tesztből, a Hanoi-torony ötkorongos változata, a kiinduló és a célállapot) részletes bemutatása során olyan szempontokat vizsgáltak, mint csoportosítási kritérium és egzekutív funkciók gátlásának képessége, valamint a tervezést, flexibilitáskomponensek mérését tartották fontosnak. Az első alfejezet a több nyelv használatának pozitív hozadékaira hívja fel a figyelmet, különösen kiemelve a gyerekkorban és időskorban megfigyelhető eredményeket. A második részben a személyiségjegyek változását vizsgálja meg, azok hogyan állnak kapcsolatban a két- és többnyelvűséggel. Végezetül tanulmányát egy kérdésfeltevéssel zárja: a két- és többnyelvűség kapcsolatba hozható-e a nyelvi és kulturális diverzitás csökkenésével? Szó esik a nyelvek esetleges kihalásáról, nyelvi/kulturális sokszínűség fontosságáról, multikulturalizmusról, pluralitásról, nyelvcseréről és nyelvvesztéről is.

A *Két- és többnyelvű társadalom* címet viselő második részben olyan tanulmányokkal találkozhat az olvasó, melyek különböző kisebbségi helyzetekben fellépő többnyelvűség kérdéseivel foglalkoznak. Szűts Zoltán és Törteli Telek Márta *A magyar nyelv kontaktusváltozatainak sajátosságai a Kárpát-medencében, avagy a nyelvi érintkezés következményei* című szövegével nyit a fejezet, amelyben olyan általános kérdésekkel foglalkoznak, mint társadalmi és közösségi (kollektív) két- vagy többnyelvűség, kódváltás, kódkeverés, kölcsönzés, regionális változatok, többközpontú nyelvek. Részletes bemutatásra kerül a nyelvi változók fogalma, amely olyan nyelvi jelenségeket takar, melyek formailag többféleképpen valósulhatnak meg. Tanulmányuk zárórészében olyan kutatási eredményeket mutatnak be, amelyek a nyelvi változókkal foglalkoztak. A kétnyelvű régiókhoz viszonyítva megállapítják, hogy az anyaországi nyelvhasználat standardabb, majd részletesen elemzik az egyes nyelvi változókat (analitizálódási tendencia, feminizálás a nyelvtani nemben, kicsinyítőképző használat, redundáns névmások gyakorisága, egyes és többesszámú alakokban fellépő eltérések, helynevek ragjait vizsgálva).

Az előbbiekben olvasott ismertető és bevezetés után a következő írás során a magyar nyelv horvátországi változatával ismerkedhetünk meg, Oszkó Beatrix tanulmányában. Elméleti bevezetésként a többközpontú vizsgálat 7 fontos szempontját mutatja be, majd igazolja a magyar nyelv többközpontúságát is. Részletesen sorra veszi a magyar nyelv központjait: a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, a Vajdaságban, a Muravidéken és Burgenlandban. Ezeket követően a magyar nyelv beszélői kapcsán rátér a címbéli horvátor-

szági magyarok nyelvhasználatára. Igazolandóan, hogy Horvátország is egyik fontos központnak számít, sorra veszi a többközpontúság 7 szintjét, majd bizonyítja, hogy mindegyik fellelhető az említett országban, majd részletesen mutatja be a nyelvi változatosságot a nyelvi rendszer szintjeit sorra véve, példákkal igazolva.

Többnyelvű társadalmakról beszélve a harmadik tanulmányban a multikulturális Temesvár bemutatására kerül sor, a nyelvi tájképének feltérképezése során. A szerző, Magyari Sára által betekintést nyerhetünk a nyelvi tájkép értelmezésébe, miközben részletes törvényrendelkezésekkel is megismerkedhetünk a kisebbségi helyzetre vonatkozóan. A nyelvi tájkép bemutatása mentén a városban fellelhető helységnévtáblák, utcanevek, állami és gazdasági intézmények, színházak, iskolák, egyházi épületek, műemlékek nyelvi tájképével ismerkedhetünk meg. A vizsgálat bemutatása során mindezek meglétét a szerző fényképekkel is igazolta. Az elemzést egy nem reprezentatív értékű interjús kutatással is kiegészítette, ahol a helyi magyar közösség szellemi vezetők, újságírók, tanárok, lelkipásztorok véleményét kérdezte meg. Végezetül összevetette, hogyan is néz ki Temesvár nyelvi tájképe az alapján, amit a törvényes keretek, az országos szabályozás megenged, és ez hogyan elégíti ki a helyi magyar közösség nyelvi tájképpel kapcsolatos igényeit.

Maradva a romániai kisebbségi magyarság körében végzett kutatásoknál, az oktatás talajára érve, Bartha Krisztina kutatását olvashatjuk a negyedik részben, aki romániai magyar óvodapedagógusok kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálta. A kezdő gondolatokban azzal nyit, hogy számos tévhit, negatív attitűd létezik a pedagógustársadalomban a kétnyelvű gyermekek oktatásával kapcsolatban. Ebből kifolyólag kutatását több szinten is elvégezte, kérdőív (110 óvodapedagógus, 8 megyéből) formájában, illetve résztvevő megfigyelés során (oktatási konferencia, 200 fő). Az attitűd és nyelvi attitűd meghatározását követően az eredményei kapcsán kiderül, hogy miként értékelik ezen óvodapedagógusok a magyar nyelvet, miként viszonyulnak a kétnyelvű gyerekekhez, hogyan igyekeznek ebben a helyzetben a segítségükre lenni, egyálalán figyelembe veszik-e a nyelvi következetesség fontosságát többnyelvű gyerekek esetében.

Várnai Zsuzsa írása található a fejezet utolsó részében, aki különböző kisebbségi nyelveket vizsgált az urbanizáció folyamatában. Célja a nyelvi és kulturális identitás, valamint a kisebbségek többnyelvű városi környezetbe történő beilleszkedésének vizsgálata. A városi többnyelvűség kapcsán az oroszországi Dugyinka városáról esik szó, ahol öt kisebbség meglétéről beszélhetünk. Az asszimiláció és a modernizáció folyamata lényeges tényezőknek számít ebben a kontextusban, így ezekre is részletesen kitér a szerző. Az elméleti kitekintésnél az identitás fogalmával találkozunk, annak több változatának bemutatására is sor kerül (etnikai, kisebbségi, nemzeti, kettős

identitás). Megállapítja, hogy a fiatal korosztálynál már megtörtént a nyelvi asszimiláció, a nyelvcsere, de ez nem jelenti a kultúra elvesztését is. Kutatásában azt vizsgálta, hogyan épül fel a kisebbségi identitás az egyén és a közösség számára, illetve milyen helyet foglal el ebben a folyamatban a nyelv. A kérdőíves, interjús módszerek mellett az *identity game* nevet viselve olvashatjuk, hogy a kisebbségiek milyen fontossági sorrendet állítottak fel az identitáselemek kapcsán.

A többnyelvűség társadalmi és szociolingvisztikai viszonylatáról a következő fejezetben *A kétnyelvűség névtani és frazeológiai konzekvenciái* címmel visszatérünk a nyelvhasználat kérdéseire. Török Tamás névtani kutatásával indít ez a rész, amelyben az Alsó-Ipoly mente vízneveinek lexikális-morfológiai jellemzőivel ismerkedhet meg az olvasó. 13 településen kutatott, központi szerepbe helyezve a helynevek leíró, funkcionális szempontú bemutatását. A funkcionális névrészek kapcsán három szempontot érvényesíthetünk: funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai, szintaktikai. 193 névrészt vizsgált meg részletesen, azok szófaji és jelentésbeli sajátosságainak bemutatásával. Ezen névrészek vizsgálata során külön kategóriákba helyezte őket, például olyan helységnevek, melyekben található: köznév, földrajzi köznév, népnév, foglalkozást, címet jelöl szó, növénynév, állatnév, anyagnév, építménynév, személynév, melléknévi jellegű szó, szószerkezet. Ezek bemutatására kerül sor a tanulmány zárórészében.

Andrić Edit a kéz/kar és a ruka vezérszavú frazémákat vizsgálta a szerb és a magyar nyelvben. Tanulmányában kitér arra, hogy milyen fontos szerepet játszanak a frazeológiai egységek abban, hogy az egyén balansz kétnyelvűnek számítson. A frazémák magukba foglalják az adott kultúrát, hagyományokat, szokásokat, a nép észjárását is. Olyan szólásokat vizsgált mindkét nyelvben, melyekben szerepelnek a felső végtagokat tartalmazó főnevek. A magyarban a kéz, a munka metaforájaként is megjeleníthető vagy akár annak hiányára is utalhat. Jelképezheti még az embert, tartályt, hatalmat, felügyeletet, befolyást, birtoklást, szabadságot vagy függőséget, vagy akár büntetést, de megjelenik az adverbális jelentések jelképeként is. Megjelenhet a kéz különböző felszólítások, figyelmeztetések, tanácsok kapcsán egyaránt. A kéz mindezen metaforikus, metonimikus konceptualizációját számos szólás bemutatása bizonyítja. A tanulmány zárásaként a szerző összegzi, milyen hasonlóságok, illetve eltérések figyelhetőek meg a felső végtagokat jelölő főnevekkel alkotott szólások kapcsán a szerb és a magyar nyelvben.

Ismételten frazeologizmusoknál maradva, de mégis pragmatikai kérdésekre rátérve olvashatjuk a fejezet utolsó tanulmányát Katona Edit tollából, aki kommunikatív frazeologizmusok használatát vizsgálta középiskolás tanulók körében. Ezen kommunikatív frazeologizmusok alakulása képet nyújt a beszélőközösség nyelvi állapotáról, attitűdjéről. A pragmatika tárgykörébe

kapcsolódó köszönési mintákat vizsgálta. Először csak egy vajdasági iskola diákjainak felmérését tűzte ki célul, majd kibővítette egy újvidéki, egy szegedi és egy temesvári iskola tanulóival is (összesen 213 diák). Fő kérdésfeltevése a kommunikációs szokások fölmérése, a szociolingvisztikai, pragmatikai szempontok mellett az volt, miként hat a kétnyelvű környezet a nyelvhasználatra, találkozhatunk-e interferencia jelenségekkel. A kérdőíves felmérés során olyan témákat érintett, mint: üdvözlési és elköszönési szokások, telefonos kapcsolattartásra utaló fordulatok, kopogtatást követő belépési engedélyadás formulái, magázás és tegezés kérdései. Az eredményeket táblázat segítségével mutatja be, külön figyelve arra, hogy a diákok mely iskolákból, milyen választ adtak.

Végezetül a tanulmánykötet utolsó fejezete a *Kétnyelvűség – jog – közigazgatás – szakfordítás* címet viseli. Beretka Katinka tanulmánya olvasható az első részben, aki jogi kérdéseket boncolgatva az anyanyelv, kétnyelvűség és a többnyelvűség fogalmával foglalkozik. Elsődleges célként tűzte ki megvizsgálni, mit ért a jog anyanyelvhasználaton és többnyelvűségen, valamint milyen jogalkotói tendenciák figyelhetők meg a nyelvhasználat szabályozására. Találkozunk olyan fogalmakkal, mint nyelvszabadság, szólásszabadság, egyéni autonómia, kisebbségvédelmi egyezmények. Kiemeli azt, hogy mindenkinek joga van többnyelvűnek lenni és bármikor használni éppen azt a nyelvet, amelyik hozzájárul személyes fejlődéséhez vagy mobilitásához. Végül kitér a nyelvi jogok fogalmának változataira is a szerbiai jogszabályban, beszámolva arról, hogyan és miként vélekedik az ország nyelvi kérdésekben az államnyelvről, nemzeti nyelvről, munkaviszonyt befolyásoló nyelvi kérdésekről, valamint az intézményi többnyelvűségről.

Az önkormányzati nyelvhasználat is fontos kérdésnek tekinthető, erről Presinszky Károly tanulmányában olvashatunk, aki szlovákiai magyar példákat mutat be, a kétnyelvűség és az önkormányzati nyelvhasználat tárgykörében. Nyárasd község magyar önkormányzati képviselő-testületi ülések dokumentumainak nyelvi jellemzőjét vizsgálta, melyeket 12 éves önkormányzati képviselői munkája során gyűjtött össze. Ezen kutatása által betekintést nyerünk a nyilvános szintéren történő magyar nyelvi változatba kétnyelvű környezetben. Megállapítja, hogy a kisebbségi magyar közösségekben megfigyelhető a magyar nyelv funkcionális térvesztése, amely leginkább a szaknyelveket érinti. A vizsgált korpuszban sorra veszi azokat a jelenségeket, amelyek tükrözik a nyelvek és nyelvváltozatok kontaktusait, mint például a szlovák nyelv hatása a lexikai szintre, illetve nyelvjárási jelenségek megléte.

Végezetül Lehocki-Samardžić Anna és Deriš Katarina tanulmányával zárul a kötet, akik visszacsatolva a kötet címére, a kétnyelvűség előnyeit és hátrányait vizsgálták meg a szakfordítás kapcsán. Munkájuk során azon érvényben levő magyar közigazgatási szakterminológiát vizsgálták meg, ame-

lyek a horvátországi magyar civil szervezetek tagjai által készített fordításokban találhatóak. A fordítás során érdekes kérdés volt, hogy a fordító személy kétnyelvűsége pozitívan vagy negatívan hat-e a fordítások pontosságára. A tanulmányban részletes táblázat segítségével kerül bemutatásra az a 174 szakkifejezés, amit az összesen 12, a szakfordítás szempontjából fontos teljes dokumentumból ragadtak ki.

Összegzésként elmondható, hogy a kötet legnagyobb előnye a fokozatosságban rejlik. A két- és többnyelvűség kérdéskörét az alapoktól kezdve bontja ki, utalva a legelső kétnyelvűséggel foglalkozó kutatásokra, pszichológiai, pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai fogalmakra. Olvashatunk a különböző kisebbségi helyzetben élő, többnyelvűséggel foglalkozó hétköznapi kérdésekről, néhol a politikai, jogi fogalmakat és ismertetőket sem mellőzve. A kötetben olvasottak alapján a két- és többnyelvűség kérdésének aktualitása igazolásra kerül, egyre globalizálódó életünknek mindennapi része, amelyről beszélni kell.

(Pásztor-Kicsi Mária (szerk.): Kétnyelvűség – hátrány vagy esély? Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék. ISBN 978-86-6065-499-3, 199 oldal)

Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale, 1 (2020), 103–110.

Partiumi tudományos őrhely

MOLNÁR JUDIT
tanár, közíró (Nagyvárad)
moljut@yahoo.fr

A Pálfi József rektorral és Szilágyi Ferenc dékánnal készült interjú felidézi a nagyváradi felsőoktatás, azonbelül a Partiumi Keresztény Egyetem és a Partiumi Területi Kutatások Intézete történetét, fontosabb eseményeit.
Kulcsszavak: Nagyvárad felsőoktatása, schola illustris, Jogakadémia, Pedagógiai Intézet, Nagyváradi Egyetem, Sulyok István Református Főiskola, Partiumi Keresztény Egyetem, Partiumi Területi Kutatások Intézete

A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem közel három évtizedes történetének kapcsán Berzsenyi Dániel 1807-ben *A magyarokhoz* címzett első ódájának záró szakasza jutott eszem-be: „Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat. / Ez tette Rómát föld urává, / Ez Marathont s Budavárt híressé." Esetünkben a költő által a lélek fogalmával azonosított közös akaratot Nagyvárad kilenc évszázados léte során az időről-időre felmerülő azon vágy jelzi, hogy a híresen nyitott kereskedői szellem mellett az elmélyült tudományos szellemiség is megjelenjék a városban. Magyarán, hogy felsőoktatás, tudományegyetem legyen a Sebes-Körös partján is. De mintha Kolozsvár és Debrecen egyetemei között Nagyvárad nem kapott volna elég levegőt. A reformáció szellemében létrehozott, épp fejlődésnek induló Apáczai Csere János által is a legjelentősebb iskolaként emlegetett schola illustrisnak fontos szerepe volt, ám a török seregek elpusztították. A második jelentős felsőoktatási intézményt 1780 márciusában Mária Terézia alapította, és 1919 márciusáig Nagyváradi Királyi (Katolikus) Jogakadémiaként működött, bölcsészeti, jogi, államtudományi karokkal és szakokkal, illetve újkori egyetemes történeti tanszékkel. Ma már kevesen tudják, hogy ennek az intézménynek az emlékét őrzi a volt Premontrei Főgimnázium (itt volt a Jogakadémia) jobb szárnya mellett futó kis utca Academiei (Akadémia) néven. Külön érdekesség, hogy a ma M. Eminescu nevét viselő főgimnázium gyönyörű dísztermét javarészt a jogakadémisták használták. A 20. század elején itt tartották az annyi híres költő útját egyengető és a Holnap Irodalmi Társaságot is életre hívó Szigligeti Társaság összejöveteleit, melyeken váradi évei alatt Ady Endre rendszeresen

részt vett, és ilyen alkalmakkor mondta el a Szigligeti Társaság konzervatív szellemiségű vezetőjének címzett beszédeit a modern költészetről. A Holnap alapítói közül Juhász Gyula a tanára, Dutka Ákos és Emőd Tamás pedig a diákja volt az iskolának.

Folytatva Nagyvárad felsőoktatási intézményeinek történetét: az 1960-as évek közepén alakult a Pedagógiai Intézetnek nevezett hároméves tanárképző főiskola, amelyet 1980 elején a temesvári műegyetem üzemmérnök-képző alegységévé fokoztak le, majd ebből indult 1990 után a Nagyváradi Egyetem folyamatosan gazdagodó tevékenysége.

A nagyváradi egyetemi próbálkozások történetét Pálfi József *Huszonöt esztendő és ami mögötte van – A Partiumi Keresztény Egyetem első negyedszázada* című tanulmányából is-mertem meg. Dr. Pálfi József jelenleg az egyetem rektora, ő látja át összes részletében legjobban az intézmény tevékenységét. Magától értetődően az indulás lépéseivel kezdte az események fölelevenítését. 1990-ben, a második világháború után állami és korabeli egyházi segédlettel tudatosan elsorvasztott Királyhágó-melléki Református Egyházkerület új életre kelt, és a megújuló intézményrendszer számára szükségessé vált az új értelmiség kinevelése. Ezzel a céllal indult 1990 őszén, a Sulyok István egykori püspök nevét viselő református főiskola, mindenekelőtt a vallástanár- és szociális munkás-képzésre helyezve a hangsúlyt. 2000-ben magánegyetemként működési engedélyt kapott, 2008-ban pedig jogutódja, a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) lett Romániában az első államilag akkreditált magyar nyelvű felsőoktatási intézmény.

Az első tanév 1990. szeptember 13-án indult, egyszerre két helyszínen, Nagyváradon és Zilahon. Több száz hallgató kezdte meg levelező formában a református hitoktatói képzést. Öt esztendő múlva 118 hallgató megszerezte a főiskolai oklevelet. A Királyhágó-melléki Református Egyházkerület egyetemépítő szándéka első perctől kezdve következetes öntudatossággal fogalmazódott meg. Világossá vált, hogy a román kormány nem szándékozik helyreállítani a Bolyai Tudományegyetemet, de Váradon, az egyházkerületet irányító Tőkés László püspök vezetésével az erdélyi magyar felsőoktatás igényéről és megvalósítási szándékáról beszéltek, majd tudatos egyetemépítő oktatáspolitikával haladtak lépésről lépésre. 1991-ben 4805-ös számú átiratában a Vallásügyi Államtitkárság a Sulyok István Református Főiskola működését úgy engedélyezte, mint a Kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet nagyváradi Református Teológiai Karát. Ez a szimbiózis 1995 novemberéig tartott, amikor az egyházkerület vezető tanácsa kezdeményezte a leválást, az önállóságot pedig az egyházkerület igazgatótanácsa, majd a közgyűlés mondta ki.

A Sulyok István Református Főiskola történetéhez szorosan hozzátartozik az egyházi zene-zenepedagógia szak 1995 őszén történt beindítása is. Az

első végzős hallgatók diplomaszerzése viszont átkerült az egyetemi korszakba, csakúgy, mint a tanítóképző-idegen nyelv és a tanítóképző-kántor szakok (1997--2002) esetében, melyek hallgatói Nagykőrösön államvizsgáztak. Pálfi József fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy bár az intézmény első tíz évét főiskolaként tartják számon, de céljában, szándékában a kezdetektől fogva mindvégig egyetemi képzést próbált nyújtani, még akkor is, ha ez nem minden esetben sikerült. Elmondta, hogy az 1991-es tanévtől kezdve négy tanszék működött: a teológia, a társadalomtudományi, nyelvi és irodalomtudományi tanszék, három szakot működtetve, melyen közel 350 hallgató szerzett oklevelet. A már említett 118 hittantanári szakot végzett hallgató mellett 1995 és 2000 között a református hittantanár—szociális munka szakpáron 142-en, a református hittantanár-német nyelv is irodalom szakon 1996 és 2000 között 45-en, a református hittantanár-kántorképző szakon 1997 és 1999 között 15-en végeztek. A református hittantanár-jogtudományok szakra közel 80-an iratkoztak be, de ők nem fejezhették be Váradon a tanulmányaikat, túlnyomó részük a nagyváradi szak megszűnte után más városban tanult tovább.

Ne csak a nevében, egész valójában egyetem legyen!

Bár az ezredforduló nem volt könnyű időszak, dr. Pálfi József rektor szívesen emlékszik vissza rá, mint olyanra, amikor a szükség, az igény és a lehetőség egyenként több irányba is leágazó, de hármas szorításában kellett folytatniuk egyetemszervező és –építő munkájukat. Véleménye szerint a főiskolai és az egyetemi korszakokat csak bizonyos szempontból lehet különválasztani, hisz a PKE nemcsak általános értelemben véve törvényes jogutódja a Sulyok István Református Főiskolának, hanem természetes és szerves módon nőtt ki belőle. Veress Károly (2005) professzornak, a Bolyai Társaság elnökének a szavait idézi, aki a következőket írta: „A Partiumi Keresztény Egyetem létrehozása példaértékűnek bizonyult. Megmutatta, hogy kellő akarat birtokában, egyházi támogatással, kis lépésekben, csendes, de kitartó munkálkodással is fel lehet építeni egy önálló magyar egyetemi intézményt, amely képes fennmaradni és hosszabb távon szakmailag is megerősödni az önszerveződés jegyében... A Partiumi Keresztény Egyetem az erdélyi magyar felsőoktatás manapság szerveződő struktúráiban nem annyira konkurenciát, mint inkább alternatívát jelent." Pálfi József fölelevenítette az egyetemmé válás történelmi jelentőségű mérföldkövének tartott 1998. június 9-i ökumenikus nagygyűlést, amikor a jelenlevők közfelkiáltással kimondták a PKE létrehozásának a szándékát, és levelet intéztek Andrei Marga akkori tanügyminiszterhez. Az események felgyorsultak: 1999. szeptember 20-án a nagyváradi bíróságon bejegyezték a Pro Universitate Partium Alapítványt, amely a PKE jogi hátterét volt hivatva biztosítani. Természetesen a legjelentősebbnek, sőt történelmi lépté-

kűnek nevezi a 2008-ban, közel tizennyolc esztendős következetes küzdelem után a *Hivatalos Közlöny* 196/2008. október 21-i számában közölt parlamenti akkreditációt. A rektor szerint a végeredmény szépséghibája, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemet a magánegyetemek kategóriájába sorolták, ami azt jelentette, hogy semmilyen állami szubvenciót nem biztosítottak a számára, holott az egyetemi státus nem csupán oktatást, hanem széles körű kutatást is jelent. Mindenekelőtt ezt a célt követve racionalizálták a karokat, tanszékeket „a kevesebb több" igazsága mentén.

A kutatás fontosságának szem előtt tartását bizonyítja, hogy már a kezdetekkor létrejöttek a tudományos munkát segítő kutatóintézetek: a 2000. február 18-i szenátusi gyűlésen határozatban fogalmazták meg az egyetem szervezeti felépítését és vezetői struktúráját. Ekkor jött létre a két egyetemi kar, a bölcsészettudományi és alkalmazott tudományok kara, egy főiskolai, a tanítóképző, illetve a Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete. A 2000 óta eltelt években a szak- és kari struktúra többször is változott, korszerűsödött, egyértelműen a minőségi fejlődés irányába haladva. Szakok jöttek létre, szűntek meg vagy szétválva, új konstrukcióban összekapcsolódva alakultak át a lehetőségek és szükségek függvényében. Az oktatás mellett a kutatómunkát segítő intézetekkel kapcsolatban említi Pálfi József, hogy a Tanárképző Intézetet nem sokkal a megalakulása után át kellett szervezni és létrehozni a Pszichopedagógiai Intézetet, amely ma a Nevelés- és Kultúratudományi Tanszék. A kutatómunkát segítő újabb intézetek a szükségletek függvényében azóta is folyamatosan alakulnak. 2018 decemberében például létrejött a Vizuális Alkotások és Nevelés Kutatóműhelye, az Alkalmazott Kutatások Intézete, a Zenei Kutatások Intézete, legutóbb pedig, 2019 januárjában az Angol-Amerikai Kutatások Központja, az Irodalom- és Kultúratudományi Kutatások Központja, a Germanisztikai Kutatások Központja, illetve a Partiumi Gazdaságkutató Központ. A kutatómunkában természetesen nemcsak az oktatók vesznek részt, hanem egyre nagyobb számban a hallgatók is, hiszen az egyetemi képzésnek mindenkor és mindenhol az is a célja, hogy a hallgatók közül minél többet vonjanak be a kutatásokba.

Partium-kutatások, partiumi identitás

A PKE rektorával folytatott beszélgetésünk során természetesen felmerült az egyetem névadó régiójának, a Partiumnak a problematikája, mivel a Részeknek, épp a viharos történelem során, Erdélyhez kapcsoltsága révén, különböző jelentése ismert. Ezzel a kérdéskörrel a Partiumi Területi Kutatások Intézete foglalkozik, melynek alapítója dr. Szilágyi Ferenc geográfus, 2016 óta a PKE Gazdasági és Társadalomtudományi karának a dékánja, maga is őshonos partiumi, jelesül érmihályfalvai. Megkeresésemre elmondta, hogy

már ötödikes korában eldöntötte: földrajztanár lesz, annyira megszerettette vele a tantárgyát Kiss Imre, városában a legnépszerűbb tanár. Amikor 1996-ban Kolozsváron a földrajz szakra felvételizett, 118-an voltak a húsz helyre, a bekerültek között pedig ketten Mihályfalváról. A kolozsvári egyetemen a társadalmi és regionális földrajz iránti érdeklődés állt a középpontban, vagyis az a földrajzi szakterület, amely az emberi tevékenység és egy-egy tájegység kapcsolatával foglalkozik. Tudott erről, semmilyen szempontból nem érte csalódás. 2001-ig volt Kolozsváron, majd hazatért Mihályfalvára tanítani. 2004-ben beiratkozott a Debreceni Egyetem Földtudományi Karának doktori iskolájába, ahol dr. Süli-Zakar István professzor regionális szemléletének köszönhetően döntötte el, milyen irányba indítja a kutatását. Elmondása szerint mintha a mesebeli hármas úton állt volna: a természeti, társadalmi, illetve a regionális irányultság közül az első beszélgetésük után eldőlt, hogy Partium-kutató lesz. Előbb a régió felekezeti földrajzával szeretett volna foglalkozni, de mivel egyre jobban érdekelte a Partium változó közigazgatása, ennek kutatására tért át. 2009-ben védte meg a disszertációját. A PKE-re kerülve először a bibliai tájak földrajzát tanította, 2011-től pedig új munkakörben, gazdasági és turizmusföldrajzzal, illetve a mesteri képzésen területfejlesztéssel foglalkozik. Amikor 2009-ben az egyetemre került, meglepődött azon, hogy tudatos Partium-kutatás nincs a PKE-n, bár különböző testületek együttműködésével azért mégsem maradt ki teljesen, azért is kezdte el átgondolni a kutatás és oktatás közös lehetőségeit. Kis egyetem lévén, a hangsúly egyértelműen az oktatáson van, a kutatás területén nem nagyon vannak lehetőségeik kitörni, illetve jól át kell tekinteni, miben is lehetnének a legjobbak. Az akkori egyetemi vezetőségnek javasolta, hogy a saját régiójuk kutatásában váljanak referenciaponttá, és végül 2015-ben sikerült is megalakítaniuk a Partiumi Területi Kutatások Intézetét, aminek ő lett az alapító igazgatója. 2016-tól viszont, amikor dékánja lett a szaknak, az intézet vezetését dr. Debrenti Edit matematikus vette át. Az intézeti tevékenység lényege, egy szervezeti egységbe vonni azokat, akik valamiképpen a Partiummal foglalkoznak, illetve lehetőséget adni minden olyan személynek, aki nem itt dolgozik, de a térséget kutatja.

Arról is érdeklődtem, hogy a Partium, a Részek, a történelem során kialakult fogalom, de újból használni csak 1990 után kezdték, holott nincs egyértelműen tisztázva, milyen tájegységeket foglal, illetve foglalhat magába. Honnan ered ez a zavar, és miért ilyen „kitartó"? Szilágyi tanár úr elmondta, éppen a történelem során adódott változó helyzetek miatt. A földrajzi vagy regionális szemléletű Partium más, mint a történelmi fogalom, amelyből párhuzamosan több is van, nagyon eltérő kiterjedéssel. Hisz például a Habsburgok idején csak a Szilágyságot és Zarándot emlegették ilyen elnevezéssel. Ennek következtében a jelenlegi megfogalmazás nem azonos a történelmivel, különösen, hogy összekeveredtek a különböző szemléletű Partium-fogalmak. Az intéze-

tük célja éppen ezen eltérések tisztázása és az egységes Partium-értelmezés és Partium-identitás megerősítése. E célból jelentették meg az első Partium-térképet 2016-ban. Kíváncsi voltam, mennyire érdekli ez a kutatási terület a hallgatókat, és megtudtam dr. Szilágyi Ferenctől, hogy ez, mint bármely más kutatási terület, változó: van, akit jobban érdekel, van, akit kevésbé. Az egyetemi rendszer úgy van felépítve, hogy az ösztöndíjhoz – a jó felvételi eredmény mellett – két tantárgy kötelező felvétele is szükséges: a magyarság története és a vallástörténet. Ezeknek a keretében foglalkoznak a Partium fogalmával. A területfejlesztés szakon, a mesterképzésben külön szerepel a Partium-témakör. Hogy az egyetem elvégzése után a hallgatóik mennyire foglalkoznak ezzel, arról módszeres visszajelzéseik még nem nagyon vannak, mivel csak ebben a tanévben kapcsolódtak be az alumni pályakövetői vizsgálatba. Vannak viszont olyan tudományos lehetőségeik, melyekbe az egyes témaközök iránt különösen érdeklődő és a kutatás felé irányuló hallgatóik bekapcsolódhatnak. 2016 óta jelenik meg egy évben egyszer a hallgatói publikációk folyóirata, a Staféta, a PTDK viszont, a Partiumi Tudományos Diákköri Konferencia 22 éve működik, és akikben tehetséget látnak, azokat a tudományos kutatás felé irányítják. A részvétel versenyszerű, hisz a legjobb dolgozatok az OTDK-ra, az egész Kárpát-medencét felölelő Országos Tudományos Diákköri Konferenciára is eljutnak. Létezik még ezeken kívül a kutatás iránt érdeklődők számára harmadik lehetőség is, a kutatási programok intézete, ahol pályázati rendszerben a PKE és a Sapientia oktatóinak kutatásait támogatják oly módon, hogy a pályázat elnyeréséhez a projektben hallgatóknak is részt kell venniük. Az egyetemi évek alatt tehát igyekeznek nem csupán az oktatásra összpontosítani, hanem a tudományos érdeklődés hajlamát is fejleszteni. A legjobbak közül a legjobbakat megpróbálják aztán az egyetem számára megtartani, így lett például 2018 szeptemberétől tanársegédje Czuczor Krisztina, aki külföldi ösztöndíjak abszolválása után tért vissza a Partiumra.

Az oktatás mellett az egyéni kutatásaikra is mindig kell lenni időnek, mivel az oktatókkal szembeni elvárási rendszerben folyamatosan mérik a kutatómunkát, és ha nem megfelelő, akkor nincs előrelépés. Egyébként a kutatói munka egyre inkább a teljesítmény irányába tart, például jár pont azért is, ha valakinek a munkáját idézik más kutatásokban. Jól lehet ezt követni a ptki.partium.ro oldalon. Amióta létrejött az intézetük, azóta fokozódott a partnerkeresés, valamint számos meghívást kaptak különböző tudományos rendezvényekre. A Magyar Statisztikai Társasággal közösen 2016-ban például Fényes Elek kapcsán 5-6 ország statisztikusainak részvételével konferenciát rendeztek *Fényes Elektől az európai statisztikai rendszerekig* címmel, ugyancsak 2016-ban a Magyar Regionális Tudományi Társaság tagszervezetének kérte fel őket, a Kárpát-medencei konferenciát itt tartották náluk. Végeztek közös kutatást a Földművelésügyi Minisztériummal, a Magyar Nemzeti Bank-

kal, az EMMI-vel együtt, kötet is megjelent egy közös romakutatásról, és 2015 óta minden év novemberében a Partiumi Tudomány Napja keretében Partium Konferenciát tartanak. A hamarosan bekövetkező tisztújítás után a még célirányosabb munka érdekében szeretnének párhuzamosan három tudományos műhelyt működtetni, ezek közül a egyik volna a regionális műhely, illetve a társadalomtudományi és a gazdaságtudományi műhely. A legnagyobb tervük, céljuk egy komplex, Partium-monográfia megalkotása. Kétségtelenül nagy munka lesz, de intézetük számára méltó, igényes és megtisztelő célkitűzés, ami a megvalósítás után tovább erősíti majd a ma már egyre szélesebb körben ismert és használt, az egyetem névadójára vonatkozó metaforát, miszerint a Partium tudományos őrhely.

Felhasznált irodalom:

Veress Károly 2005. Az igazság helye. In: Sulyok István Református Főiskola – Partiumi Keresztény Egyetem. Jubileumi Évkönyv 15., PKE, Nagyvárad, 2005.

(Megjelent a *Korunk* 2019 májusi számában. Jelen változat az Academiei utcával kapcsolatos utólagos bővítést is tartalmazza. Köszönjük a *Korunk* szerkesztőségének a másodközlés engedélyezését. A szerk.)

Rezumate

Dr. Laky-Takács Péter Attila: Toast
Toastul ținut la Conferința Memorială Széchenyi desfășurată pe data de 18 octombrie 2016 la Oradea.
Cuvinte cheie: II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, limbă maternă

Dr. Balázs Géza: Cel mai mare poet despre cel mai mare maghiar
Studiul analizează poemul în proză și poezia de doliu, al celui mai mare poet maghiar al epocii (Arany János), scrisă în memoria *„celui mai mare maghiar"* (Széchenyi István). Poezia Széchenyi este o adaptare lirică a structurii retorice clasice (teoremă, argument, concluzie). Poetul îl vede pe Széchenyi István în dualitatea paradigmelor biblice iudeo-creștine și antice greco-romane. El surprinde soarta și acțiunile din perioada reformei ale lui Széchenyi cu parabole intertextuale. Concluzia este că poeziile sunt o evaluare demnă, glorificare al lui Széchenyi. *„Amintirea lui Széchenyi*" este cea mai semnificativă poezie de identitate maghiară al lui Arany János, a cărei multe versuri au devenit zicale.
Cuvinte cheie: Arany János, Széchenyi István, *Amintirea lui Széchenyi,* poezie de doliu, poem în versuri

Dr. Pomozi Péter: Széchenyi: limbă maghiară și viitor național
Articolul prezintă circumstanțele fondării Societății Ungare a Savanților (Magyar Tudós Társaság) (mai târziu Academia Ungară de Științe) - subliniind importanța rolului și dezvoltării limbii maghiare în ceea ce privește fondarea.
Cuvinte cheie: Széchenyi István, Societatea Ungară a Savanților, limbă maghiară

Buday Miklós: Contele Széchenyi István: *Creditul* în limba maghiară de azi
Creditul este o operă actuală chiar și în zilele noastre, o lectură impunătoare și impresionantă. *Creditul* nu este doar o operă economică și juridică, dar poate fi ajutor eficient și celor care doresc să-și îmbunătățească condiția și destinul lor. Este un bun exemplu despre cum trebuie și poate fi rezolvată o problemă, chiar și prin schimbarea opiniei publice. Pe lângă toate acestea, poate fi considerată și o operă cu valoare literară. Széchenyi este un manager excelent. *Creditul* este util pentru antreprenori și pentru persoane aflate în posturi de conducere. Este o lectură inevitabilă a intelectualității, dar poate fi de folos și celor care sunt în căutarea cauzelor. În educație, în predare - în jurul vârstei de 18 ani - ar putea fi lectură recomandată sau obligatorie.

Rescrierea ei în limba maghiară de azi a fost necesară pentru a ușura și a accelera înțelegerea conținutului ei generației viitoare.
Cuvinte cheie: Széchenyi István, *Creditul,* rescrierea *Creditul*-ui, structură concentrică

Dr. Kőrösi Mária: Credința și obligația în spiritualitatea contelui Széchenyi István. Sarcinile actuale ale disciplinelor pentru supraviețuirea noastră
Opera dovedește actualitatea gândurilor politicianului și scriitorului Széchenyi István, cu citate (zicale) alese din operele lui.
Cuvinte cheie: Széchenyi István, epoca reformelor, program cultural, program economic

Kolumbán Adrienn: Moștenirea lui Széchenyi István: Podul cu Lanțuri. Semiotica simbolului Ungariei, al lui Budapesta
Podul cu Lanțuri este un simbol demn al activităților lui Széchenyi și a numeroaselor inovații asociate cu acesta. Este o lucrare veșnică nu numai din punct de vedere al funcției lui, ci și din punct de vedere artistic. Motivele sale povestesc despre epocă, despre unitatea națională, despre dorința de libertate și patrie, pe care l-a visat Széchenyi.
Cuvinte cheie: Széchenyi István, pod, Podul cu Lanțuri, sistemul de semne ale podului, podul ca și simbol

Halász Csilla: Moartea lui Széchenyi în presa contemporană
Scrierea prezintă prin documente de istorie a presei înștiințarea publicului maghiar despre vestea decedării lui Széchenyi István (1860). Apoi analizează rapoartele despre înmormântare. Vorbește, de asemenea, și despre speculațiile frecvente din presa tabloidă privind moartea lui Széchenyi.
Cuvinte cheie: Széchenyi István, Döbling, istoria presei

Tuba Márta: Mikszáth îl citește pe Arany
Există asemănări tematice între opera lui Mikszáth Kálmán *Bunii paloci* (1882) și baladele țărănești târzii (1877) ale lui Arany János. Una dintre nuvelele din volumul *Bunii paloci* propune posibilitatea unui efect mai mult decât motivațional între texte, posibilitatea intertextuală a pastiche-ului (inscripție), pe o baladă de-a lui Arany János.
Cuvinte cheie: Arany János, Mikszáth Kálmán, pastiche

Blankó Miklós: Carte de lectură despre istoria comunicării despre femei - nu doar pentru femei
Centrul de Cercetare a Istoriei Femeilor din cadrul Facultății de Litere a Universității Eötvös Loránd a prezentat deja mai multe cercetări și publicații

interesante, dar volumul nostru de studii intitulat *Istoria culturală a comunicării femeilor* (*A női kommunikáció kultúrtörténete*) poate fi o lectură importantă și plăcută și pentru cei interesați de lumea limbii și a comunicării. Cartea examinează un aspect din istoria femeilor despre care se discută mai rar: modul în care femeile comunicau în viața privată și în spațiul public/cultural în diferitele epoci ale istoriei.
Cuvinte cheie: istoria femeilor, comunicare feminină

Vachter Ingrid: Dicționar lingvistic aplicat (Conceptele de bază ale bilingvismului și multilingvismului)
Prezenta lucrare este una de bază pentru cei interesați de bilingvism și multilingvism; în care termenii englezi și români ajută orientarea cititorului.
Cuvinte cheie: bilingvism, multilingvism, terminologie română, terminologie engleză

Kallós Mónika: Tódor Erika-Mária: Bilingvism obișnuit. Utilizarea limbii, ansamblul limbajului școlar și eul lingvistic în școlile maghiare din România
Volumul de studiu explorează caracteristicile bilingvismului din viața de zi cu zi ale școlilor de limbă maghiară din România, concentrându-și întrebările de cercetare în jurul a trei concepte cheie: obiceiurile de utilizare ale limbii, ansamblul lingvistic și eul lingvistic. Rezultatele publicate ale cercetării oferă ajutor practic în activitatea pedagogică, dar în același timp deschide și noi orizonturi de cercetare.
Cuvinte cheie: utilizarea limbii, ansamblul limbajului școlar, eul lingvistic

Fechete Kitty: Pásztor-Kicsi Mária (ed.): Bilingvism - dezavantaj sau șansă?
Bilingualismul și multilingvismul devin o parte cotidiană a vieții în curs de globalizare. Publicația Departamentului Maghiar al Universității din Novi Sad extinde problematica bilingvismului de la începutul cercetării sale, apoi face referiri la cercetările sociolingvistice, psihologice și psiholingvistice care se ocupă de bilingvism.
Cuvinte cheie: bilingvism, multilingvism

Molnár, Judit: Post de gardă științifică din Partium
Interviurile cu domnul rector dr. József Pálfi și domnul decan dr. Ferenc Szilágyi ne reamintesc evenimentele cele mai importante ale învățământului superior din Oradea, mai exact cele ale Universității Creștine Partium și al Institutului de Cercetări Teritoriale Partium.
Cuvinte cheie: Învățământul superior din Oradea, schola illustris, academia de drept, Institutul Pedagocic, Universitatea din Oradea, Institutul Sulyok István din Oradea, Universitatea Creștină Partium, Institutul de Cercetări Teritoriale.

Abstracts

Dr. Péter Attila, Laky-Takács: Toast
The toast from the Széchenyi Memorial Conference held in Oradea on 18th October 2016.
Keywords: II. Ferenc Rákóczi, István Széchenyi, mother tongue

Géza, Balázs: The Greatest Poet about the Greatest Hungarian
The study analyses the essay- and mourning poem written by the greatest Hungarian poet of the age (János Arany) in memory of `the greatest Hungarian` (István Széchenyi). The Széchenyi-poem is the lyrical adaptation of the classical rhetorical structure (theorem, argument, and conclusion). The poet portrays István Széchenyi in the duality of the biblical Judeo-Christian- and the ancient Greco-Roman paradigms. In the detail, the poem captures Széchenyi's fate and his actions during the Reform Era with intertextual parables. The conclusion is that the poem is a worthy appreciation, glorification of Széchenyi. The *Memory of Széchenyi* is the most significant Hungarian-poem of János Arany, from which many lines live on as a maxim.
Keywords: János Arany, István Széchenyi, the *Memory of Széchenyi*, mourning poem, essay-poem

Péter, Pomozi: Széchenyi: Hungarian Language and National Future
The paper presents the circumstances of the foundation of the Hungarian Learned Society (Magyar Tudós Társaság) (later the Hungarian Academy of Sciences) - emphasizing the importance of the role and development of the Hungarian language in the foundation.
Keywords: István Széchenyi, Hungarian Learned Society, Hungarian language

Miklós, Buday: Count István Széchenyi: The *Credit* in Today's Hungarian Language
The *Credit* is still a current work, an uplifting reading which refines morality. The *Credit* is not only an economic and juridical work, but it is also an effective help for those who want to improve their condition and destiny. It is a good example of how a problem should and can be dealt with, even by changing the public opinion. In addition to all these contents, it can also be considered a literary work. Széchenyi is a great manager. The *Credit* is useful for entrepreneurs and senior executives. It is an unavoidable reading for the intellectuals, but it can also be important for people who love to explore the causes. It could be recommended or compulsory literature in education, in teaching - around the age of 18. It was necessary to rewrite it into today`s

Hungarian language in order to make it easier and faster to understand it for future generations.
Keywords: István Széchenyi, the *Credit,* the rewriting of the *Credit,* concentric structure

Mária, Kőrösi: Faith and Duty in the Spirit of Count István Széchenyi. The Disciplines` Relevant Tasks for Our Survival
The writing proves the timeliness condition of István Széchenyi thoughts with quotations (maxims) chosen from the writer`s politician`s works.
Keywords: István Széchenyi, Reform Era, cultural program, economic program

Adrienn, Kolumbán: The Legacy of István Széchenyi: the Chain Bridge. Semiotics of the Symbol of Hungary, Budapest
The Chain Bridge is a worthy symbol of Széchenyi`s activities and of the numerous innovations associated with him. It is an eternal work not only in terms of function, but also artistically. Its motifs tell us about the age, the national unity, the desire for freedom and the homeland that Széchenyi dreamt of.
Keywords: István Széchenyi, bridge, Chain Bridge, symbology of the bridge, the bridge as symbol

Csilla, Halász: Széchenyi`s Death in the Contemporary Press
The article presents the communication of István Széchenyi's death (1860) with press history documents to the Hungarian public. Then it analyses reports on the funeral. It also covers the speculations about Széchenyi's death, which were common in the tabloid press.
Keywords: István Széchenyi, Döbling, press history

Márta, Tuba: Mikszáth Reads Arany
There are noticeable thematic similarities between Kálmán Mikszáth`s *The Good People of Palóc* (1882) and János Arany`s late peasant ballads (1877). A short story from the volume of *The Good People of Palóc*, raises the effect of the pastiche (inscription), which is a greater intertextual effect, than the motivic one, on one of Arany`s earlier ballad.
Keywords: János Arany, Kálmán Mikszáth, pastiche

Miklós, Blankó: Communication History Reading Book about Women - Not Only for Women
The Women's History Research Centre of the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University has already presented several interesting researches and publications, but our volume of scientific essays entitled *The Cultural History*

of Women's Communication (*A női kommunikáció kultúrtörténete*) can be an important and enjoyable reading for those interested in the world of language and communication. The book examines an aspect of women`s history that is rarely discussed: how women communicated in private life and in public-cultural space at different times in history.
Keywords: women history, women communication

Ingrid, Vachter: Applied Linguistic Dictionary (Basic Concepts of Bilingualism and Multilingualism)
This is a basic work for those interested in bilingualism and multilingualism; in which English and Romanian terms also help the reader in orientation.
Keywords: bilingualism, multilingualism, Romanian terminology, English terminology

Mónika, Kallós: Erika-Mária, Tódor: Ordinary Bilingualism. Language Use, School Language Landscape and Linguistic Self in Hungarian Schools in Romania
The study volume explores the characteristics of bilingualism in the everyday life of Hungarian-language schools in Romania, focusing its research questions around three key concepts: language usage habits, language landscape and linguistic self. The published research results provide practical help in pedagogical work, and they offer opportunity to raise new questions as well.
Keywords: language use, school language landscape, linguistic self

Kitty, Fechete: (Ed.) Mária, Pásztor-Kicsi: Bilingualism - Disadvantage or Chance?
Bilingualism and multilingualism are becoming an everyday part of a globalizing life. The publication of the Hungarian Department of the University of Novi Sad expands the upper mentioned issue from the beginning of bilingualism research, and then makes references to sociolinguistic, psychological and psycholinguistic research dealing with bilingualism.
Keywords: bilingualism, multilingualism

Judit, Molnár: The Scientific Keepers of Partium
The interviews with rector József Pálfi, PhD. and dean Ferenc Szilágyi, PhD. remind us the main events of higher education from Oradea, more exactly those of Partium Christian University and that of the Institute for Territorial Research from Partium.
Keywords: Higher education from Oradea, schola illustris, lawschool, Pedagogical Institute, University of Oradea, Sulyok István Institute from Oradea, Partium Christian University, Institute for Territorial Research from Partium.